

พัฒนาการสิทธิมนุษยชนใน ประเทศไทย

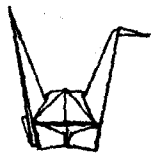
เล่มที่ ๑๓

จัดพิมพ์โดย: มูลนิธิส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม : บรรณาธิการ
สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน(สสส.) : จัดพิมพ์

พัฒนา
สิทธิมนุษยชนใน
ประเทศไทย

เสน่ห์ จามริก

บรรณาธิการ
จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร

จัดพิมพ์โดย
สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

จัดพิมพ์โดย : สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน

446 ซ.เกษียรตรีชัย ถ.อโศก-ดินแดง

ห้วยขวาง กทม. 10310 โทร. 2462029

เรียงพิมพ์ : รามคอมพิว โทร. 3180557

ปีที่พิมพ์ : 2531

จำนวนพิมพ์ : 1,500

ChangeFusion

เครือข่ายจิตอาสา
Volunteer Spirit Network

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

★ วัตถุประสงค์ ★

1. ศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย
2. ให้การบริการโดยทั่วไป เพื่อจัดการสิทธิเสรีภาพของประชาชน
3. ร่วมมือและประสานงานกับองค์การหรือสมาคมอื่นที่มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกัน
4. ส่งเสริมให้ประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทวีราชอาณาจักรตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ทั้งนี้เพื่อกระจายความคิดและการปฏิบัติออกไปถึงท้องถิ่น
5. วางมาตรการและดำเนินการพิทักษ์สิทธิเสรีภาพ

ปรึกษา

	คณะกรรมการสมาคมฯ	
ดร. จันทรวีฑูร	รศ.ทรงพร อิศโรวุฒกุล	ประธาน
สมันท์ จามริก	ผศ.ชเนฏฐวัธมลภ ชุมทอง	รองประธาน
ยชาญ แก้วชูไส	ดร.โคทม อาริยา	รองประธาน
ยทองใบ ทองเปาด์	นายจาตุร เกิดบ้านชั้น	เหรัญญิก
ยสาวศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์	นางรัชฎาภรณ์ แก้วสนิท	กรรมการ
ปรีชา สุวรรณทัต	นายอุดม สินธุพงศ์	กรรมการ
จารย์พนัส ทัศนียานนท์	นายวิทยา แก้วภราดัย	กรรมการ
ยวสันต์ พานิช	นายเรืองยศ จันทรสามารถ	กรรมการ
ยสัมพันธ์ หุ่นพยนต์	นายสุนัย จุลพงศธร	กรรมการ
	นายศิริพงษ์ สุรชาติ	กรรมการ
	ผศ.มาลี พงกษพงศาวัลี	กรรมการ
	ดร.ไชยันต์ รัชชกุล	กรรมการ

เมื่อกล่าวถึงเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” แล้ว ผู้คนในสังคมคงมีความคิดเห็นต่อเรื่องนี้ในแง่มุมมองที่แตกต่างกันออกไป บ้างก็ว่าเป็นแนวคิดจากตะวันตกที่อาจจะไม่สอดคล้องกับสังคมไทยก็ได้ บ้างก็ว่าเป็นเรื่องที่ยากจะนำมากำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างจริงจัง เนื่องจากเพราะเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” เป็นนามธรรม และบางส่วนก็มองว่า “สิทธิมนุษยชน” เป็นรากฐานของความเป็นมนุษยชาติ หากปราศจาก “สิทธิ” และ “หน้าที่” แล้ว ความเป็นมนุษยชาติก็ไม่สมบูรณ์และไร้ความหมาย ความคิดเห็นเหล่านี้เป็นเรื่องที่ทำทลายและรกรากพิธีจนอยู่ตลอดเวลา

จะอย่างไรก็ตาม เมื่อมาถึงวันนี้บ้านเมืองของเราเริ่มให้ความสนใจและยอมรับในเรื่องนี้มากขึ้น หลังจากที่ได้มีการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมและสร้างสรรค์แนวคิดสิทธิมนุษยชนนี้มานับสิบปี กิจกรรมต่าง ๆ มีทั้งที่เกิดจากภาครัฐบาล, สถาบันรัฐสภา, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, พรรคการเมือง, สื่อมวลชน, นักวิชาการ, องค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนผู้สนใจทั่วไป

อาจารย์เสน่ห์ จามริก นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดได้ว่าเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งท่านหนึ่ง ที่ได้ติดตามให้ความสนใจและร่วมกิจกรรมในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตลอดมา ทั้งในฐานะของนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคม โดยท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมกันก่อตั้ง “สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน” ขึ้นเมื่อปี 2516 เพื่อให้เป็นองค์กรที่จะทำหน้าที่พิทักษ์และส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ตัวท่านเองได้รับเลือกให้เป็นประธานคนแรกของสหภาพฯ สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ดำเนินกิจกรรมเรื่อยมาจนกระทั่งในปี 2526 จึงได้จดทะเบียนเป็นสมาคมและเปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน” (สสส.) ซึ่งท่านก็ยังให้ความสนใจเมตตาเป็นที่ปรึกษาให้กับสมาคมฯ ตลอดมาเช่นกัน

ในการจัดพิมพ์หนังสือ “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ครั้งนี้ สมาคมฯ จึงภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสรวบรวมผลงานท่านทั้งที่ปรากฏในรูปบทความและบทปาฐกถาซึ่งได้เขียนและแสดงไว้ในโอกาสต่าง ๆ ด้วยความหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นสื่อถึงแนวคิดสิทธิมนุษยชนไปยังผู้อ่านให้เข้าใจและมองเห็นความเป็นมา ปัจจุบัน และการพัฒนาของแนวคิดนี้ในแง่มุมมองต่าง ๆ และหากว่าแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับและเผยแพร่กว้างขวางออกไป จนกระทั่งถูกนำไปเป็นกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานอันหนึ่งของสังคมไทย ก็จักเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อความสงบสุขของสังคมสืบไป

รศ.ทรงพร อิศโรฤกษ์กุล

ประธานสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน

พฤษภาคม 2531

ประวัติ

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก

เกิด

11 กรกฎาคม 2470

การศึกษา

2484 : มัธยมปีที่ 6 (โรงเรียนวัดราชบพิธ)

2489 : เตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

2491 : ธรรมศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

2500 : B.A. in Administration, Manchester University, England.

ประสบการณ์ทำงาน

2492 - 2493 : กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์

2493 - 2496 : กรมการเมือง กระทรวงต่างประเทศ

2496 - 2501 : ศึกษาต่อประเทศอังกฤษ

2501 - 2503 : กรมการเมือง กระทรวงต่างประเทศ

2503 - 2530 : อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หน้าที่ทางสังคม

- 2516 : ประธานสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพ (ปัจจุบันคือสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน)
- 2516 - 2517 : สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ
- 2523 - 2524 : ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีและประธานคณะกรรมการ “นโยบายการพัฒนาชนบท”
- 2524 - 2528 : นายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
: ผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 2527 - ปัจจุบัน : กรรมการ Council of Trustees, Thailand Development Research Institute.
: ผู้ประสานงานโครงการวิจัยเรื่อง “Self-Reliance in Science and Technology for National Development” ของมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ
- 2529 - ปัจจุบัน : กรรมการกองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา

คำนำ

หากให้คำจำกัดความของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างกว้าง ๆ ว่าเป็นสิทธิของบุคคลอันพึงมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนมีมานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากหลักปรัชญาการเมืองของปราชญ์นับตั้งแต่ยุคโบราณ เป็นต้นมา ที่ได้กล่าวถึงสิทธิทางธรรมชาติ, สิทธิทางกฎหมาย, สิทธิทางธรรม, เสรีภาพ, สัญญาประชาคม, เจตจำนงทั่วไปหรือมติมหาชน

แนวคิดสิทธิมนุษยชนได้รับการตระหนักรู้อย่างสูงในสังคมตะวันตก ในศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนโดยสหประชาชาติในปี 1948 อันเป็นผลของการเมืองระหว่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นภาพสะท้อนการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของมนุษย์อันสั่งสมมานานับศตวรรษ

กล่าวสำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก แนวคิดสิทธิมนุษยชนเริ่มปรากฏขึ้นก่อนที่จะมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเสียอีก ดังจะเห็นได้จากคำประกาศกฎหมายปกครองและคำประกาศคณะราษฎร ของ *ดร.ปรีดี พนมยงค์* และต่อมาได้ปรากฏขึ้นอีกในโฉมหน้าศักดินาไทย, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ของ *จิตร ภูมิศักดิ์* เสียชีพอย่าเสียสิ้น, ปฏิทินแห่งความหวังจากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ของ *ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์* งานเขียนที่ปรากฏต่อสาธารณชนดังกล่าวมีอิทธิพลในการกระตุ้นสำนึกของคนไทยให้หันมามองความจริงของสังคมและศึกษาปัญหาสิทธิมนุษยชนกันมากขึ้น

ในปัจจุบันนับเป็นนิมิตหมายอันดีที่นักวิชาการหลายท่านกำลังพยายามศึกษาปัญหาสิทธิมนุษยชนกับสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ การศึกษาของแต่ละท่านเริ่มต้นจากความรู้และความถนัดในการใช้หลักวิชาเป็นเครื่องมือในการมอง เช่น นักประวัติศาสตร์ ก็ใช้แนวประวัติศาสตร์พิจารณาความหมายของสิทธิมนุษยชนสัมพันธ์กับสภาพการณ์เงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคมนักรัฐศาสตร์ใช้แนวทางการเมืองโดยการเชื่อมโยงสิทธิมนุษยชนเข้ากับอุดมการณ์ของการเมืองนักปรัชญาใช้แนวทางเทววิทยา-ศาสนาเชื่อมโยงหลักการสิทธิมนุษยชนเข้ากับหลักการหรือเหตุผลต่าง ๆ ของขนบธรรมเนียมทางศาสนาซึ่งสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายหรืออุดมคติของชีวิต นักกฎหมายใช้แนวทางกฎหมาย โดยการพิจารณาข้อบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญหรือกฎบัตรระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตามการใช้เครื่องมือที่เป็นทฤษฎีและหลักการเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง มาอธิบายปัญหายังมีอาจได้ภาพละเอียดและคมชัดได้

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความสนใจปัญหาสิทธิมนุษยชนดังจะเห็นได้จากบทความที่ได้นำมารวบรวมไว้ ณ ที่นี้ *อาจารย์เสน่ห์* ได้ใช้แนวทางหลายๆ แนวทางในการพิจารณาปัญหาสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ

1. บทความเรื่องพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน *อ.เสน่ห์* ได้ใช้ความรู้ทางศาสนาวิเคราะห์ความเกี่ยวพัน อันหยั่งลึกของเนื้อแท้ของพุทธศาสนากับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้ความเชื่อที่ว่าในท่ามกลางสิทธิและพลังทั้งหลายซึ่งไม่มีทางลดราวาคอกันเช่นทุกวันนี้ พุทธศาสนาน่าจะมีประโยชน์ช่วยเป็นจุดประสานทางความคิดเชื่อมโยงค่านิยมด้านสร้างสรรค์ของประเพณีธรรมทั้งทางด้านเสรีนิยมและเสมอภาคนิยม หลักศาสนาไม่ใช่เป็นการออมชอมอย่างขอไปทีหากแต่เป็นความสมเหตุสมผลอันนุ่มนวล

หลีกเลี่ยงทั้งความคลั่งลัทธิและความเฉื่อยชาด้วยความระมัดระวังเท่า ๆ กับพุทธธรรมทำให้เห็นชีวิตด้านในบุคคลโดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอก คือสังคม และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน จากบทความนี้ *อ.เสนห์* ยังสามารถผสมผสานหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิมนุษยชนกับปรัชญาทางการเมืองของนักทฤษฎีการเมือง โดยเสนอว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่า การรับใช้สิ่งซึ่งโดยมาตรฐานทางพุทธศาสนาเป็นเพียงเสรีภาพและสิทธิในความทะยานอยากและช่วงชิงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอนิจจังและสรวงตาเท่านั้นเอง ผลที่เกิดขึ้นคือสิทธิและเสรีภาพที่ต่างคนต่างยึดถือกันเอาเองคงได้แค่ถูก ชักนำไปด้วยแรงสัญชาตญาณของความทะยานอยากและหวงแหงนและดังนี้จึง เป็นแรงเหตุผลที่หลงผิดมุ่งเพียงเพื่อจุดประสงค์ที่จะสงวนรักษาตนเอง (รูสโซ) หรือกระทำการสิ่งต่าง ๆ และใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ตามที่ต้องการ (ลือค) หรือที่ร้ายที่สุดก็คือการทำลายหรือกดหัวเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง (ฮ็อบส์)

2. ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ได้กล่าวถึงพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนว่ามีเค้ามูลมาจากธรรมชาติของมนุษย์ ในโลกของการเมืองแห่งอำนาจไม่ว่าในระดับชาติหรือนานาชาติสิทธิมนุษยชน มักจะถูกรีดรอนกันอยู่ทุกเมื่อเชียววัน มนุษย์มีแนวโน้มที่จะดิ้นรนต่อสู้มิใช่เพียง แต่ให้หลุดพ้นจากอำนาจแห่งธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นไปได้จริงสิ่งที่ต้อง คำนึงถึงคือภูมิหลังของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดแนวความคิด ที่อาจปฏิบัติได้ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างสังคมตะวันตก กับสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพเชิงบวก กับ เชิงลบ ปัญหาทางเลือกระหว่างสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองฝ่าย หนึ่งกับสิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจอีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การสร้างสถาบันที่จะพัฒนาทางการเมืองได้มีข้อสรุปที่ทำทนายว่า ขึ้นอยู่กับชนชั้นนำมาได้ขึ้นอยู่กับชนส่วนใหญ่ดังที่นักวิชาการกล่าวอ้างกัน

3. บทที่ว่าด้วยพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ซึ่งเสนอไว้เมื่อปี 2527 ในคำชี้แจงโครงการศึกษาวิจัย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น *อ.เสนห์* ยังคงตอกย้ำแนวความคิดเดิมในการมองสังคมตะวันตกและนอกตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางเศรษฐกิจที่เคยเสนอมาแล้วในบทที่ว่าด้วยข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน และความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาซึ่งเคยเสนอไว้ในบทที่ว่าด้วยพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน

4. ปาฐกถาเรื่องหลักการสิทธิและเสรีภาพหลังปฏิวัติตุลา 2516 ซึ่งจัดโดย *มูลนิธิโกมลคีมทอง* *อ.เสนห์* ได้วิเคราะห์เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เคยเกิดขึ้นในฝรั่งเศส เป็นขบวนการที่ไม่มีผู้นำที่มุ่งต่อสู้เพื่อสวย อำนาจ เป็นการปฏิวัติที่ไม่ได้เสนอแนวทางออกให้กับสังคมไทย แต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2517 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญของไทยที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด และตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมากที่สุดเป็นผลพวงของการปฏิวัติที่เกิดจากการผลักดันของนักวิชาการเสรีนิยมได้กำหนดหลักการสิทธิเสรีภาพไว้มากมาย ทว่าในทางเป็นจริงยังมีความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกฝ่าฝืนด้วยกระบวนการบัญญัติกฎหมายธรรมดา ๆ เรื่องนี้ เป็นตัวอย่างของการมองปัญหาสิทธิมนุษยชนในแนวทางกฎหมาย

5. นอกจากนี้ *อ.เสนห์* ยังได้วิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลในไอ-

กาสที่ได้รับเชิญให้เป็นองค์ปาฐกเนื่องในโอกาสครบรอบ 12 ปีของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน *อ.เสนห์* ได้วิพากษ์วิจารณ์นโยบาย 66/23, 66/25 และโครงสร้างขั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นผลทำให้เกิดความคลี่คลายบรรยากาศสิทธิเสรีภาพ การปราบปราม การกล่าวหา การจับกุมลดน้อยลง แต่ปรากฏการณ์นี้มีใช่เป็นเรื่องของการใช้ความเคารพให้ความสำคัญแก่สิทธิมนุษยชนในตัวเอง หลักการสิทธิมนุษยชนยังไม่ได้รับการยอมรับตราบใดที่ยังเป็นเรื่องของวิจารณ์ญาณของผู้กุมอำนาจ

และประการสุดท้าย *อ.เสนห์* ได้กล่าวถึงฐานะและสถานภาพของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ลักษณะของปัญหาและแนวทางทำความเข้าใจและแก้ปัญหา ในบทความเรื่องการประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในไทย โดยกล่าวว่าทุกวันนี้คนไทยถูกรอบงำด้วยการประชาสัมพันธ์ การโฆษณาชวนเชื่อ ความกลัวการบ่อนทำลาย กลัวทุกสิ่งทุกอย่างที่ขัดแย้งกับแนวทางที่ทางราชการกำหนด สภาพของสิทธิมนุษยชนอยู่ในบรรยากาศของการขาดเจตนาธรรมของกฎหมายและขาดหลักนิติธรรม ลักษณะของปัญหาในประเทศไทยต่างไปจากประเทศตะวันตกที่เรามีช่องว่างในสังคมมาก ประชาชนส่วนใหญ่ยังต้องเผชิญปัญหาเศรษฐกิจ ดังนั้นในทางทฤษฎีและปฏิบัติในเรื่องของสิทธิมนุษยชนจะนำเอาเรื่องของตะวันตกมาปฏิบัติทั้งดุ้นไม่ได้ ปัญหาสิทธิมนุษยชนนั้นอยู่กับกระบวนการพัฒนาการสังคมการเมืองทั้งหมด แนวทางการแก้ปัญหาจะต้องขึ้นกับความเข้าใจในกรอบใหม่ทุกคนในสังคมจะต้องเห็นปัญหาเชื่อมโยงร่วมกันแล้วช่วยกันทำคนละไม้คนละมือ

งานเขียนและปาฐกถาที่ *สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)* นำมารวบรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้จึงเป็นการสะท้อนทัศนคติของนักวิชาการผู้หนึ่งที่มีความรอบรู้และสนใจในปัญหาสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่ *อ.เสนห์* เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นประธานสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนคนแรก การอนุญาตให้

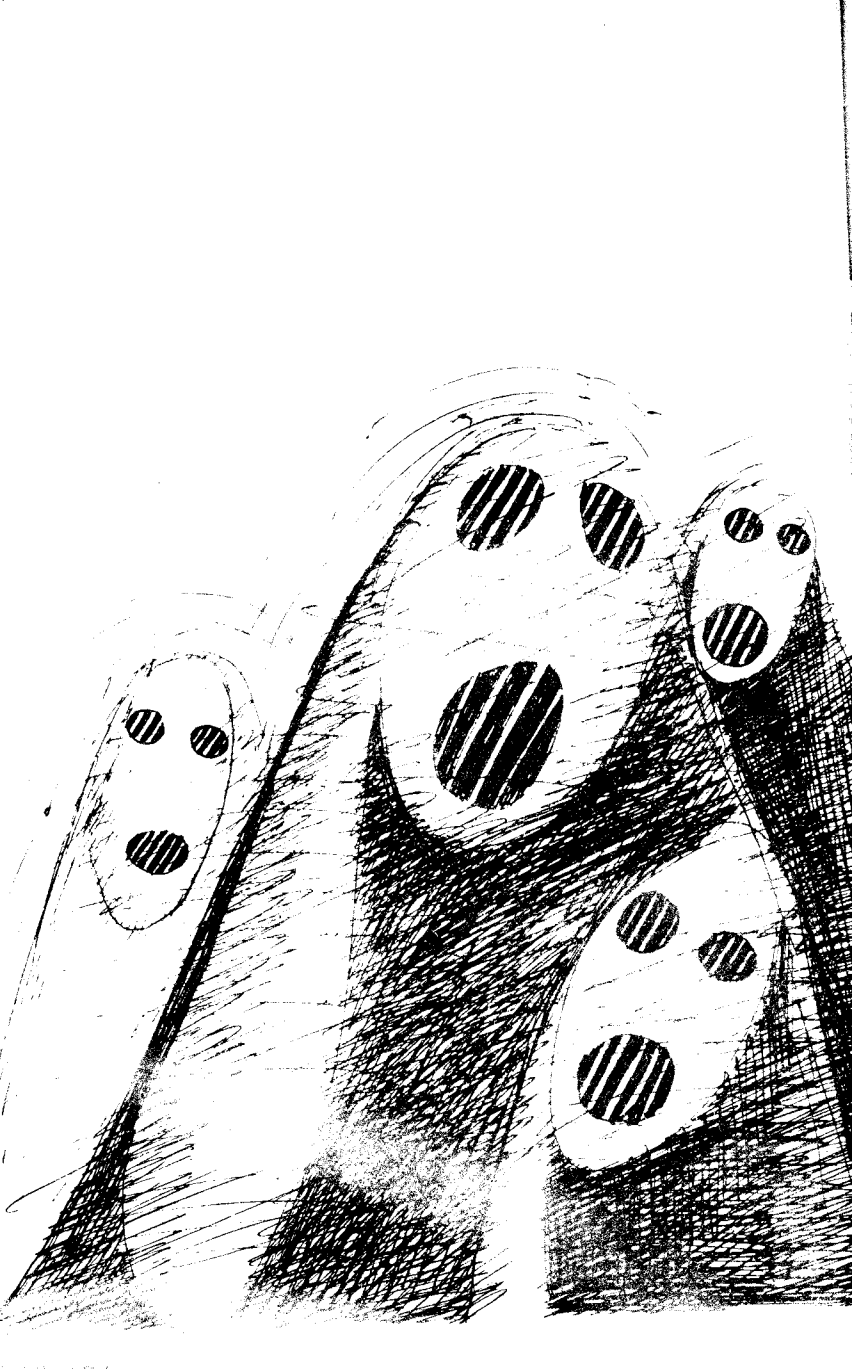
นำบทความและปาฐกถามาตีพิมพ์เผยแพร่ นอกจากนับเป็นเกียรติแก่สมาคมฯ แล้ว ยังถือเป็นการอุทิศความรู้อันเป็นประโยชน์ให้แก่ประชาชนอีกด้วย

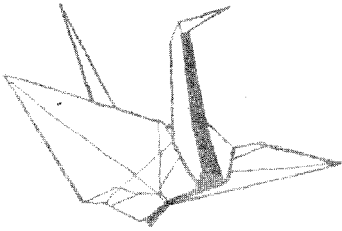
ความคิดเห็นของอ.เสน့်ห่คงจะเปรียบเทียบกับสายธารแห่งความคิด อีกสายหนึ่งที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ด้วยแนวคิดทฤษฎี สายธารทางความคิดของอ.เสน့်ห่จะเป็นอีกสายธารหนึ่งที่ไหลลงไปหลอมเข้ากับสายธารความคิดอื่นๆ ที่เคยมีมาแล้วในอดีต ที่กำลังก่อตัวในปัจจุบันและที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตจนกลายเป็นความอุดมสมบูรณ์ทางแนวคิด ทฤษฎี อันจะเป็นเข็มทิศชี้ทางไปสู่การปฏิบัติเพื่อไปบรรลุจุดมุ่งหมายรวมกัน คือ การตระหนักถึงปัญหาสิทธิมนุษยชนในที่สุด

จตุรงค์ บุณยรัตน์สุนทร

บรรณาธิการ

“พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย”*

“เป็นการง่ายเกินไปที่จะถือเอาหลักความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพมูลฐาน รวมทั้งปัญหาอันเกี่ยวเนื่องโดยใกล้ชิดกับเรื่องของหลักนิติธรรมว่าเป็นเรื่องของนามธรรม และทฤษฎีหรือว่าเป็นเพียงสูตรสำเร็จทางการเมืองอย่างหนึ่งเท่านั้น โดยแท้จริงแล้ว เรากำลังเกี่ยวข้องกับเรื่องของความคิดขั้นปฏิบัติและมีชีวิต อันเปี่ยมด้วยความหมายและความเป็นจริง และซึ่ง...มีผลกระทบโดยตรงต่ออนาคตและชีวิตประจำวันของเรา....”

(คำปราศรัยของ J.F.Lalivie ใน The Rule of Law in a Free Society, 1959.)

*คำชี้แจง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” พิมพ์ครั้งแรกโดย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีนาคม 2527

โครงการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” นี้ เป็นความพยายามที่จะประสานประเด็นปัญหาและความรู้ด้านต่าง ๆ เพื่อศึกษาหาความเข้าใจถึงเรื่องราวของสิทธิมนุษยชนอย่างมีระบบบนรากฐานของชีวิตความเป็นจริง ข้อสังเกตของ J.F.Lalive อดีตเลขาธิการคณะกรรมการนักนิติศาสตร์ระหว่างประเทศ (International Commission of Jurists) ที่อ้างถึงข้างต้น ถือเป็นคติเตือนใจกำกับความคิดอ่านและดำเนินงานศึกษาวิจัยภายใต้โครงการนี้มาแต่ต้น แน่นนอนเหลือเกินว่าข้อขาดตกบกพร่องย่อมจะต้องมีอยู่ไม่น้อยทีเดียว ทั้งในแง่แนวทางและเนื้อหา ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องประเมินและแก้ไขปรับปรุงกันต่อไป แต่จุดสำคัญของโครงการวิจัยนี้อยู่ที่ความมุ่งมั่นพยายามเข้าถึงปัญหาสิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็น “ความคิดขั้นปฏิบัติและมีชีวิต” กล่าวคือ นอกเหนือออกไปจากความคิดขั้น “นามธรรมและทฤษฎี” หรือ “สูตรสำเร็จทางการเมือง” ข้อควรสังวรณ เช่นนี้มีได้หมายความว่า จะลดคุณค่าความสำคัญของหลักทฤษฎีและอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนลงไปแต่ประการใดเลย ห้ามมิได้ เพราะจริง ๆ แล้ว หลักอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนก็ได้มีบทบาทอิทธิพลเป็นตัวกระตุ้นเร่งเร้าให้เกิดการตื่นตัวเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางทั่วโลก จนถือได้ว่าเป็นหลักการสากลดังที่ปรากฏผลเป็นปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ขององค์การสหประชาชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็จะต้องยอมรับความจริงด้วยว่า หลักอุดมการณ์ทั้งหลายมิใช่สิ่งที่สิงสถิตอยู่ในสูญญากาศ หากย่อมมีรากฐานเป็นมา และสัมพันธ์อยู่กับสภาวะแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมตามกาลและเทศะโดยอาศัยรากฐานเป็นมา และสภาวะแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมนี้เอง ที่หลักอุดมการณ์ได้พัฒนาขึ้นเป็นหลักการที่ใช้ประพจน์ปฏิบัติในวิถีชีวิตของสังคมนั้น ๆ ในกาลเทศะเช่นนั้น หลักอุดมการณ์กับการปฏิบัติ จึงบรรจบสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มิใช่ลัทธิขัดแย้งกัน กรณีของสิทธิมนุษยชนก็คงเป็นไปตามกฎความจริงทำนองเดียวกันนี้

บทกวี

เรื่องของสิทธิมนุษยชนเป็นปรากฏการณ์ลึกลับขัดแย้ง ก็เพราะเกิดปัญหาช่องว่างระหว่างหลักอุดมการณ์กับการปฏิบัติ แม้นในสังคมตะวันตกอันถือเป็นต้นกำเนิดของอุดมการณ์สิทธิมนุษยชน ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นไปจากปัญหาลึกลับขัดแย้งในเรื่องสิทธิมนุษยชนเหมือนกัน เป็นแต่ว่าปัญหาเหล่านี้จำกัดตัวอยู่ภายในกรอบทางสังคม-วัฒนธรรม และสถาบันอันอำนาจส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอยู่โดยพื้นฐาน ซึ่งเท่ากับเป็นเครื่องช่วยระงับยับยั้ง มิให้ปัญหาลึกลับขัดแย้งเรื่องสิทธิมนุษยชนขยายตัวออกไปสู่ระดับรุนแรง เมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบเช่นนี้แล้ว ก็จะเห็นกันได้ว่าปรากฏการณ์สิทธิมนุษยชนเป็นปัญหาแตกต่างกันออกไปในกรณีของสังคมนอกตะวันตก สังคมนอกตะวันตกเหล่านี้ต่างมีรากฐานทางสังคม-วัฒนธรรมและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของตนเอง ในขณะที่เดียวกันที่ต่างก็ได้รับอิทธิพลอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนของตะวันตกในลักษณะต่าง ๆ กันไป ในประการสำคัญที่จะมองข้ามกันไปไม่ได้ก็คือ สังคมนอกตะวันตกเหล่านี้เอง ต่างก็มีรากฐานทางความคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นลักษณะเฉพาะของตนทำนองเดียวกันกับที่หลักการใหญ่ ๆ ในปรัชญาสาขาสากล เป็นลักษณะเฉพาะทางสังคม-วัฒนธรรมตะวันตก ด้วยเหตุฉะฉิน ความเป็นสากลของปรัชญาสาขาสากล จริง ๆ แล้ว จึงมีข้อจำกัดอยู่ในตัวเอง ที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ ข้อจำกัดนี้ไม่ใช่แต่ในแง่ที่นำเอาไปปรับใช้กับสังคมนอกตะวันตก ซึ่งรากฐานเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และสภาพแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม แตกต่างกันเท่านั้น หากแม้แต่ความสมบูรณ์ในตัวหลักการของปรัชญาสาขาสากล เอง ก็มีข้อจำกัดและขาดฐานความคิดและหลักปฏิบัติของความเป็นสากลอย่างแท้จริงดังที่จะได้เอ่ยถึงไว้บ้างต่อไปพอให้เห็นเป็นเค้าในคำชี้แจงนี้

ข้อคิดคำนึงที่ว่านี้ ทำให้ต้องตระหนักใคร่ครวญกันตามสมควรในการที่จะคิดอ่าน วางแนวทางการศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชนในกรณีประเทศ

ไทย ซึ่งเข้าอยู่ในลักษณะของสังคมนอกตะวันตก และได้รับอิทธิพลอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนของตะวันตก ดังที่กล่าวมาข้างต้นนับเป็นกรณีปัญหา ช่องว่างระหว่างหลักอุดมการณ์กับการปฏิบัติ ที่จำเป็นต้องพยายามแสวงหาความเข้าใจกันเป็นเบื้องต้น และนี่เป็นเจตนารมณ์หลักของโครงการวิจัยนี้ แม้ว่าโครงการวิจัยนี้ จะยังคงยึดถือหลักการต่าง ๆ ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานอ้างอิง แต่ก็เพื่อประโยชน์ในเชิงเกณฑ์เปรียบเทียบเป็นสำคัญ มิใช่ถึงกับยึดถือเป็นหลักการหรือสัจจธรรมอันสมบูรณ์ครบถ้วน การยึดมั่นถือมั่นเช่นนั้น มักเป็นแนวโน้มนิยมกันทั้งในวงวิชาการ และนักปฏิบัติการด้านสิทธิมนุษยชน และนี่เป็นจุดอ่อนอันหนึ่งของขบวนการสิทธิมนุษยชนทั้งภายในและระดับระหว่างประเทศ เป็นแนวโน้มที่ทำให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนดูเป็นเรื่องง่าย ๆ ฟื้นฟู โดยเพียงแต่อาศัยใช้ปฏิญญาสากลเป็นมาตรฐานอ้างอิง เพื่อสำรวจตรวจสอบการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ว่าสอดคล้องหรือไม่ หรือฝ่าฝืนมาตรฐาน “สากล” อย่างไรหรือไม่ การศึกษาและปฏิบัติการทำนองนี้ย่อมมีคุณค่าและความสำคัญอยู่อย่างแน่นอน ไม่ต้องสงสัยเพราะอย่างน้อยก็อาจมีบทบาทสำคัญช่วยสกัดยั้งไม่ให้ขบวนการละเมิดสิทธิหรือบั่นทอนทำลายสิทธิมนุษยชนลุกลามรุนแรงขึ้นกว่าที่รู้เห็นกันอยู่ นอกจากนั้นยังมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดมติมหาชนต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชนในหลาย ๆ ระดับด้วยกัน แต่กระนั้นก็ดี จากทัศนะของโครงการวิจัยนี้เข้าใจว่ายังไม่น่าจะเป็นการเพียงพอ และทั้งยังอาจชวนให้หลงผิดกันไปได้ในเรื่องของสิทธิมนุษยชน แน่นนอนช่องว่างลึกชั้นระหว่างหลักอุดมการณ์ (ตามปฏิญญาสากล) กับการปฏิบัติ (ในสภาพแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมของสังคมนอกตะวันตก) เป็นสิ่งที่จะต้องขจัดแก้ไข ดังที่กำลังกระทำกันอยู่ในหมู่ขบวนการสิทธิมนุษยชนระดับต่าง ๆ การศึกษาและปฏิบัติการเช่นว่านี้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก แต่ก็มักจำกัดอยู่แต่กับกรณี หรือปัญหาเฉพาะหน้าเสียจนทำให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนดูกลายเป็นเพียงปัญหาระหว่างสิทธิ

เสรีภาพทางการเมืองและรัฐบาลเผด็จการ ผลก็คือเราจะเห็นแต่เรื่องราวของการรณรงค์เรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรมสำหรับบรรดาผู้ต้องคดีการเมืองกันเป็นส่วนใหญ่ ผลก็คือเป้าหมายของการต่อสู้เรียกร้องมุ่งเฉพาะไปในด้านการคุกคามสิทธิเสรีภาพจากฝ่ายอำนาจรัฐบาล จริงอยู่ปัญหาสิทธิเสรีภาพด้านการเมือง เป็นฐานและกุญแจสำคัญยิ่งต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนด้านอื่น ๆ และจำเป็นต้องได้รับความใส่ใจ และผลักดันส่งเสริมเป็นพิเศษ ความสำคัญในข้อนี้เป็นที่ยืนยันได้จากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นความสำคัญและจำเป็นอยู่ไม่น้อยเลยที่จะต้องขยายขอบข่าย เป้าหมายความเข้าใจให้ลึกลงไปถึงรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของระบบอำนาจนิยมและพฤติกรรมอันสอดคล้องหรือลักลั่นขัดแย้งกับหลักการสิทธิมนุษยชนด้วย

รวมความแล้ว ปัญหาสิทธิมนุษยชน จึงเป็นทั้งเรื่องของทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาว โครงการวิจัย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” นับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะประสานและเสริมความรู้ความเข้าใจ โดยหวังว่าอาจจะมีส่วนช่วยให้ได้มองเห็นแนวทางคลี่คลายปัญหาหลักกันชัดแจ้งต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นจริงของสังคมไทยขึ้น จุดมุ่งหมายจึงไม่ใช่เรื่องของกรณีหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนหากเป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึง “พัฒนาการ” เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์อันกำหนดฐานะสิทธิหน้าที่ และแม้จะระบุเฉพาะอยู่ในเรื่องของสังคมไทย แต่ในแนวเนื้อหาสาระก็คงให้การรับรู้ถึงบทบาทความสำคัญของปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่ออาศัยใช้เป็นมาตรฐานวัดสภาพการณ์สิทธิมนุษยชนในประเทศไทย แต่เป็นการรับรู้ในแง่ของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่ง ในข้อนี้สมควรขยายความสักเล็กน้อยเพื่อประกอบการพิจารณาถึงแนวทางการศึกษาพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย

ว่าโดยสถานะทางกฎหมายแล้ว ปฏิญญาสากลฯ ค.ศ.1948 เป็นเพียงคำประกาศลอย ๆ มิได้มีค่าหรือผลบังคับใด ๆ ทางกฎหมาย นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ช่วยให้ทุกฝ่ายรวมขอมยอมรับกันได้ รวมทั้งประเทศไทยก็ให้การยอมรับนับถือในฐานะประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ โดยแท้จริงแล้วปฏิญญาสากลฯ เป็นผลของการเมืองระหว่างประเทศโดยอาศัยการประนีประนอมระหว่างมหาอำนาจ 2 ค่าย หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีจุดยืนขัดแย้งแตกต่างกัน กล่าวคือ มหาอำนาจฝ่ายตะวันตกมีแนวโน้มเน้นหนักไปในด้านสิทธิราษฎรและการเมือง (civil and political rights) ส่วนมหาอำนาจฝ่ายสังคมนิยมโน้มเอียงไปทางด้านสิทธิเศรษฐกิจและสังคม (economic and social rights) ในฐานะผู้ชนะสงครามใหม่ ๆ มหาอำนาจสองฝ่ายสามารถรวมขอมกันได้ โดยรวมหลักการของสิทธิทั้ง 2 ประเภทเข้าไว้ในเอกสารฉบับเดียวกันในปฏิญญาสากลฯ นี้ ครั้นเมื่อการดำเนินงานเรื่องสิทธิมนุษยชนก้าวมาถึงขั้นที่ต้องการให้เกิดผลบังคับขึ้นในรูปของ "กติกาสัญญาระหว่างประเทศ" (International Covenant) การเจรจาดอรองระหว่างมหาอำนาจทั้งสองจึงต้องใช้เวลาถึงเกือบ 30 ปี มาบรรลุลงในปี ค.ศ.1976 แต่กระนั้นก็ยังต้องแยกทำเป็น 2 ฉบับ คือ กติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ค.ศ.1976 และ กติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิราษฎรและการเมือง ค.ศ. 1976 โดยปล่อยให้เป็นเรื่องของแต่ละประเทศ ที่จะรับรองให้สัตยาบันเป็นรายประเทศ เป็นรายฉบับไป เพื่อให้เกิดผลบังคับเฉพาะแก่ประเทศที่ให้สัตยาบัน มิใช่มีผลบังคับเป็นการสากล เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศไทยยังมีได้ให้สัตยาบันแก่ฉบับใดเลย จนกระทั่งปัจจุบันนี้⁽¹⁾

1. สำหรับรายชื่อประเทศที่ให้สัตยาบัน กติกาสัญญาระหว่างประเทศ ฉบับต่าง ๆ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน โปรดดู "International Instruments

แม้จะมีที่มาจากจุดขัดแย้งแตกต่างกันดังกล่าวกก็ตาม แต่เมื่อมองจากแง่ของพัฒนาการโดยรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ปริญญาสาสกลเท่ากับเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงประสบการณ์ในประวัติศาสตร์การต่อสู้ เพื่ออิสรภาพประวัติศาสตร์ของเอกสารระหว่างประเทศอันปราศจากคำบังคับทางกฎหมายฉบับนี้ กล่าวคือ เป็นการผสมผสานประสบการณ์ขึ้นเป็นแม่บทครอบคลุมความหมายและหลักการว่าด้วยสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางรอบด้านทั้งในด้านสิทธิราษฎร และการเมือง และในด้านสิทธิเศรษฐกิจและสังคม ดังที่ได้กล่าวแล้ว สิทธิประเภทแรกได้รับแรงบันดาลใจจากกระแสอุดมการณ์ของฝ่ายโลกทุนนิยมตะวันตก สิทธิประเภทหลังมาจากกระแสอุดมการณ์ของฝ่ายโลกสังคมนิยม อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนทั้งสองกระแสอาจบังเกิดผลขึ้นมาจากวิถีและรูปแบบของพลังปฏิวัติทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่แตกต่างกัน อันเป็นความละเอียดซึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงในที่นี้ จุดน่าสนใจอยู่ตรงที่ว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสิทธิมนุษยชนดังกล่าวนี้ได้มาผสมผสานและกลายเป็นตัวแบบและแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการต่อสู้เพื่ออิสรภาพในหมู่ชนชาติโลกที่สามหรือที่กำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยเราในปัจจุบัน

ที่ว่าเป็นตัวแบบและแรงบันดาลใจส่วนหนึ่ง ก็เพราะว่าในประการแรกทีเดียวเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้น ความจริงแล้วนับเป็นปรากฏการณ์สากลของมนุษยชาติทั้งมวล ทั้งนี้ก็โดยวิสัยธรรมชาติของมนุษย์เราเอง ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ทั้งยุคก่อนและหลังปริญญาสาสกลฯ ย่อมต้องการต่อสู้แสวงความก้าวหน้าด้วยกันทั้งนั้น ในเบื้องต้นทีเดียวคนเรารู้จักชวนช่วยคิดค้นเทคโนโลยีเพื่อช่วยให้ตนเองหลุดพ้นเป็นอิสระจากธรรมชาติ และครั้นเมื่อสถาบันสังคม

มนุษย์ที่ความสลับซับซ้อนเกิดการกดขี่ชุกชุมมากขึ้น มนุษย์ก็จำต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อช่วยให้ตนเองหลุดพ้นเป็นอิสระจากพันธะอำนาจอันไม่เป็นธรรมของมนุษย์ด้วยกัน การณ์เป็นไปเช่นนี้ทั้งในระดับชาติและระหว่างชาติ เราเพียงแต่ติดตามข่าวสาร และมองไปรอบ ๆ ตัวเราก็จะเห็นประจักษ์ในกฎความจริงที่ว่านี้ กระแสความคิดและการต่อสู้จากประสบการณ์ของฝ่ายโลกทุนนิยมตะวันตกก็ดี และของฝ่ายโลกสังคมนิยมก็ดี นับเป็นเพียงส่วนหนึ่งขั้นตอนหนึ่งในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสิทธิมนุษยชน ถ้าจะมีอะไรสักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุปัจจัยร่วม * ก่อให้เกิดการดิ้นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพของมนุษย์เราแล้ว ก็เห็นจะเป็นวิกฤตการณ์เปลี่ยนแปลง นีเอง ซึ่งทุกสังคมย่อมต้องประสบไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และวิกฤตการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นเครื่องผลักดันให้ต้องเกิดการปรับเปลี่ยนสถานะ บทบาท สิทธิหน้าที่อันประกอบเป็นระบบความสัมพันธ์ และความคิดความเชื่อ และการประพฤติปฏิบัติภายในสังคมหนึ่ง ๆ การปรับเปลี่ยนที่ว่านี้ อาจเป็นไปโดยสันติ หรือรุนแรงมากน้อยตามแต่กรณี และระดับความยืดหยุ่นหรือแข็งกระด้างของแต่ละสังคม

ในประการต่อมา พัฒนาการสิทธิมนุษยชนสำหรับชนชาติโลกที่สาม หรือที่กำลังพัฒนานับเป็นอีกส่วนหนึ่ง อีกขั้นตอนหนึ่งออกไปจากกระแสของฝ่ายโลกทุนนิยมตะวันตกหรือของฝ่ายโลกสังคมนิยม เป็นความจริงที่ว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมนิยมมนุษย์ย่อมไม่อาจแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคสมัยใหม่ซึ่งความเจริญรุดหน้าทางวิทยาการ เป็นเครื่องช่วยกระชับให้ชนชาติส่วนต่าง ๆ ของโลก ได้เข้ามามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดขึ้นตามลำดับ และด้วยเหตุฉะนั้นเองที่กระแสอุดมการณ์ และประสบการณ์เหล่านี้จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นทั้งตัวแบบ และแรงบรรดาลใจ ซึ่งความจริงก็ได้เข้ามามีส่วนอยู่ในแนวความคิดค่านึงถึงในโครงการวิจัยที่กำลังพูดถึงนี้

จะอย่างไรก็ตาม เราจะต้องยอมรับรู้อีกด้วยในขณะเดียวกันว่า สภาพทางสังคม-วัฒนธรรมและปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสังคมกำลังพัฒนา รวมถึงสังคมไทยเราย่อมมีมิติและลักษณะแนวทางที่แตกต่างออกไป และแม้ในบรรดาสังคมที่กำลังพัฒนาด้วยกันความแตกต่างลึกล้ำย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา ด้วยเหตุผลของความเป็นจริงในข้อนี้ การศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชนจึงจำเป็นต้องแยกแยะกันให้ดีระหว่างปรัชญา อุดมการณ์ และหลักการด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่ง ความเป็นไปได้ และลักษณะรูปแบบรวมทั้งวิถีทางของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนภายในสังคมหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะความยากลำบากที่จะต้องยอมรับรู้ถึงลักษณะเฉพาะของปัญหา ส่วนหนึ่งเกิดจากธรรมชาติของปัญหาสิทธิมนุษยชนเอง ซึ่งมักเป็นเรื่องยั่วยุให้เกิดอารมณ์ความร้อนแรง มองเห็นปัญหาแบบขาวกับดำ โดยปราศจากการใคร่ครวญกันตามสมควรถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและความคิดความเชื่อของคนส่วนใหญ่ ผลก็คือ เรื่องของสิทธิมนุษยชนกลายเป็นปัญหาเผชิญหน้าและถั่วลยั้งซึ่งกันและกัน ดังที่เห็น ๆ กันดาษดื่นอยู่ทุกวันนี้ ความร้อนแรงของปัญหาสิทธิมนุษยชนในตัวเอง คงไม่ใช่ของผิดแปลกอะไรนัก ประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชนไม่เคยเป็นมาโดยปราศจากการต่อสู้ และการเสียสละ สังคมใดมีพื้นฐานทางชั้นดีธรรม มีสถาบันสังคมการเมืองอันอำนวย กระบวนการต่อสู้และเปลี่ยนแปลงก็อาจเป็นไปได้โดยราบรื่น ในทางตรงกันข้าม สังคมใดที่ขาดคุณสมบัตินี้ ก็มีแนวโน้มยั่วและเร่งเร้าผลักดันให้การเรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพต้องกลายเป็นความรุนแรงขึ้น และนี่เป็นปัญหาวิกฤตของสังคมโลกที่สาม ในกรณีของสังคมไทยเราก็อยู่ในสภาพปัญหาทำนองเดียวกันนี้ เหตุการณ์อย่างเช่น 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เป็นประจักษ์พยานอย่างดี ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาความรุนแรง ถึงขั้นทำลายล้างและสูญเสียชีวิตเลือดเนื้อ ซึ่งได้อุบัติขึ้นแล้วในบ้านเมืองของเราที่ได้ชื่อว่า เป็นเมืองพุทธศาสนา

เรื่องของสิทธิมนุษยชนจึงเกี่ยวข้องอยู่โดยตรงกับปัญหาของการเลือก
วิถีทางเปลี่ยนแปลงและการดำรงชีวิตร่วมกัน สิทธิ (และหน้าที่) เป็นเครื่อง
กำหนดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับโครงสร้าง
ค่านิยมของสังคมหนึ่ง ๆ ในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงและการ
เรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิสำหรับคนในวงกว้างออกไปย่อมหมายถึงการปรับเปลี่ยน
ในระดับโครงสร้างของสังคมนั้น ๆ ไม่ว่าจะนำไปในวิถีของสันติหรือความ
รุนแรงก็ตาม เพราะฉะนั้น เรื่องราวและปัญหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน
จึงเต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนเกิน ไปจากที่จะเพียงแต่เรียนรู้และ
ยึดถือตัวแบบหรือหลักอุดมการณ์ในเชิงนามธรรมเท่านั้น หากยังจำเป็น
จะต้องขยายขอบข่ายการเรียนรู้เฉพาะกรณีของแต่ละสังคม ๆ ไป ซึ่ง
อาจเป็นช่องทางให้ได้เห็นและเข้าใจถึงสมมติฐานของปมปัญหาที่
แท้จริง รวมทั้งจุดและหนทางที่จะแก้ไขและเปลี่ยนแปลง ที่พยายามเน้น
ในประเด็นข้อนี้ก็เพราะมีบ่อยครั้งเหลือเกินที่เรามักจะพะวงสนใจกันอยู่แต่
ประเด็นปัญหาปลายเหตุ อย่างเช่นกรณีรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่รัฐทำการละเมิด
สิทธิเสรีภาพของราษฎร ดังที่ทราบกันโดยทั่วไป แน่นนอน ในกรณี
ละเมิดสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ เหล่านี้ โดยหน้าที่ของพลเมืองดีแล้ว ก็ต้องช่วยกัน
ประท้วงให้มีการแก้ไขและหาทางระงับยับยั้งมิให้เกิดเหตุการณ์เลวร้ายขึ้น
อีกต่อไป ความจริงถ้าคนส่วนใหญ่พร้อมใจกันทำได้เช่นนั้นเรื่องก็คงง่ายเข้า
แต่ในทางปฏิบัติมิได้เป็นเช่นนั้น โดยประสบการณ์ในสังคมโลกที่สาม รวมทั้ง
สังคมไทยเรา บรรดาคนที่มิจิตสำนึกเดือดเนื้อร้อนใจถึงขั้นดิ้นรนต่อสู้เรียก
ร้องสิทธิเสรีภาพจริง ๆ นั้น ยังนับว่ามีอยู่ค่อนข้างน้อยมาก แล้วฝ่ายผู้มี
อำนาจก็มักประสบความสำเร็จอยู่เสมอ ๆ ที่สามารถชี้ชวนให้คนส่วนใหญ่
พากันเห็นว่าการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อยที่ไม่
ประสงค์ต่อชาติบ้านเมือง ปราบฏุกการณ์ทำนองนี้ในตัวเองเท่ากับเป็นเครื่อง
ชี้ว่า ยังมีช่องว่างอยู่มากระหว่างฝ่ายผลักดันเรื่องสิทธิมนุษยชนกับมวลชน

ส่วนใหญ่ ประเด็นคงจะไม่ได้อยู่ที่ว่าใครผิดใครถูก แต่เห็นจะเป็นปัญหาที่ว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนยังมีได้ผสมเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมของไทยอย่างแท้จริงนั่นเอง

อีกประเด็นหนึ่งที่เห็นจำเป็นต้องหยิบยกขึ้นพูดถึงในที่นี้ ก็คือ ปัญหา ระหว่างสิทธิราษฎรและการเมืองด้านหนึ่งกับสิทธิเศรษฐกิจและสังคมอีกด้านหนึ่ง ว่าอะไรจะสำคัญกว่าสำหรับสังคมโลกที่สามในเรื่องนี้ได้มีการถกเถียงกันมามากพอสมควร และก็เริ่มมีผู้ตั้งข้อสังเกตถึงหลักการเสรีนิยมแบบตะวันตก ซึ่งเน้นหนักไปในด้านสิทธิราษฎรและการเมือง ว่าอาจไม่ถูกต้องเหมาะสมนักสำหรับสังคมโลกที่สามหรือที่กำลังพัฒนา ซึ่งกำลังต้องเผชิญอยู่กับปัญหาเรื่องปากท้อง ความยากจน ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสภาพความทุกข์ยากแร้นแค้นเช่นนี้ สิทธิการเมืองอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของพุ่มเฟือยและไม่อาจแก้ปัญหาปากท้องของคนส่วนใหญ่ได้ สรุปรวมความแล้วมักจะเกิดความเข้าใจไปว่า สำหรับสังคมที่กำลังพัฒนา ปัญหาเฉพาะหน้าอันสำคัญสูงสุดอยู่ที่จำเป็นจะต้องได้รับบาลหรือผู้นำและ “ผู้รู้” ที่สามารถระดมกำลังทรัพยากรทั้งมวลของชาติเพื่อทำการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโต เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากขาดแคลน ส่วนสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิทางการเมือง เป็นเรื่องที่จะสงวนไว้สำหรับกาลข้างหน้า หลังจากปัญหาปากท้องได้ผ่านพ้นไปแล้ว

ในแง่หนึ่ง เหตุผลอ้างอิงดังกล่าวดูจะมีน้ำหนักและได้รับการเชื่อถือกันอยู่ไม่น้อย แต่เมื่อพิเคราะห์ให้ลึกซึ้งไปอีกสักเล็กน้อย ก็พอจะเห็นกันได้ไม่ยากนักกว่าเป็นเหตุผลที่เป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะจริง ๆ แล้วการพัฒนาเศรษฐกิจในตัวเองย่อมหมายถึงการใช้อำนาจในการตัดสินใจ กำหนดทิศทางและทุ่มเททรัพยากรทั้งมวลของชาติ ความจริงมีอยู่ว่า การตัดสินใจในเรื่องการพัฒนาประเทศไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น หากยอม

บังเกิดผลกระทบทางด้านการแบ่งสรรผลประโยชน์ด้วยว่า “ใครได้อะไร
อย่างไร และเมื่อไร” ซึ่งนับเป็นเรื่องของการเมืองอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้
เราคงจะได้เห็นตัวอย่างกันได้ชัดเจนอยู่แล้วในกรณีการพัฒนาเศรษฐกิจ
ของประเทศไทยเราเอง ในช่วงนับตั้งแต่เรามีแผนพัฒนาทั้งในรอบ 20 ปี
ที่ผ่านมา ภายใต้ระบอบเผด็จการซึ่งสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน
คนไทยส่วนใหญ่ต้องถูกห้ามนำไปโดยสิ้นเชิง เรามีผู้รอบรู้เชี่ยวชาญด้าน
เศรษฐกิจและการพัฒนามากมาย ทั้งไทยและเทศระดมพลังเทคนิควิชาการ
วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจต่อเนื่องมาโดยตลอด แต่ผลที่ได้ปรากฏออกมา
ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์กัน ณ บัดนี้ คือปัญหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูง การไม่มี
งานทำ และความยากจน

ประเด็นก็คือว่า เศรษฐกิจกับการเมืองต่างมีส่วนสัมพันธ์ต่อกัน
เสมือนกันด้านหัวด้านท้ายของเหรียญอันเดียวกัน สิทธิและผลประโยชน์
อันพึงมีพึงได้ทางเศรษฐกิจย่อมไม่อาจเป็นไปได้โดยปราศจากหลัก
ประกันสิทธิทางการเมือง ปัญหาไม่ใช่เรื่องของการต้องเลือกเอาระหว่าง
สิทธิด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นเรื่องของความจำเป็นต้องมีการ
พัฒนาควบคู่กันไปทั้งสองด้าน อันเป็นแนวทางตรงกันข้ามกับการพัฒนา
แบบไม่สมดุลย์ ดังที่ผู้ทรงอำนาจและผู้เชี่ยวชาญเคยคิดและกระทำกันมา
ในอดีต พูด่างๆ สิ่งที่เรียกกันว่าความสำเร็จหรือการจำเริญเติบโตทาง
เศรษฐกิจในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ทั้งในระดับธุรกิจเอกชนก็ดี โดยรากฐาน
แล้วเป็นเรื่องของการอาศัยใช้อำนาจรัฐกำราบคุกคามสิทธิเสรีภาพของ
มวลชนส่วนใหญ่ให้ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของกลุ่มชนส่วนน้อย ตัวอย่างที่เห็น
กันได้ง่าย ๆ ก็คือ การใช้อำนาจปฏิวัติรัฐประหารอย่างต่อเนื่องกันมาตลอด
20 ปี สกัดกั้นการรวมตัวจัดตั้งของกลุ่มมวลชนผู้เสียเปรียบ ในขณะที่เดียวกัน
กับที่ออกกฎหมายให้สิทธิและส่งเสริมการรวมตัวจัดตั้งของกลุ่มธุรกิจการเงิน

เมื่อมองออกไปจากระบบและกระบวนการทางการเมืองและกฎหมายเช่นนี้แล้ว ก็พอจะประมวลความได้ว่าช่องว่างทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างเช่นที่รู้เห็นกัน ตำตาอยู่ทุกวันนี้ โดยแท้จริงแล้วก็ยังมีสมมติฐานมาจากปัญหาช่องว่างทางการเมืองนั่นเอง การรวมตัวและจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์เป็นสิทธิอันชอบธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการเมือง แต่โอกาสและช่องทางของการใช้สิทธิเช่นว่านี้ หาได้เผื่อแผ่ไปสู่มวลชนส่วนใหญ่ไม่ ทั้งนี้ภายใต้ระบบซึ่งบรรดานักเศรษฐศาสตร์ของเรานิยมเรียกกันว่า “เศรษฐกิจเสรี” รายงานธนาคารโลกเมื่อเร็ว ๆ มา นี้ ย้ำถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ ข้อเรียกร้องที่ว่านี้จะมีความจริงจังกังอย่างใดหรือไม่ก็ตาม แต่อย่างน้อยก็เป็นเครื่องสะท้อนสภาพของปัญหาเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและสถาบันการเมืองการบริหารอันเป็นเรื่องเกี่ยวข้ออยู่โดยตรงกับปัญหาสิทธิทางการเมือง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ คงพอจะมองเห็นกันได้ว่า “เรื่องของสิทธิมนุษยชนเป็นปัญหาที่มีมิติสลับซับซ้อนเกี่ยวโยงอยู่รอบด้านทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ กฎหมายและการเมือง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา เราอาจศึกษากันได้ในเชิงของปรัชญา อุดมการณ์และหลักการ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องคิดค้นและเข้าใจ แต่จะเป็นการเข้าใจผิดอย่างมหันต์ ถ้าจะศึกษาถึงสิ่งเหล่านี้ในแง่ที่เป็นสูตรสำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น หลักอุดมการณ์ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตราแรกที่ว่า “มนุษย์ทั้งปวงเกิดมาเป็นเสรีและเสมอเท่าเทียมกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ ต่างได้การประทานมาซึ่งเหตุผลและมโนธรรม และพึงปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ” ข้อที่ใคร่ย้ำไว้ ณ ที่นี้ คือว่า แม้แต่หลักอุดมการณ์อันสูงส่งนี้เอง โดยแท้จริงแล้วก็มิที่มาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงและพลังชนชั้นกลางในโลก

ตะวันตก เมื่อสมัยสามร้อยปีก่อน เป็นยุคสมัยที่กลุ่มชนชั้นกลางซึ่งเติบโตขึ้นมา มีพลังเศรษฐกิจพอทัดเทียมกับกลุ่มขุนนางชนชั้นอำนาจเก่า และอาศัยอ้างอิงทฤษฎีสิทธิธรรมชาติเป็นหลักอุดมการณ์ต่อสู้ เป้าหมายของกลุ่มชนชั้นใหม่เหล่านี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าความต้องการที่จะขจัดอุปสรรคขวากหนามทั้งหลายทางการเมืองการปกครอง เพื่อที่ตนจะได้ประกอบธุรกิจของตนอย่างอิสระเสรี และก็เป็นธรรมดาของคนเราที่มีกำลังทรัพย์ ย่อมจะเรียกร้องต้องการให้ได้สิทธิและโอกาสใช้พลังของตนทำการแข่งขันช่วงชิงกันอย่างเต็มที่ ทฤษฎีเศรษฐกิจแบบปล่อยเสรีเกิดมาจากเจตนารมณ์เช่นว่านี้ ซึ่งในตัวเองอาจไม่ผิดอะไรนัก ถ้าหากคนทุกคนทุกกลุ่ม “เกิดมาเป็นเสรีและเสมอเท่าเทียมกัน” จริง ๆ แต่สำหรับในโลกและสังคมอันเต็มไปด้วยช่องว่างห่างไกลระหว่างคนมีคณจน คนแข็งแรงคนอ่อนแอ ทฤษฎีสิทธิธรรมชาติและเศรษฐกิจแบบปล่อยเสรีก็ย่อมกลับกลายเป็นทฤษฎีและเศรษฐกิจที่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบได้อย่างสัมฤทธิ์ผลเช่นกัน ดังที่สังคมไทยเราเองกำลังประสบอยู่ทุกวันนี้

ดังนั้น แม้แต่ในระดับหลักปรัชญาหรืออุดมการณ์ก็ยังคงจำเป็นต้องพิจารณาเคราะหกันดูให้ถี่ถ้วนรอบคอบ ที่กล่าวเช่นนี้มีได้ความมุ่งหมายเลยแม้แต่น้อยที่จะลดคุณค่าความสำคัญของหลักปรัชญาสิทธิธรรมชาติ หรือ ปริญญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน จุดเด่นของหลักการสิทธิมนุษยชนคือ คุณค่าของความเป็นคน ไม่ว่าจะ เป็นเชื้อชาติ ภาษาหรือศาสนาใด หลักปรัชญาสิทธิธรรมชาติเป็นพลังความคิดสำคัญที่ใช้ตอบโต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิและการใช้อำนาจแบบพลการ พร้อมทั้งยกเอาสามัญชนขึ้นมาเป็นรากฐานของสิทธิอำนาจแทนที่ทฤษฎีเทวสิทธิ์ ซึ่งอ้างอำนาจจากสรวงสวรรค์ บทบาทความสำคัญของหลักปรัชญาสิทธิธรรมชาติในประวัติศาสตร์พัฒนาการของสิทธิมนุษยชน จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธหรือโต้แย้งได้ ปริญญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนเอง ก็มาจากแรงบันดาลใจ

ของสำนักปรัชญาสิทธิธรรมชาตินี้ ถึงกระนั้นก็ตามเราจะต้องตระหนักกันให้ดีถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสิทธิเสรีภาพจากแง่ของสำนักปรัชญาตัวเอง กำลังถูกตีความและนำมาใช้ประพดปฏิบัติกันไปไกลถึงขั้น “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” หรือ “ใครดีใครได้” เช่นนี้แล้วไซ้ร้ ก็เป็นปัญหาที่จะต้องใคร่ครวญกันให้หนักเพราะทราบใดที่เรายังมองและเข้าใจสิทธิเสรีภาพกันแต่เพียงความเป็นอิสระเสรีที่จะทำอะไรได้ตามใจชอบและกำลังอำนาจ ตราบนั้นก็เป็นการยากยิ่งหรือว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่มนุษย์เราจะ “พึงปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ” แล้วถ้าเป็นเช่นนั้น โลกและสังคมมนุษย์จะดำรงชีวิตร่วมกันอย่างเป็นธรรมและสันติสุขได้อย่างไร? รวมความแล้ว ในเรื่องของหลักปรัชญาหรืออุดมการณ์เองก็ยังเป็นประเด็นปัญหาที่ยังจะต้องคิดค้นศึกษากันอีกต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง เราจะมามัวพึงอกพึงใจอยู่กับทฤษฎีในอดีต หรือ ปฎิญาสาสกา แต่ถ้ายเดียวไม่ได้ ผู้เขียนเองได้ใช้ความพยายามเสาะแสวงอยู่บ้าง ดังปรากฏในบทศึกษาเรื่อง พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน เมื่อสองสามปีที่แล้ว⁽²⁾ และพอจะยืนยันได้ในที่นี้ว่า หลักพุทธธรรมสามารถให้พลังความคิดสร้างสรรค์ที่จะชี้แนวทางไปสู่คำตอบปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชนได้เป็นอย่างดี ถ้าหากเราจะไม่พยายามมองชีวิตเบี่ยงเบนพุทธศาสนากันไปในทางลบจนเกินไปอย่างเช่นที่กำลังประพดปฏิบัติกันอยู่

ในประการสำคัญ พุทธศาสนาเป็นหลักธรรมอุดมการณ์ที่อยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทยเราเองมาช้านาน เป็นแต่เพียงเราไม่ใส่ใจที่จะมองเห็นด้านพลังสร้างสรรค์ของสมบัติที่เรามีอยู่แล้วเท่านั้น นี่จะเป็นความผิดของ

2. Saneh Chamarik, Buddhism and Human Rights, Bangkok, Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, B.E. 2526.

ระบบการศึกษาอบรมสมัยใหม่ หรืออย่างไรก็แล้วแต่ จุดสำคัญอยู่ที่เราจะต้องเริ่มตระหนักกันอย่างจริงจังเสียที่ถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของเราเอง ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่อมาสร้างเอกลักษณ์หรือชาตินิยมไทยอะไรทำนองนั้น ซึ่งเป็นเรื่องของความดีและผิวเผิน หากเพื่อสร้างเสริมความจำเริญของกงามทางปัญญาความคิดซึ่งอาจนำไปสู่คำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพปัญหาความทุกข์ยากแค้นในปัจจุบัณ โดยเฉพาะสำหรับภายในสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังคงอาจเป็นคุณค่าสำหรับโลกเป็นส่วนรวมด้วยในที่สุด

นอกเหนือไปจากปัญหาด้านหลักปรัชญาและอุดมการณ์แล้ว สิทธิมนุษยชนยังเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทางด้านปฏิบัติอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการจัดตั้งสถาบัน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เพื่อพิทักษ์และสร้างเสริมสิทธิเสรีภาพ ตามความเป็นจริงแล้ว ด้านหลักอุดมการณ์กับด้านการจัดตั้งสถาบันเป็นเรื่องเกี่ยวโยงไม่อาจแยกออกจากกันได้ ปัญหาของสังคมไทยก็คือเรามุ่งแต่อิงฝรั่งกันมาโดยตลอด นับตั้งแต่ย่างเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา เราเร่งเดินหน้า สร้างสถาบันตามแบบอย่างตะวันตกกันมา ทั้งในยุคก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในขณะที่ในด้านหลักอุดมการณ์และค่านิยมทางสังคมยังแทบจะเรียกได้ว่าอยู่กับที่ยกวันสำหรับคนกรุงเทพฯ และในเมืองอื่น ๆ บางส่วน ข้อเท็จจริงเหล่านี้ยังความลึกลับสับสนไม่น้อยเลยในการศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชน แต่ก็เป็นที่ที่จะต้องคำนึงถึง.

ในสภาพการณ์เช่นว่านี้ การศึกษาด้านสถาบันจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นการศึกษาปัญหาเฉพาะหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการระบอบรัฐธรรมนูญ และสถาบันประชาธิปไตย อันเป็นรากฐานรองรับสิทธิมนุษยชน ทั้ง ๆ ที่ตระหนักดีว่าหลักอุดมการณ์และค่านิยมในเรื่องเหล่านี้ยังมีได้ฝังรากจริงจังในความคิดความเชื่อของคนส่วนใหญ่ โครงการวิจัย "พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย" ก็เห็นจำเป็นต้องจับประเด็นทำนองนี้

มาศึกษาวิเคราะห์กัน แต่ทั้งนี้มิใช่โดยมุ่งดูแต่ตัวแบบสถาบันเป็นสำคัญ หากมุ่งไปถึงที่ กระบวนและเงื่อนไขของพัฒนาการไปสู่สถาบันประชาธิปไตย ซึ่งเราอยากจะได้เห็นเป็นจริงเป็นจังในสังคมไทยเรา ในแง่นี้ผู้เขียนเห็นว่า เราอาจเรียนรู้จากประสบการณ์ของตะวันตกอย่างน้อย 2 ประการที่สำคัญ และพอช่วยให้เห็นปัญหาของประชาธิปไตยไทย กล่าวคือ เงื่อนไขด้าน กระบวนการทางกฎหมาย และด้านกระบวนการทางการเมือง

ในประการแรก เงื่อนไขด้านกระบวนการทางกฎหมายเห็นจะไม่มีอะไรดีกว่าที่จะขอนำเอาข้อสังเกตของนักวิชาการตะวันตกเองมาเสนอให้ พิจารณากัน ณ ที่นี้ คือ ในข้อที่ว่า

“...ก่อนการเคลื่อนไหวใด ๆ ไปสู่พัฒนาการสิทธิมนุษยชน กรอบของระบบกฎหมายที่ใช้กัน จะต้องได้รับการสถาปนาขึ้นอย่าง มั่นคงเสียก่อน ในที่ใด ความมั่นคงของระบบกฎหมายมิได้มีอยู่ ในที่นั้น เงื่อนไขของความรุนแรงก็จะแผ่ซ่าน ไปด้วย ซึ่งผลกำลังก็จะเป็นเครื่อง ช่วยให้อำนาจกลายเป็นธรรมขึ้นมา..ในที่ใด กฎหมายและสิทธิอำนาจ ของผู้พิทักษ์กฎหมายสิ้นสุดลง ในที่นั้นไม่ว่าความมั่นคงหรือเสรีภาพ ก็ย่อม ไม่อาจเป็น ไปได้”⁽³⁾

จุดเน้นอยู่ที่ระบบกฎหมายที่ศักดิ์สิทธิ์มั่นคงและแน่นอน เป็นที่ทราบกัน อยู่ว่าในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของตะวันตก กลุ่มวิชาชีพ กฎหมายได้มีบทบาทและอิทธิพลสำคัญเพียงใด ส่วนสำหรับความสำคัญ ข้อนี้ในกรณีของไทยนั้นเห็นจะต้องขอให้อยู่ในความวินิจฉัยของผู้อ่าน และ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิชาชีพกฎหมายเอง ผลงานศึกษาในชุด “พัฒนาการ สิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” นี้ คงพอจะช่วยให้ได้มองเห็นกันบ้างว่า

3. Richard P. Claude (ed.) Comparative Human Rights, The John Hopkins Press, 1976, หน้า 7 - 8

ระบบกฎหมายไทย รวมทั้งกระบวนการยุติธรรม เป็นไปเพื่ออำนาจหรือเพื่อสิทธิเสรีภาพกันแน่ ซึ่งก็จะมีส่วนช่วยอธิบายได้มากเกี่ยวกับสถานการณ์ของสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย

ประการต่อมา เชื้อไขด้านกระบวนการทางการเมือง จากประสบการณ์และข้อสังเกตของนักวิชาการตะวันตกเองอีกเช่นกัน⁽⁴⁾ เราได้เรียนรู้ว่า ประชาธิปไตยมิใช่สูตรสำเร็จรูป หากแต่เป็นกระบวนการทางการเมืองเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนที่การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจผลประโยชน์ยังจำกัดอยู่ในวงของกลุ่มชนชั้นนำโดยเฉพาะ ซึ่งค่อย ๆ พัฒนามาสู่อีกขั้นตอนหนึ่ง เมื่อบรรดาผู้นำฝ่ายต่าง ๆ สามารถตกลงรวมขอมกันวางกฎเกณฑ์การต่อสู้ระหว่างกันอย่างสันติวิธีได้ ขั้นตอนที่สองนี้เป็นช่วงพัฒนาการสำคัญยิ่งต่อพัฒนาการมาสู่ขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งกฎเกณฑ์และสิทธิทางการเมืองได้กระจายขยายออกไปสู่มวลชนส่วนใหญ่ เป็นขั้นตอนของประชาธิปไตยเต็มรูป ถ้าจะประมวลจากบทเรียนทำนองนี้แล้ว ก็อาจให้แนวทางประเมินปัญหาประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนของไทยได้ว่า อันที่จริงแล้วปัญหาคงไม่ได้อยู่ที่ว่าประชาชนคนไทยพร้อมหรือไม่พร้อม สำหรับการใช้สิทธิในระบอบประชาธิปไตยอย่างเช่นที่ชอบกล่าวอ้างกัน หากแต่เป็นปัญหาของความสามารถหรือไม่สามารถ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่มผู้นำ ในการวางกำหนดกฎเกณฑ์การต่อสู้ และใช้อำนาจในเบื้องต้น ก่อนการขยายสิทธิเสียงออกไปสู่มวลชนส่วนใหญ่ นี่เป็นประเด็นที่จะคำนึงถึงเช่นเดียวกัน ในแนวการศึกษาถึงพัฒนาการทางการเมือง และรัฐธรรมนูญอันมีส่วนสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจในปัญหาสิทธิมนุษยชน

4. Dankwart A. Roston. "Transitions to Democracy" ใน Comparative Politics (April 1970) และ Robert A. Dahl, Polyarchy : Participation and Opposition, Yale University Press, 1972.

บรรดาข้อพิจารณาทั้งหลายเหล่านี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดแนวและประเด็นสำหรับศึกษาวิจัย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ดังที่ชื่อโครงการแสดงให้เห็น จุดมุ่งหมายหลักเป็นเรื่องเชิงปฏิบัติในกระบวนการพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง อันมีผลสะท้อนต่อฐานะและปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย สิ่งที่มีมุ่งหวังในขั้นนี้ก็เพื่อประมวลข้อมูลวิเคราะห์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาพการณ์ตามที่เป็นจริงเป็นสำคัญ คงจะไม่หวังไปไกลถึงขั้นเสนอแนะทางแก้ไขปรับปรุงอะไรนัก เพราะถือว่าข้อมูลและการวิเคราะห์เพื่ออธิบายความเป็นเหตุเป็นผลของสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ น่าจะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นอันจำเป็นสำหรับการเสาะแสวงหาค้นคว้าสร้างสรรค์กันอย่างมีสภาวะวิสัยไม่ใช่เพียงอ้างอิงอาศัยความคิดฝันลอย ๆ ที่ไม่สัมพันธ์กับโลกของความจริง และบนพื้นฐานของแนวความคิดและสังเกตดังกล่าวตั้งแต่ต้น จึงได้กำหนดแนว ขอบข่าย และประเด็นของโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ดังนี้ :-

ตอนที่ 1 พื้นฐานทางวัฒนธรรมและสถาบัน ประกอบด้วยหัวข้อวิจัยต่อไปนี้

- ค่านิยมประเพณีและแนวความคิดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับรัฐและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่
- การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย
- สิทธิมนุษยชนกับวิวัฒนาการในกฎหมายไทย
- พัฒนาการทางรัฐธรรมนูญ: พิจารณาในแง่กฎหมาย
- พัฒนาการทางรัฐธรรมนูญ: พิจารณาในแง่การเมือง

ตอนที่ 2 สิทธิของบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทางสังคมและกฎหมาย ประกอบด้วยหัวข้อวิจัยศึกษาต่อไปนี้

- สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
- สิทธิมนุษยชนกับลูกจ้างในประเทศไทย
- ปัญหาสิทธิมนุษยชนของเกษตรกรในสภาวะการพัฒนาปัจจุบัน
- การประถมศึกษาในชนบท
- การแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากสตรีไทย กับปัญหาสิทธิมนุษยชน
- สภาพการณ์โดยทั่วไปทางสิทธิมนุษยชนของเยาวชน ในประเทศไทยและปัญหาแรงงานเด็ก
- สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย
- สภาพสิทธิของสลัม มองจากแง่เศรษฐกิจสังคมและการพัฒนา
- สิทธิผู้บริโภค
- ปัญหากลุ่มมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้
- อิสลามกับความรุนแรง : การศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรง ใน 4 จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย พ.ศ. 2519 - 2524

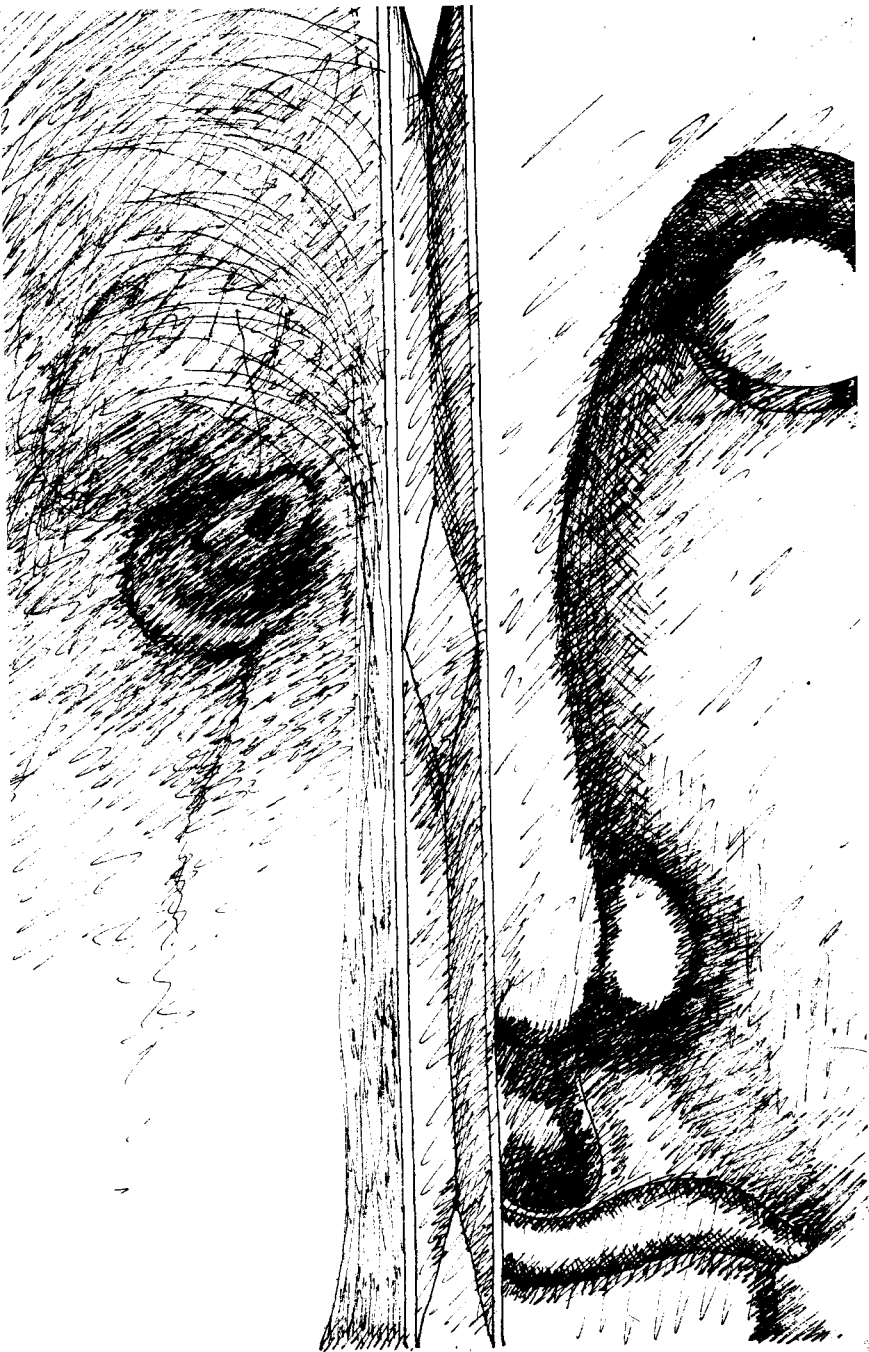
ตอนที่ 1 เป็นการสำรวจวิเคราะห์พื้นฐานเป็นมาทางสังคม-วัฒนธรรม และสถาบัน โดยเริ่มตั้งแต่พยายามทำความเข้าใจถึงค่านิยมประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสัมพันธภาพทางสังคม-การเมือง พร้อมทั้งประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการด้านสถาบันกฎหมายและรัฐธรรมนูญ เหล่านี้ในส่วนหนึ่งอาศัยอิงประสบการณ์พัฒนาการด้านสถาบันของตะวันตก ดังที่ได้ชี้แจงไว้ข้างต้น แต่จุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่เพื่อศึกษาหาความเข้าใจลักษณะเฉพาะของพัฒนาการในสังคมไทย สำหรับตอนที่ 2 เป็นการแจกแจงประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน โดยคำนึงถึงส่วนบุคคล

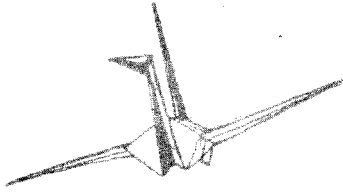

และกลุ่มชน ซึ่งอยู่ในสถานะทางสังคมและกฎหมายต่าง ๆ ครอบคลุมไปตั้งแต่เรื่องของสิทธิบุคคลที่ตกอยู่ในกระบวนการยุติธรรม ฐานะของผู้ใช้แรงงานของเกษตรกร ของสตรีและเยาวชน ตลอดจนผู้บริโภค นอกจากนี้ยังได้คำนึงถึงความสำคัญของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีบทบาทอิทธิพลอย่างสูงต่อปัญหาความสัมพันธ์ทางสิทธิในสังคมปัจจุบัน ปัญหาสิทธิมนุษยชนอีกด้านหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไป ในกรณีของสังคมไทยเราก็คือ เรื่องเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย ซึ่งในโครงการวิจัยนี้จำกัดอยู่ในเรื่องของกลุ่มมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้ ในขณะที่เดิวกว่าที่ตระหนักดีว่า ยังมีเรื่องของชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ อีกมากที่ควรแก่การหยิบยกขึ้นมาศึกษากันจากแง่ของสิทธิมนุษยชน

ประเด็นหัวข้อศึกษาทั้งหมดเหล่านี้ คงจะไม่ครอบคลุมปัญหาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และทั้งผลงานศึกษาวิจัยก็มีลักษณะกระจัดกระจาย ยังมิได้มีการสังเคราะห์อย่างที่ตั้งใจกันไว้ ทั้งนี้ด้วยเหตุข้อจำกัดทั้งในด้านกำลังความคิดและเวลา แต่อย่างน้อยก็เป็นความพยายามของโครงการวิจัยนี้ ที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะแกนร่วมและความหลากหลายในกระบวนการ "พัฒนาการ" สิทธิมนุษยชน อันอาจเป็นแนวทางสำหรับงานศึกษาในขั้นก้าวหน้าต่อไป เรื่องของสิทธิมนุษยชนเป็นปัญหาที่มีมิติรอบด้าน ในทำนองเกี่ยวกับมิติอันสลับซับซ้อนของชีวิตสังคม จึงจำเป็นต้องอาศัยแรงปัญญาความคิดร่วมกันของหลาย ๆ สาขาวิชาชีพ และประสบการณ์ด้วยกัน โครงการนี้ถ้าจะหวังผลสำเร็จอะไรที่เป็นรูปธรรมจริง ๆ ในขั้นนี้ ก็เห็นจะเป็นความร่วมมือร่วมใจของทั้งบรรดานักวิชาการ และนักปฏิบัติการสิทธิมนุษยชนเพื่อระดมกำลังสติปัญญาความรู้ทำการศึกษอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งนี้โดยมองออกไปจากฐานะความเป็นจริงของสังคมไทย โดยนัยนี้ บางทีเราอาจสามารถคิดค้นคำตอบบางอย่าง ที่เข้ากับปัญหาความต้องการของเราเองได้ดีขึ้นตามลำดับ

พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน

ก่อนอื่น ขอเริ่มจากสภาพปัญหาของสิทธิมนุษยชน ซึ่งอาจสรุปได้จากข้อสังเกตของ Soedjatmoko ดังนี้ :-

“เป็นเรื่องสำคัญสำหรับบรรดาผู้รักเสรีภาพที่จะต้องสำนึกถึงว่า ลำพังแต่ความรักเสรีภาพนั้นหาเป็นการเพียงพอไม่ แต่ว่าเสรีภาพยังอาจต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของเรา ที่จะเข้าใจโดยถ่องแท้ในความสลับซับซ้อนของค่านิยมทั้งหลายอันขัดแย้งในสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งทำให้เสรีภาพเป็นไปได้ การฝ่าฝืนอย่างเด็ดเดี่ยวเพื่อค่านิยมอย่างหนึ่งหรือเป้าหมายอันหนึ่งโดยเฉพาะนั้น เป็นศัตรูร้ายกาจที่สุดต่อเสรีภาพ จากบรรดาคนที่ไม่เพียงแต่ต้องการจะยืนยันหยัดเพื่อสิทธิของตน ฐานเป็นผลสืบเนื่องมาจากจิตใจ ดังที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตระหนักเป็นอย่างดีในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ที่ว่า.....

“ละเว้นจากความชั่ว

ทำความดี

ทำจิตใจให้ใสสะอาด”

แปลจาก “Buddhism and Human Rights” บทความเสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการ เรื่อง “The Place of Human Rights in Different Religions Traditions” จัดโดย องค์การ UNESCO ที่กรุงเทพฯ 3-7 ธันวาคม 2522

ทั้งนี้เพราะเหตุว่า :-

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่ว พุตก็ตาม ทำก็ตาม ย่อมผิดพลาด และชั่วไปด้วย ถ้ามีใจดี จะพูดจะทำก็ดีไปตามกัน” หลักความคิดและปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนก็เป็นในทำนองเดียวกัน อาจโน้มเอียงต่อการทำความดีหรือทำความชั่วได้ตามสภาวะของจิตใจของบุคคล ของชนนั้น และของประชาชนชาตินั้น ๆ เองและเช่นเดียวกับจิตใจมนุษย์ หลักความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนก็จำเป็นต้องได้รับการชำระให้ใสสะอาดจากอคติอันคับแคบและแบ่งฝักแบ่งฝ่าย เพื่อที่จะได้สามารถละเว้นจากการทำความชั่ว และมุ่งทำความดี อันเป็นปัญหาขั้นรากฐานที่สุดไ้ในพุทธศาสนา

การพูดถึงทัศนะทางพุทธศาสนาในที่นี้ ไม่ใช่เรื่องของการเสนอสิทธิขึ้นมาอีกสิทธิหนึ่งเพื่อเป็นทางเลือกหรือเสริมสำนักความคิดต่าง ๆ (เสรีนิยมสังคมนิยม รวมทั้งฟาสซิสต์) ซึ่งล้วนแต่เข้าสู่รบกันอย่างโหดเหี้ยมในนามของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เพราะถ้าเช่นนั้นก็จะเท่ากับยิ่งเติมเชื้อไฟให้กับบรรดาความลึกลับขัดแย้งต่าง ๆ อันยังผลเสื่อมเสียต่อสิทธิมนุษยชนอยู่แล้วอย่างมหาศาล แต่ในท่ามกลางลัทธิและพลังทั้งหลายซึ่งไม่มีทางลดลาวาคอกกักกันและกันเช่นในทุกวันนี้ พุทธศาสนาน่าจะมีคุณประโยชน์ช่วยเป็นจุดผสมทางความคิดเชื่อมโยงค่านิยมด้านสร้างสรรค์ของประเพณีธรรมทั้งด้านเสรีนิยมและเสมอภาคนิยม พร้อมด้วยหลักธรรมของพุทธศาสนาเอง ในทัศนะของ Christmas Humphrey นี้ “ไม่ใช่เป็นการอ้อมข้อมอย่างขอไปที หากแต่เป็นความสมเหตุสมผลอันนุ่มนวล หลีกเลี่ยงทั้งความคลั่งลัทธิและความเฉื่อยชาด้วยความระมัดระวังเท่า ๆ กัน แล้วก้าวเดินต่อไปโดยปราศจากความเร่งร้อนซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้าน แต่ทว่า (เป็นการก้าวเดินต่อไป) โดยไม่หยุดยั้ง”⁵ ในแง่นี้ พุทธศาสนาจึงให้ความหมายที่เป็นศาสตร์ของการดำรง

ชีวิตมากกว่าลัทธิความเชื่อถือทางศาสนา กล่าวคือ เป็นศาสตร์ซึ่งคนเราอาจใช้เรียนรู้เพื่อดำเนินชีวิตของตนด้วยความเข้าใจตามภาวะวิสัยและด้วยสติปัญญาที่จะรู้⁶

ว่าด้วยจุดประสงค์และความก้าวหน้าทางสังคม

แต่แม้ในแง่ที่เป็นศาสตร์ของการดำรงชีวิต โดยที่พุทธศาสนาก็จะได้รับการอธิบายและปฏิบัติกันโดยมุ่งแต่เพื่อความหลุดพ้นของแต่ละคนโดยลำพังเป็นใหญ่ จึงเห็นจะต้องพิจารณากันเป็นเบื้องต้นในที่นี่ถึงความหมายด้านสังคมและวัฒนธรรมของพุทธศาสนา นี่เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เราได้แนวทางที่ถูกต้อง ผู้เขียนเองไม่อาจกล่าวอ้างได้ว่าเป็นผู้รู้ในทางพุทธศาสนา หากต้องอาศัยอ้างอิงแหล่งงานศึกษาต่าง ๆ ซึ่งได้ทำกันไว้อย่างเป็นระบบและละเอียดถี่ถ้วน ในฐานะเป็นผู้สนใจศึกษาเรื่องราวทางสังคมและการเมือง ผู้เขียนหาญเข้ามาจับเรื่องนี้ก็โดยอาศัยที่ได้อ่านมาบ้างและการที่มาคิดไตร่ตรองถึงเรื่องอย่างนี้ก็เพราะความกังวลสนใจในปัญหาประจำวันนี่เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม มันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนเรา ชีวิตในตัวเองก่อให้เกิดทุกข์และตามมาด้วยปัญหา จุดสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นหรือว่าเลวลง เพื่อให้ทุกข์มากขึ้นหรือน้อยลง โดยประสบการณ์ในประวัติศาสตร์ ศาสนาอาจมีบทบาทสำคัญยิ่งในแง่นี้ คริสต์ศาสนาได้เคยแสดงให้เห็นมาแล้วถึงพลังสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ในรูปของขบวนการปฏิรูปทางศาสนาอันยิ่งใหญ่ ถ้าหากเราจะเชื่อในความก้าวหน้าทางสังคม (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป)ว่าเป็นเกณฑ์วัดวิวัฒนาการของมนุษย์ไปสู่สังคมที่ดีกว่าและชีวิตที่ดีกว่า โดยมีเสรีภาพและความยุติธรรมแล้วไซ้⁷ ผู้เขียนมีความเห็นว่า พุทธศาสนาจะเป็นเครื่องชี้ทางที่แท้จริง โดยที่เริ่มต้นมาจากเป็นขบวนการ

การปฏิรูปสังคม พุทธศาสนาเองจึงมีทัศนคติที่ทรงพลังเกี่ยวกับชีวิต และมีศักยภาพยิ่งใหญ่สำหรับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แต่ในทางตรงข้าม พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบัน ก็อาจถดถอยลงไปกลายเป็นเพียงหลักคำสอนที่ไม่สามารถยืนหยัดต่อการท้าทายใหม่ๆ กล่าวคือ วิกฤตการเปลี่ยนแปลงได้ดังเช่นที่คริสต์ศาสนาเคยเป็นมาแล้วในยุคกลาง แล้วถ้าเป็นไปเช่นนั้นแล้วไซ้ร้ ก็จะเป็นอันตรายที่พุทธศาสนาจะมุ่งแต่รับใช้สถานภาพเดิมและอำนาจที่เป็นอยู่ แทนที่จะรับใช้มนุษยชาติซึ่งเป็นแก่นสารที่แท้จริงของพุทธศาสนา ยิ่งกว่านั้นอันตรายประการต่อไปก็คือ พุทธศาสนาอาจจะเสื่อมถอยกลายเป็นเครื่องมือบังคับและกดขี่ แทนที่จะส่งเสริม “มรรควิธี” อันนำไปสู่การหลุดพ้นของมนุษย์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา และถ้าหากเป็นไปอย่างนั้นจริงๆ พุทธศาสนาก็เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ ย่อมจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงของตนเอง เพื่อให้เป็นการรับใช้มนุษยชาติอย่างแท้จริง ไม่ต้องสงสัยเลยว่าจะต้องมีคนจำนวนมากที่รู้สึกขัดใจกับความกังวลสนใจแบบนี้ แต่ข้อสังเกตที่กล่าวมา ก็เป็นการสอดคล้องกับหลักความไม่ประมาทสำหรับพุทธศาสนิกชนที่ได้อยู่แล้ว และดูจะไม่ห่างไกลจากสภาพความเป็นจริงเท่าใดนัก ช่องว่างห่างไกลระหว่างอุดมการณ์กับการปฏิบัติเช่นนี้ ถ้าหากปล่อยทิ้งไว้ก็รังแต่จะเป็นผลบ่อนทำลายต่อชีวิตสังคมและมนุษย์

อีกประการหนึ่ง เรากำลังดำเนินชีวิตอยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วและมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจอันทวีความสลับซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ ในภาวะแวดล้อมใหม่ๆ เช่นนี้ จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาการศึกษาทางด้านสังคมของพุทธศาสนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปโดยลำดับ และให้บังเกิดผลในภาคปฏิบัติ เราได้รับการสั่งสอนกันมามากพอแล้วว่าควรประพฤติตัวให้ถูกต้องตามศีลธรรมกันอย่างไร ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ใช่จะปฏิเสธความจริงที่ว่า การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องศีลธรรมเป็นสิ่งพึงปรารถนา

ความแตกต่างกันอย่างมหาศาลระหว่างการปฏิบัติถูกต้องตามศีลธรรมจากทัศนะ ส่วนตัวของแต่ละคน กับการปฏิบัติตนโดยมองจากแง่ของสังคม ทั้งสองด้านมีส่วนเกี่ยวโยงกันอยู่บ้าง แต่ถ้าเป็นจริงดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าจากพัฒนาการ ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของเรามุ่งเน้นหนักไปทางด้านอุดม การเฉพาะตัวของแต่ละคนยิ่งกว่าอุดมการด้านสังคมและวัฒนธรรมตามที่เน้น ในฝ่ายมหายานแล้ว⁸ เราก็จำเป็นต้องก้าวให้พ้นออกมาจากการแบ่งแยกอันผิวเผินของอดีตเพื่อแสวงหาแก่นสารและจุดมุ่งหมายที่จริง แต่อย่างไรก็ตาม โขคิดที่การแยกแยะข้อแตกต่างเช่นว่านี้ มิได้มีอยู่จริง ๆ หากตามความเป็นจริง แล้ว ความสนใจต่อคุณค่าทางสังคมและจริยธรรมถือเป็นหลักการมูลฐานใน คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตลอดดังที่พระศรีวิสุทธิโมลี(ปัจจุบันพระราชวรมนี) ยืนยันในข้อนี้ไว้ว่า

“พระพุทธรูปธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคลโดยสัมพันธ์กับคุณค่า ด้านนอก คือทางสังคมด้วยและถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องถึง กัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”⁹

ประการสุดท้าย ในด้านสังคมศึกษาอย่างเช่นในเรื่องสิทธิมนุษยชนหรือเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่องด้วยกัน เรายังอาจจะได้กรอบทางความคิดที่ เข้ากับภาวะวิสัยและตรงกับเรื่องเป็นอย่างมากทีเดียว จากระบบความคิดทาง พุทธศาสนาซึ่งมักจะถูกมองข้ามกันไปอย่างน่าเสียดาย แนวความคิดทางพุทธ ศาสนาเริ่มต้นจากหลักอ้างอิงพื้น ๆ ง่าย ๆ คือเป็นแนวการมองเรื่องราวที่ เกี่ยวข้องกับปัญหาชีวิตประจำวัน และเสนอทัศนะทำที่ทางความคิดที่อาจใช้ เป็นรากฐานตามพฤติการณ์ที่เป็นจริงสำหรับการค้นคว้าอย่างเป็นเหตุผล ได้ ตามถ้อยคำของท่านผู้รู้ทางพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่ง กล่าวว่

“พุทธปรัชญาถือเรื่องของคนเป็นแก่นของปัญหา และไม่ส่งเสริมการคิด ค้นแบบอภิปรายในปัญหาที่ไม่เกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์ และการบรรลุถึง

การตรัสรู้ อย่างเช่นปัญหาที่ว่าโลกนี้มีที่สิ้นสุด หรือไม่มีที่สิ้นสุด หรือว่า ภายกับวิญญานเหมือนกันหรือต่างกัน หรือว่าตายไปแล้วเกิดเป็นคนอีกหรือไม่

“เมื่อทรงเห็นว่าทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงไม่ประ-
สงค์ที่ยอมรับถึงการมีอยู่ของเนื้อหาทางอภิปรัชญาใดๆ ทั้งสิ้น ทักคนคิดเช่น
นี้ โดยตรรกวิสัยก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากจุดยืนขั้นมูลฐานของพระพุทธองค์นั้น
เอง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงถือเอาสิ่งต่างๆ ทั้งกายและวิญญานเป็นเพียง
พลัง การเคลื่อนไหว หน้าที่ และกระบวนการ และทรงยอมรับแนวความคิด
อันทรงพลังของสภาพความเป็นจริง ชีวิตมิใช่อะไรอื่นเลยนอกจากช่วง
ปรากฏการณ์ของการเกิดและการดับ ชีวิตเป็นกระแสของสภาวะการกลับกลาย
และการเปลี่ยนแปลง”¹⁰

แน่นอน เราจะต้องระวังไม่นำเอาหลักความคิดทางพุทธศาสนามา
ใช้จนเลยเถิดไปในการศึกษาทางสังคม โดยไม่ต้องคำนึงถึงมิติด้านโลกุตตร
(คือเหนือโลก) สำหรับปัญหาของมนุษย์ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา
ในฐานะที่เป็นศาสนา และซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษาวิจัยทั้งในวิท-
ทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เราก็คงจะเรียนรู้ซึ่งถึงธรรมชาติและปัญหาความ
สัมพันธ์ของมนุษย์ได้มากทีเดียวจากแนวความคิดของพุทธศาสนา สำหรับ
จุดประสงค์ในทันที นับเป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องเพ่งพินิจลงไปให้ตรงกับภาวะ
วิสัยยิ่ง ๆ ขึ้นถึงพลังและกระบวนการตามที่เป็นจริงของภาวะการกลับกลาย
และการเปลี่ยนแปลง วิธีการศึกษาทางสังคมในปัจจุบันมุ่งความสำคัญ
อย่างกว้างขวางและเข้มข้นต่อปัจจัยด้านเทคโนโลยี ด้านสังคมและปัจจัยแวด
ล้อมอื่น ๆ นอกจากนั้น ก็ยังมีการพยายามทางด้านจิตวิเคราะห์สมัยใหม่เพื่อ
เพิ่มความรู้ความเข้าใจถึงโลกประสบการณ์ภายในของคนเรา แต่ทว่า พุทธ
ศาสนาให้ความหมายขึ้นในแง่ของจุดมุ่งหมาย เป็นการเพิ่มพูนความเข้าใจ
ขึ้นเกี่ยวกับหลักความคิดเรื่องความก้าวหน้าในวิวัฒนาการของมนุษย์
ชาติ ทฤษฎีวิวัฒนาการเน้นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีโดยถือว่าเป็นปัจ-

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากพลังธรรมชาติยิ่ง ๆ ขึ้น โดยลำดับ แต่กระนั้น ก็ด้วยความรู้และความชำนาญทางเทคโนโลยีเดียวกันนี้เองที่อาจทำให้มนุษย์เป็นอิสระหรือตกอยู่ภายใต้อำนาจของมนุษย์ด้วยกันก็ได้ ด้วยเหตุนี้จากแง่ของทฤษฎีวิวัฒนาการ “การหลุดพ้นจากพลังของธรรมชาติและจากอำนาจครอบงำของอภิสิทธิ์ชนหรือกลุ่มอภิสิทธิ์จึงต้องไปด้วยกัน จึงจะเป็นเครื่องแสดงถึงความก้าวหน้าของมนุษยชาติ”¹¹

หลักการหลุดพ้นนี้สอดคล้องกับแนวความคิดทางพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัด เป็นแต่ว่าพุทธศาสนาก้าวไปไกลยิ่งกว่าทฤษฎีวิวัฒนาการ โดยสืบสาวเข้าไปถึงต้นเหตุรากเหง้าของทุกข์และปัญหาทั้งปวงซึ่งควบคู่อยู่ในธรรมชาติของชีวิตเอง ทั้งนี้เพราะว่า ที่เป็นเรื่องมูลฐานเสียยิ่งกว่าข้อจำกัดทางสังคม ก็คือว่าชีวิตเองนั้นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับภาวะผันผวนทางกายภาพ จากการเกิดขึ้นของชีวิตเอง กล่าวคือจากการเกิด แก่ เจ็บ และตาย พุทธศาสนามองเห็นสองด้านคือ ด้านส่วนบุคคล และด้านสังคม ซึ่งมีส่วนพัวพันกันอยู่เป็นประจำในกระบวนการกลับกลายและการเปลี่ยนแปลง และมองไปที่คนเหนือสิ่งอื่นใดที่จะเป็นผู้ให้คำตอบที่แท้จริงและในขั้นปลายแก่ปัญหาทั้งหลาย กล่าวโดยย่อ การหลุดพ้น และเสรีภาพที่แท้ก็คือ การหลุดพ้นและเสรีภาพที่มาจากภายในของคน และในความสัมพันธ์ต่อเพื่อนมนุษย์ของตนนั่นเอง

ว่าด้วยธรรมชาติและคุณค่าของคน

การที่เน้นเป็นพิเศษที่ตัวคนนี่เองมักชวนให้เกิดความหลงเข้าใจไปว่า พุทธศาสนาเป็นเรื่องของปัจเจกนิยมแท้ ๆ และความเข้าใจในแนวนี้ก็ก่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติกันไปในทางที่ขัดต่อหลักความประพฤติทางพุทธศาสนา แม้ในหมู่ประชาคมที่เรียกตัวเองว่าพุทธศาสนิกชน ในความหมายทางพุทธศาสนาดังที่ จะได้เห็นต่อไป คนไม่ได้เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง

และทั้งคนก็ไม่ได้เป็นเครื่องวัดสำหรับสรรพสิ่งทั้งปวงหากแต่เป็นผู้ที่จะต้องถูกวัดทัศนคติเช่นนี้เกิดจากแนวความคิดเกี่ยวกับคน และความเป็นจริงสูงสุด ซึ่งมองธรรมชาติและปัญหาการหลุดพ้นและเสรีภาพของมนุษย์แตกต่างกันขึ้นอยู่กับมูลฐานจากทัศนะของทฤษฎีกฎธรรมชาติดันเป็นสำนักความคิดที่ถือกันว่าเป็นแหล่งที่มาทางประวัติศาสตร์และแรงบันดาลใจสำหรับอุดมการณ์และหลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน ที่กล่าวพาดพิงถึงนี้ ไม่ได้หมายถึงจะมาตัดสินเอาว่าอะไรดีกว่าหรือด้อยกว่ากันหามิได้ การที่จะมีความคิดแบบไอ้อวดเช่นนั้นย่อมจะขัดกับคติทางพุทธแน่นอน ผู้เขียนเองมีความรู้สึก จะผิดหรือจะถูกก็ตาม คือไม่อยากจะพูดถึงสิ่งหนึ่งว่าเป็นของตะวันตก และอีกสิ่งหนึ่งเป็นของตะวันออก ในแง่ของความก้าวหน้าของมนุษยชาติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น พุทธศาสนาและสำนักกฎธรรมชาตินั้นแม้จะแตกต่างห่างไกลกันในทางความคิด แต่ก็อาจมองเห็นกันได้ถึงส่วนสัมพันธ์ที่ต่างทำหน้าที่เสริมซึ่งกันและกัน ในด้านหนึ่ง ความสำเร็จและผลกระทบทั้งในประวัติศาสตร์และทางความคิดของสำนักกฎธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจประเมินค่าได้ จริง ๆ แล้วแนวความคิดนี้ได้ก้าวมาไกลโซที่เดียนับตั้งแต่เริ่มเกิดเป็นความคิดในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งใช้ตอบโต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิและการใช้อำนาจแบบพลการ และยกเอาสามัญชนขึ้นมาเป็นรากฐานของสิทธิอำนาจทางการเมืองแทนที่ทฤษฎีเทวสิทธิ์ แต่ในอีกด้านหนึ่ง หลักความคิดเรื่องกฎธรรมชาตินี้ให้ความสนใจเป็นส่วนใหญ่มากกับปัญหาของการที่คนตกอยู่ใต้เอกอำนาจของคนด้วยกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่เพียงแต่เรียกร้องต้องการให้มีหลักประกันภายนอกและหลักประกันทางสถาบัน รวมทั้งการถ่วงดุลย์อำนาจกันเท่านั้น แน่หนอนเราไม่อาจปฏิเสธความสำคัญใหญ่หลวงของทฤษฎีกฎธรรมชาตินี้ได้ ขอให้ดูประจักษ์พยานของผลสำเร็จอันจารึกในประวัติศาสตร์อย่างเช่นปฏิญญาอิสรภาพของอเมริกา ปฏิญญาสิทธิของคอนและราชฎของฝรั่งเศส และมาในระดับระหว่างประเทศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนได้แรง

บันดาลใจจากทฤษฎีกฎธรรมชาติด้วยกันทั้งสิ้น แต่ถึงกระนั้น ทั้งหมดที่หลักความคิดกฎธรรมชาติดีก็จะให้ได้ก็คงเป็นเพียงคำตอบสำหรับปัญหาบางส่วนเท่านั้น กล่าวคือ เฉพาะแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับมิติภายนอกของปัญหาการหลุดพ้นและเสรีภาพของมนุษย์ ยังคงเหลือปัญหาอีกแง่มุมหนึ่งที่ยังมิได้รับคำตอบ สำหรับข้อนี้ เป็นที่เชื่ออย่างหนักแน่นว่าเราอาจแสวงหาความกระจ่างได้จากพุทธศาสนา

แนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับคนไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่โดยแนวทางของความคิดทางสังคมและการเมืองทั่ว ๆ ไปแล้ว ย่อมอาศัยและสัมพันธ์อยู่กับประสบการณ์และปัญหาจริง ๆ ของมนุษย์ แนวความคิดกฎธรรมชาติดีก็เป็นเช่นนี้ นักคิดเด่น ๆ ที่ถือเป็นตัวแทนของสำนักความคิดนี้ก็ได้แก่ ฮอบส์ ล็อก และรูสโซ ซึ่งต่างก็อ้างอิงสมมุติฐานที่ว่าคนเรามีเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างสมบูรณ์ในสภาวะธรรมชาติ สมมุติฐานข้อนี้ได้มีการสรุปไว้เป็นอย่างดีในมาตราแรกของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนว่า

“มนุษย์ทั้งปวงเกิดมาเป็นเสรีและเสมอภาค ในเกียรติศักดิ์และสิทธิ มนุษย์ทั้งปวงได้รับการประทานมาซึ่งเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ”

ข้อพึงสังเกต ก็คือ เดิมทีเดิวนั้น สมมุติฐานเหล่านี้ก็ไม่เชิงเป็นสากลอย่างที่เข้าใจกันหากโดยแท้จริงแล้วมักเกิดจากแรงกระตุ้นของสภาพการณ์แวดล้อมมากกว่า อย่างเช่นฮอบส์ซึ่งมีทัศนะต่ำเอนามาก ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ ถือว่าการกระทำและพฤติกรรมของคนเราถูกกระตุ้นมาจากความกลัวและความไม่ปลอดภัยแต่ถ่ายเดียว จนถึงกับคนก็จะต้องพยายามทำลายและกดหัวซึ่งกันและกัน สถานการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดความกังวลจนเกินขอบเขตกับกฎหมายและความสงบเรียบร้อย และความจำเป็นตลอดไปที่จะต้องมี “กำลังอำนาจร่วมคอยกำราบคนทั้งปวงให้อยู่ในความเกรงกลัว”¹² ส่วนล็อกซึ่งถือกันว่าเป็นบิดาแห่งลัทธิเสรีนิยม เห็นว่า เสรีภาพหมายความว่าแต่เพียงถึงการเป็น

เสรีที่จะทำอะไรตามที่ตนชอบ แต่ผลที่สุดแล้ว ความคิดเสรีนิยมของลัทธิลัทธิจะมุ่งสนใจอยู่กับความมั่นคงและการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน¹³ ด้วยเหตุที่มีชนชั้นกลางเกิดขึ้นมาในสมัยของลัทธิตนเอง

คงไม่มีความจำเป็นต้องขยายความในประเด็นเรื่องนี้ต่อไปอีก เพราะจะออกไปนอกขอบข่ายของบทความนี้ เท่าที่นำมาชี้ให้เห็นโดยย่อในที่นี้ก็เพื่อย้ำเปรียบเทียบให้เห็นถึงความไม่ยึดมั่นและลักษณะความเป็นสากลของแนววิถีคิดทางพุทธศาสนา แนวคิดกฎธรรมชาติดีอาจมีบางอย่างร่วมกันอยู่กับพุทธศาสนาในแง่ที่ปฏิเสธสิ่งเหนือธรรมชาติและให้ศรัทธาในตัวคน แต่ก็เพียงเท่านั้นเอง รัฐโซเดอจะใกล้เคียงกับพุทธศาสนาขึ้นมาบ้างที่เห็นว่า "คนเกิดมาเป็นเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งคนตกอยู่ในเครื่องจองจำ"¹⁴ แต่ว่า ตามทัศนะทางพุทธศาสนา สิ่งที่เกิดขวางมิให้บรรลุถึงเสรีภาพจริง ๆ นั้น ไม่ได้สำคัญอยู่ที่ "เครื่องจองจำ" หรือ ข้อจำกัดขัดขวางทางสังคมและประเพณีเท่ากับอดีต ของคนเราเองและอนุศลมูลสามประการ คือ โสภ โกรธ หลง ดังนั้น จึงตรงกันข้ามกับที่ถือกันโดยทั่วไป จริง ๆ แล้ว คนไม่ได้เกิดมาเป็นเสรีแต่อย่างใด ไม่แต่เพียงว่า คนเกิดมาในโลกของความทุกข์และความโศกเศร้าอยู่กับการเกิดแก่ เจ็บ และตายเท่านั้น คนเรายังตกอยู่ภายใต้อดีตนิยม ซึ่งเป็นกรรมส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ และฝังรากลึกอยู่ในธรรมชาติของคน อีกทั้งคนเราก็ไม่ได้เกิดมาเท่าเทียมกันทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ ดังเช่นที่ฮ็อบส์อยากให้เราเชื่อ ทั้งนี้เพราะว่าคนเราอาจหรืออาจจะไม่สามารถทัดเทียมกันที่จะเรียนรู้และขึ้นอยู่กับอดีตของแต่ละคนเพื่อที่จะได้เป็นเสรี

ที่กล่าวนี้คือความเป็นจริงสากลเกี่ยวกับภาวะของมนุษย์ตามที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ หรือกฎแห่งการเปลี่ยนแปลงอันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตต ชีวีตโดยธรรมชาติเป็นทุกข์ก็เพราะถูกแวดล้อมอยู่ด้วยสิ่งทั้งปวงอันไม่เที่ยงแท้ การดำรงอยู่ของมนุษย์เองก็ไม่ถาวรยั่งยืน หากเป็นแต่เพียงองค์ประกอบขึ้นด้วยชนันท์ทั้งห้า และเพราะฉะนั้น

“ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเป็นอนัตตา....ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอนิจจัง
 ชันธุ์ห้าคือ กาย เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้งหมดเหล่านี้
 ล้วนเป็นทุกซ์ ทั้งหมดเป็นอนัตตา ไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนแท้ ทั้งหมด
 เป็นสิ่งที่ปรากฏโดยปราศจากตัวตนหรือความเป็นจริง ไม่อาจเกิดมีปัจ-
 เจกภาพขึ้นมาได้โดยไม่ต้องนำเอาส่วนต่าง ๆ มาประกอบเข้ากัน และ
 นี้ก็เป็นกระบวนการของภาวะการกลับกลายอยู่เสมอ ไม่อาจเกิดภาวะ
 การกลับกลายได้โดยปราศจากการกลับกลายแตกต่างกันออกไป
 ไม่อาจเกิดภาวะการกลับกลายแตกต่างออกไปโดยปราศจากการดับ
 สลาย กล่าวคือ การดับสูญหรือเสื่อมสิ้นไป ซึ่งไม่ช้าก็เร็วก็ต้องเกิด
 ขึ้นอย่าง ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้”¹⁵

พิจารณาสังจธรรมสากลเกี่ยวกับชีวิตดังกล่าวนี้แล้ว หลักความคิด
 กฎ และสิทธิธรรมชาติโดยทั่วไปแล้วจะสนใจอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ที่ล้วนเป็นเรื่อง
 อนาคต หรืออย่างดีที่สุดก็ไม่พ้นไปจากอดีตเท่าไรนัก กล่าวคือ เรื่องของชีวิต
 สุขภาพ ผลประโยชน์ทางกายและทางวัตถุ สิ่งเหล่านี้พิจารณาในแง่ของคุณ
 ประโยชน์ย่อมมีความสำคัญอยู่อย่างไม่มีปัญหา แต่ในแง่นี้ ก็เป็นประโยชน์
 ที่ให้ความหมายในเชิงปริมาณเป็นสำคัญ แทบไม่มีความหมายในเชิง
 คุณภาพอยู่เลย ดังนั้น จึงไม่ยากที่จะมองเห็นปัญหาหมิ่นเหม่ทางสังคมและการ
 เมืองจากแนวความคิดอันค่อนข้างฉาบฉวยเช่นนี้ ดังเช่นที่เห็นเป็นตัวอย่างชัด
 เจนในพัฒนาการเป็นมาของลัทธิเสรีนิยมในรูปของระบบปล่อยเสรีซึ่งประสบ
 ผลสำเร็จอย่างงดงามที่ก่อให้เกิดการบูดริตและการใช้กำลังอำนาจครอบงำ
 เพื่อนมนุษย์กันเองทั่วไปทั้งโลก อาจมีข้อกล่าวแก้ได้เหมือนกันว่านั่นเป็นเพียง
 รูปแบบที่ถูกบิดเบือนของลัทธิเสรีนิยม แต่ปัญหาก็คงได้เกิดขึ้นมาแล้ว และ
 โศคร้ายที่ดูเหมือนจะไม่มีทางจบสิ้นเสียด้วย ภายในบรรดาระบบประชาธิปไตย
 ของตะวันตกเองเล่า ก็มีกรณีที่พวกชนกลุ่มน้อยและผู้อยู่ในฐานะเสียเปรียบ
 ถูกริดรอนเกิดขึ้นมากมายด้วยกัน ทั้งหมดเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดถึงด้านเสื่อม

ของสิ่งที่เคยยกย่องกันว่าเป็น “ส่วนดีโดยเปรียบเทียบของตะวันตก ฝ่ายเสรีนิยม”¹⁶ ดังนั้น จึงเป็นการตรงกันข้ามกับสิ่งที่เคยคาดหวังกัน เพราะมนุษย์เราโดยแท้จริงแล้วจะห่างไกลจากที่ได้การประทาน “เหตุผลและมโนธรรม” แล้วก็ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วย “เจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ” เสมอไปด้วย ปრაกฏการณ์เช่นนี้ไม่อาจมองข้ามกันไปว่าเป็นเพียงอุบัติเหตุทางประวัติศาสตร์ แล้วก็ไม่สามารถปล่อยให้เป็นเรื่องของความไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทางประวัติศาสตร์ซึ่งทั้งลัทธิทุนนิยมและลัทธิมากซ์คงจะพากันอ้าแขนรับด้วยความยินดี เรื่องราวทั้งหมดขึ้นอยู่กับว่าสติปัญญาและเหตุผลของมนุษย์จะถูกชักจูงไปสู่จุดมุ่งหมายอะไร และอย่างไรกัน ความจริงมีอยู่ว่าแนวความคิดเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนจนถึงบัดนี้ยังมีได้ให้ความหมายอะไรมาไยยิ่งกว่ารับใช้สิ่งซึ่งโดยมาตรฐานทางพุทธศาสนาเป็นเพียงเสรีภาพและสิทธิในความทะยานอยากและช่วงชิงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอนิจจังและลวงตาเท่านั้นเอง ผลที่เกิดขึ้นก็คือสิทธิและเสรีภาพที่ต่างคนต่างยึดถือกันเอาเองคงได้แต่ถูกชักนำไปด้วยแรงสัญชาตญาณของความอยากและหวงแหวน และดังนั้นจึงเป็นแรงเหตุผลที่หลงผิดมุ่งเพียงเพื่อจุดประสงค์ที่จะสงวนรักษาตนเอง(รูสโซ) หรือกระทำการสิ่งต่าง ๆ และใช้สิ่งที่ตนมีอยู่ตามที่ต้องการ(ล๊อค) หรือที่ร้ายที่สุดก็คือทำลายหรือกดหัวเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง(ฮ็อบส์)

พุทธศาสนาไม่ใช่เป็นเรื่องปล่อยชีวิตไปตามยถากรรมหรือมองชีวิตไปในทางลบ หามิได้เลย หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเปรียบพร้อมไปด้วยพลังทางศีลธรรมและสติปัญญา ธรรมะของพุทธศาสนาไม่ได้พอใจอยู่แต่ที่ “ธรรมชาติ” ของคนเท่าที่ปรากฏให้เห็นเท่านั้น หากแต่พยายามแสวงหาคุณค่าอันแท้จริงของคนซึ่งเป็นอิสระจากอัตตาและตัณหา และนี่เองที่เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องนี้ พุทธศาสนามีได้ปฏิเสธความสำคัญของตัวตนไปเสียทั้งหมด เป็นแต่เพียงว่าพุทธศาสนาถือว่า “ตัวตนไม่อาจเข้าไปที่สิ่งใด ๆ ที่มีอยู่ภายนอก เราไม่อาจเข้าใจถึงตัวตนในแง่ที่เป็นสิ่งที่มีรูปร่างหรือมีอยู่ในโลก

ภายนอก เราจะรู้จักตนเองได้ก็ต่อเมื่อเรากระทำตามหลักสากลเกี่ยวกับการดำรง
 อยู่ของมนุษย์ เมื่อเราประพฤติปฏิบัติด้วยศีลธรรม ตัวตนที่แท้จริงก็จะ
 ปรากฏให้เห็นออกมา....” 17/ เราคงไม่ต้องก้าวไปไกลถึงขั้นอธิบายทฤษฎี
 เรื่องอนัตตาทันอย่างละเอียดถี่ถ้วนซึ่งเป็นเรื่องสูงเกินกว่าคณาธรรมดาสามัญทั้ง
 หลายรวมทั้งผู้เขียนเองที่จะเข้าใจได้ หากแต่เพียงใครจะเน้นไว้ ณ ที่นี้ถึงคุณ
 ค่าและความหมายของความรู้ในฐานะเป็นหลักการแก้ปัญหา พุทธศาสนา มิได้
 เป็นปรัชญาของความสิ้นหวังหรือลัทธิทำลายแต่อย่างใด เนื่องด้วยความศรัทธา
 อันไม่มีวันสิ้นสุดของพุทธศาสนาที่มีต่อความดีในความดีและเมตตาธรรม
 ของคน คุณธรรมคือความรู้อันเป็นแนวทางนำไปสู่ตัวตนที่แท้จริงและคุณ
 ค่าของตน นั่นก็คือว่าความรู้หรือการตื่นขึ้นเห็นสัจจะ คืออนัตตา หรือความ
 เป็นอนิจจังของทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งชีวิตเอง การตื่นขึ้นมารู้จักตนเองเป็น
ก้าวแรกที่สำคัญยิ่งที่จะแผ้วถางหนทางให้คนออกไปจากอึดอัดหรือการยึด
มั่นในตนเอง โดยนัยนี้เท่านั้นที่คนเราจะดำรงชีวิตอย่างมีอิสระ กล่าวคือ
 ชีวิตของความรู้และปัญญาโดยไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจของตัณหาและโมหะ
 โดยนัยนี้เท่านั้นที่คนเราจะได้เรียนเข้าถึงเหตุผลอันบริสุทธิ์และต้องด้วย
 ภาวะวิสัยแทนเหตุผลแบบอัตตวิสัย 18 และในประการสุดท้ายโดยนัยนี้
 เท่านั้นที่สิทธิ และอิสรภาพส่วนบุคคลจะได้ถูกชักนำไปในทิศทางที่สร้าง
 สรรค์อย่างแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การหลุดพ้น ความก้าวหน้า ความยุติ
 ธรรม และสันติสุข

ว่าด้วยปัจเจกภาพ เสรีภาพและประโยชน์ส่วนรวม

ในการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับตัวตนและความรู้นั้น พระพุทธเจ้าต่าง
 จากเพลโต ที่มีได้ทรงมองไปในทางแบ่งแยกออกไปเป็นส่วนที่เหนือกว่าและ
 ส่วนที่ต่อยกว่า เพื่อว่าในการที่คน ๆ หนึ่งจะเป็นนายของตนเองได้ก็โดยให้
 ส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของอีกส่วนหนึ่ง การแยกแยะออกไปเช่นนี้ไม่ใช่

เป็นเพียงเรื่องตีโหวทากันเล่น ๆ หากเป็นประเด็นสำคัญยิ่งต่อปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าและฐานะของบุคคลในสังคม ความจริงนั้น เพลโตยกเอาธรรมชาติและปัญหาของบุคคลมาใช้เป็นเครื่องอุปมาอุปมัย และเป็นแบบจำลองในการคิดค้นแสวงหารัฐที่ยุติธรรมหรือรัฐในอุดมคติ แต่สมมุติฐานของเพลโตเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ ชี้ให้เห็นปัญหาขั้นรากฐานหลายประการที่ดูจะเข้ากับเนื้อเรื่องทีพูดกันอยู่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพลโตพูดถึงตอนหนึ่งซึ่งเห็นควรนำมาพิจารณากัน ณ ที่นี้ คือว่า

“.....ภายในตัวคนเราเอง คือ ภายในวิญญาณนั้น มีทั้งส่วนที่ดีกว่า และส่วนที่เลวกว่า คนเราจะเป็นนายของตัวเอง ก็ต่อเมื่อส่วนที่ดีกว่าโดยธรรมชาติได้ส่วนที่เร็วกว่าอยู่ภายใต้การควบคุม นี่ย่อมเป็นการอันควรแก่การสรรเสริญ แต่จะกลับจะถือเป็นเรื่องอัปยศ ถ้าเมื่อใดเพราะเหตุที่ชาติพันธุ์เลว หรือเพราะอยู่ในหมู่คนเลว ส่วนที่ดีกว่ากลับถูกกลืนด้วยจำนวนฝูงชน คนในสภาวะเช่นนั้น ได้ชื่อว่าตกเป็นทาสของตนเองและไม่รู้จักพอประมาณ”

และอีกตอนหนึ่งว่า :-

“เป็นความจริงอีกเช่นกันว่า บรรดาความใคร่ได้อย่าง ความรู้สึกสุขสำราญและความรู้สึกเจ็บปวดนานัปการ จะพบได้ว่า เกิดขึ้นส่วนใหญ่ในหมู่เด็ก ๆ สตรีและทาสและในหมู่คนที่เหมือนกันว่า เสรีชน กล่าวคือในหมู่ฝูงชนชั้นต่ำ แต่ส่วนความต้องการแบบง่าย ๆ และรู้จักพอประมาณ ซึ่งเกิดจากการไตร่ตรองพิจารณาโดยอาศัยเหตุผล และความเชื่ออันถูกต้องนั้นเราจะพบได้ในคนไม่กี่คน และบรรดาคนที่ไผ่ตีมาแต่กำเนิด และคนที่มีการศึกษาที่ดีที่สุด”

“ท่านเห็นว่าสภาพการณ์เช่นนี้จะมีอยู่ในจักรภพของท่านหรือไม่ กล่าวคือเป็นจักรภพซึ่งความต้องการของฝูงชนชั้นต่ำจะถูกควบคุมโดยความต้องการ และปัญญาของคนส่วนน้อยที่ประเสริฐกว่า ด้วยเหตุ

ฉะนี้ ถ้ารัฐใดจะได้ชื่อว่าเป็นนายของตนเอง และสามารถควบคุมความรู้สึกสำราญ และความต้องการต่าง ๆ ได้แล้ว นั่นก็จะเป็นรัฐของเรา”¹⁹

ข้อความดังกล่าวนี้ฟังคุนหูกันเป็นอย่างดี และกลิ่นไอของลัทธิอำนาจนิยมของคำพูดนี้ก็สะท้อนออกให้เห็นกันมาในประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย ที่แล้วมาเราให้ความกังวลสนใจในเรื่องจุดอ่อน และข้อขาดตกบกพร่องของลัทธิเสรีนิยม ตามแนวความคิดของกฎธรรมชาติ และลัทธิธรรมชาติซึ่งแม้จะน่ายกย่องอย่างไรก็ตาม แต่ก็ปรากฏผลเป็นลัทธิปัจเจกนิยมอันแข็งกร้าวซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดความสูญเสียเสรีภาพของมนุษย์ขยายกว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้นโดยยังมองไม่เห็นวิวัฒนาการที่จะมีทางแก้ไขปัญหาได้เลย แนวความคิดอย่างเช่นของเพลโต ก็สร้างปัญหาในลักษณะที่ต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง พุดกันโดยทั่วไปแล้วแนวความคิดแบบนี้เป็นเครื่องแสดงถึงทัศนคติและอคติอันมีมาช้านาน ซึ่งยากแก่การยอมรับได้ด้วยหลักเหตุผล แม้ว่าจะยังคงทรงอิทธิพลอยู่อย่างสูงและไม่ควรประมาทกัน แต่เมื่อพิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปอีก ทฤษฎีแบ่งแยกระหว่าง ส่วนที่เหนือกว่าและส่วนที่ด้อยกว่านี้ ยังอาจนำมาใช้อ้างให้ดูว่าเป็นไปเพื่อส่งเสริมเสรีภาพได้เหมือนกัน เป็นแต่เพียงว่า มันกลายเป็นเรื่องของการสูญเสียเสรีภาพเพื่อแลกเปลี่ยนกับเสรีภาพ “ใหม่” หรือไม่กี่เพื่อจุดหมายปลายทาง “ขั้นสุดท้าย” ในอนาคตอันแสนไกล มันกลายเป็นเรื่องของความจำเป็น “โดยธรรมชาติ” หรือ “โดยประวัติศาสตร์” ที่ทุกคนจะต้องยอมให้ตนเองอยู่ภายใต้กลุ่มผู้ที่ประเสริฐกว่าหรือ “ผู้ซึ่งรู้ดีกว่า” เพื่อว่าตนจะได้เป็นนายของตนเอง หรืออย่างที่ รัสโซใช้ถ้อยคำที่ว่า มันเป็นเรื่องของความจำเป็นที่คน “จะต้องถูกบังคับให้เป็นเสรี” ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนเป็นไปในนามของ “เหตุผลและความเชื่ออันถูกต้อง” ความยุ่งยากที่เรากำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งอาจจะมิได้อยู่ต่อไปอีกนานในอนาคต ก็คือว่า ปมแบ่งแยกส่วนที่เหนือกว่า-ส่วนที่ด้อยกว่านี้เองได้กลายเป็นนิสัยเคยชิน

กันมาช้านานทั้งในหมู่ “กลุ่มชนส่วนน้อยผู้ประเสริฐกว่า” และในหมู่ “ฝูงชนผู้ด้อยกว่า” แล้วก็รวมทั้งในหมู่นักปฏิบัติ และนักต่อต้านด้วยเช่นเดียวกัน แต่โดยมาตรฐานทางพุทธศาสนาแล้ว ปมเช่นว่่านีเป็นส่วนหนึ่งของข้อจำกัดในทางส่วนตัวและส่วนสังคมซึ่งก็คือ ทุกข์ที่มนุษย์จะต้องขจัดออกไป

จะอย่างไรก็ตาม สมมติฐานแบ่งแยกส่วนที่เห็นว่าส่วนที่ด้อยกว่าเป็นการตั้งปัญหาเกี่ยวกับมรรคและผล ซึ่งมีความหมายอย่างสำคัญต่อคุณค่าของบุคคล และความหมายของเสรีภาพตรงกันข้ามกับแนวความคิดของเพลโต และของรูสโซ พุทธศาสนาให้ศรัทธาอย่างที่สุดในความสามารถที่จะบรรลุถึงความสมบูรณ์ของมนุษย์โดยไม่มีการแบ่งแยกในเรื่องชนชั้น เชื้อชาติและเพศ พุทธศาสนายังให้คุณค่าต่อคุณธรรมของความรู้จักพอประมาณ กล่าวคือ ทางสายกลาง แต่ที่แน่นอนก็คือ พุทธศาสนาไม่ได้มองปัญหาในแง่ที่ส่วนหนึ่งของตัวเอง(วิญญาน) เป็นนายหรือทำการควบคุมอีกส่วนหนึ่ง พุทธศาสนามุ่งถึงการดับทุกข์เป็นมูลฐาน และการออกไปจากตัวตน ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นเพียงอนิจจัง และดังนั้นจึงไม่มีอยู่อย่างแท้จริง ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือการหลุดพ้นจากตัวตนเพื่อแสวงหาตัวตนที่แท้จริงนั้น จะกระทำสำเร็จได้และบรรลุผลได้ก็แต่โดยความพยายามและกรรมของแต่ละคนเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการบังคับบัญชา หรือการควบคุมจากภายนอกหรือว่าราชาปราชญ์ของเพลโต หรือเจตน์จำนงทั่วไปของรูสโซเหนือเจตน์จำนงของบุคคล อย่างมากที่สุด คนเราอาจต้องการก็แต่เพียงการแนะนำทางปัญญาความคิด หรือมรรคซึ่งไม่ได้ทำหน้าที่อะไรมากไปกว่าชี้แนวทางเพื่อแสวงหาการพัฒนาความคิดจิตใจของตนเองเท่านั้น²⁰ ลัทธิบังคับไม่ว่าในรูปแบบใด เป็นที่รังเกียจสำหรับพุทธศาสนา แม้แต่คำสอนของพระพุทธเจ้าเองก็จะต้องไม่รับฟังกันง่าย ๆ หากแต่จะต้องพินิจพิเคราะห์ด้วยความพยายามของตนเองตามแนวทางของเหตุผล กล่าวโดยสรุป หลักการพึ่งตนเองเป็นหัวใจของคุณธรรม

ของแต่ละบุคคล ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ในพระธรรมเทศนาสุดท้ายของพระองค์ว่า :-

“จงเป็นประทีปส่องทางให้กับตนเอง จงเป็นที่พึ่งของตนเอง
จงอย่าหาที่พึ่งอื่นภายนอกให้แก่ตนเอง จงยึดมั่นพระธรรมเป็นที่พึ่ง
ของตนเอง จงอย่าพึ่งผู้อื่นนอกจากตนเอง”²¹

ดังนั้นในทัศนะทางพุทธศาสนาแล้ว บุคคลจึงไม่ใช่เป็นเพียงมรรควิธี
หรือเครื่องมือของใครเท่านั้น จุดนี้จะทำให้เราเข้าใจถึงความหมายอันลึกซึ้ง
ของหลักความเสมอภาค ถึงแม้ว่ามนุษย์เกิดมาจะมีได้ “เป็นเสรี” แต่มนุษย์
ก็เท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีและสิทธิที่จะบรรลุถึงการหลุดพ้นหรือเสรีภาพ จาก
แนวทัศนะเช่นนี้เท่านั้นที่เราจะได้ความหมายที่แท้จริงของวรรคแรกในอารัมภบท
ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ว่า :-

“โดยที่การยอมรับนับถือในศักดิ์ศรีอันติดตัวมาและในสิทธิอัน
เท่าเทียมกันและ ไม่อาจเพิกถอนได้ของบรรดาสมาชิกทั้งปวงในครอบ-
ครวมนุษย เป็นรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรมและสันติสุขของ
โลก” /

และทั้งบุคคลก็ได้เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเองเช่นกัน การเน้นถึงคุณธรรม
ของการพึ่งตนเอง และกฎแห่งกรรมไม่ได้หมายให้เป็นเช่นนั้นเลย ดังที่พระศรีวิ-
สุทธิโมลีกล่าวไว้อย่างแยบคายว่า :-

“ถ้าแยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ สัจธรรมส่วนหนึ่งกับ
จริยธรรมส่วนหนึ่งแล้วกำหนดความหมายขึ้นใช้ในที่นี้โดยเฉพาะ
โดยกำหนดให้สัจธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะ หรือรูปลักษณะตัว
จริง และให้จริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด ก็จะทำให้
สัจธรรมในพุทธศาสนาย่อมหมายถึงคำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้ง
หลาย หรือธรรมชาติและความเป็นไปโดยธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย

หรือกฎธรรมชาตินั้นเอง ส่วนจริยธรรมก็หมายถึงการถือเอาผลประโยชน์จากความรู้จักความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้จักกฎธรรมชาตินำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์...²² ทั้งสองด้านของพุทธธรรมดังกล่าวนี้รวมสรุปอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า ด้วยอริยสัจ 4 ประการ อันแสดงถึงการศึกษาคิดค้นเข้าไปถึงสภาวะการณ์ของมนุษย์และการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และในที่สุดแนวทางหรือมรรคเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ อริยมรรค 8 ประการ ได้แก่ ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และตั้งจิตชอบ อริยสัจ 4 ประการและอริยมรรค 8 ประการ ทั้งหมดเหล่านี้โดยรากฐานเป็นเรื่องเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ และเมื่อรวมไปถึงหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขา 3 ประการ คือ การปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามลำดับแล้วก็ประกอบเป็นกรอบแนวทางที่แต่ละคนใช้ดำเนินชีวิตของตนไปสู่การบรรลุเป้าหมายอันได้แก่การรู้จักตัวตนที่แท้จริง

นี่คือกุญแจไขปัญหาเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตใจกับการกระทำที่พูดถึงไว้ในตอนต้น ๆ แทนที่จะพึ่งการควบคุมความประพฤติจากภายนอกซึ่งเป็นลักษณะแนวทางของทั้งฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายเสมอภาคนิยม พุทธศาสนาเน้นหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนากลไกควบคุมภายใน²³ ความสามารถในการควบคุมภายในตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งยวดต่อการที่จะคิดค้นสร้างกลไกภายนอกและสถาบันอันอาจจำเป็นต้องมีขึ้นดังนั้น ในความหมายอันลึกซึ้ง เสรีภาพจึงไม่ใช่เป็นแต่เพียง “สิ่ง ๗” หนึ่ง (ชีวิต สุขภาพ อีสรภาพ กรรมสิทธิ์ ฯลฯ) เท่านั้นเองหากเป็นกระบวนชีวิตแบบรับรู้ซึ่งช่วยขยายขอบเขตความคิดและจิตใจของบุคคลให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอยู่เสมอ²⁴

ในความหมายที่เป็นมรรคสำหรับบุคคลแสวงแนวทางดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายดังกล่าวข้างต้นนี้เองที่พุทธศาสนาเข้าลักษณะเป็นจริยธรรม กล่าวคือ เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์อันแฝงอยู่ในความหมายที่แท้ของกฎแห่งกรรม ตรงกันข้ามกับที่มักเข้าใจผิดกันโดยทั่วไปว่าพุทธศาสนาสอนให้คนเราสนใจเฉพาะแต่เรื่องฐานะและการหลุดพ้นของตนเท่านั้น :-

“โดยสาระแล้ว “มรรค” เป็นแนววิถีที่บรรลุเป้าหมายอันหนึ่งเมื่อเราพูดกันถึงเป้าหมาย จุดมุ่งหมาย ผล หรืออุดมการณ์ เราก็เท่ากับพูดในอีกแบบหนึ่งถึงหลักการกระทำอันมีจุดมุ่งประสงค์ ซึ่งในทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ได้มาจากการดำรงชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ และถูกกำหนดขึ้นภายในจิตใจโดยการอาศัยการเรียนรู้ จุดมุ่งหมายที่แต่ละคนบุคคลพยายามบรรลุถึงความหมายทั้งในด้านส่วนบุคคล หรือเฉพาะตัว และในด้านส่วนสังคม หรือวัฒนธรรม ความหมายทั้งสองด้านส่งผลกระทบต่อกัน เพราะเหตุว่า ความหมายในด้านแรกไม่ได้เกิดขึ้นมาในสูญญากาศ หรือปราศจากเหตุอ้างอิงถึงการกระทำต่อกันทางสังคม แล้วความหมายด้านที่สองที่เกิดขึ้นจากบรรดาคนทั้งหลายที่ประพฤติปฏิบัติต่อกันนั่นเอง”²⁵

ในด้านหนึ่ง พุทธศาสนาเน้นไว้เป็นหลักการในเรื่องความรับผิดชอบของบุคคลต่อบรรดากรรมและการกระทำของตน แม้ว่าจะเป็นการกระทำที่เกิดมาจากตัวตนอันเป็นอนิจจังก็ตาม เพราะถึงจะเป็นตัวตนเป็นอนิจจัง แต่ก็ได้หมายถึงความไม่มีตัวตนเอาเสียเลยอย่างเด็ดขาด ดังที่เข้าใจกันในวงการศาสนาเองบางสำนัก หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับสติปัฏฐานสูตร คงจะช่วยให้ความกระจ่างในประเด็นข้อนี้ที่ว่า :-

“ภิกษุพิจารณาเห็นภายในภายใน (=ของตนเอง) อยู่บ้าง พิจารณาเห็นภายในภายในภายนอก (=ของคนอื่น) อยู่บ้าง พิจารณาเห็นภายในภายใน ทั้งภายในและภายนอกอยู่บ้าง พิจารณาเห็นธรรม คือความเสื่อมสิ้นไปในภายในอยู่บ้าง พิจารณาเห็นธรรม คือความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปในภายในอยู่บ้าง ก็แล เธอมีสติปรากฏชัดว่า “ภายในอยู่” เพียงพอเป็นความรู้ และพอสำหรับระลึกเท่านั้น แลเธอเป็นอยู่อย่างไม้อ่างอิงอาศัย และไม่ยึดมั่นสิ่งใด ๆ ในโลก”²⁶

แล้วก็ในอีกด้านหนึ่ง พุทธศาสนายังสอนให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ของ บรรดากรรมและการกระทำของคนทั้งปวง ตลอดจนของชนชั้นและประชาชาติ ทั้งปวง ซึ่งล้วนแต่จะต้องมีส่วนกระทบซึ่งกันและกันดังที่ Christmas Humphrey อธิบายไว้อย่างน่าฟังว่า :

“สิ่งทั้งปวง คนทั้งปวง และเหตุการณ์ทั้งปวงล้วนมีส่วนสัมพันธ์ต่อกันและ “ส่งผลแก่กระจายระหว่างกัน” ชีวิตทั้งปวงเป็นอันหนึ่งอันเดียว แม้ว่ารูปแบบอันเสื่อมสลาย ได้มีอยู่มากมายด้วยกัน ไม่ว่า “ชีวิต” เช่นว่านี่จะเป็นที่เข้าใจว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนั้นก็ดี หรือเป็นความว่างเปล่าก็ดี หรือ เป็นแก่นสารของจิตใจก็ดี แต่ชีวิตก็คือปัจจัยร่วมสำหรับรูปแบบทั้งปวงอยู่นั่นเอง ดังนั้นรูปแบบทั้งปวงเหล่านี้จึงมีส่วนสัมพันธ์ต่อกันอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะมองดูถึงสิ่งเชื่อมโยงในแง่เป็นความเป็นเหตุ-ความเป็นผล กล่าวคือว่า เหตุทุกเหตุย่อมต้องมีผลกระทบรูปแบบอื่น ๆ ทุกรูปแบบ หรือว่าในแง่เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ... ซึ่งเกิดขึ้นจากเปลวไฟแห่งปัญญาในหัวใจของแต่ละคน ซึ่งรู้จักชีวิตทั้งปวงว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียว และประพฤติปฏิบัติไปตามความรู้นั้น”²⁷

จากที่กล่าวมานี้ ความหมายทางสังคมและการเมืองเป็นที่เห็นได้ชัด กฎแห่งกรรมไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของความเป็นเหตุและความเป็นผลของแต่ละบุคคลโดยเฉพาะ หากยังส่งผลกระทบไปถึงบรรดาเพื่อนมนุษย์ ชนชั้น และประชาชาติอื่น ๆ อีกด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นผลกระทบต่อมนุษยชาติทั้งมวล การกระทำก่อให้เกิดปฏิกิริยา ในทำนองเดียวกัน การขูดรีดและการกดขี่ย่อมก่อให้เกิดการแข็งข้อ ต่อด่าน และการปฏิวัติ ลัทธิมาร์กซิสต์ก็เช่นเดียวกับลัทธิเสรีนิยม ก่อนหน้านั้นก็ไม่ได้อุบัติขึ้นมาในสูญญากาศ แล้วลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ก็สร้าง “ชนชั้นใหม่” ขึ้นมาในนามของ “เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ” กระทำการเหยียบย่ำอิสรภาพทางแพ่งและทางการเมืองในนามเสมอภาค ผลก็คือการแบ่งค่ายกันระหว่าง เสรีนิยมและเสมอภาคนิยม และผลก็คือ การละเมิดสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพจากทั้งสองค่ายไปทั่วโลก

ลักษณะความเป็นเอกภาพและสากลในสัมพันธภาพของมนุษย์เป็นที่ยอมรับโดยแจ้งชัดในแนวความทางพุทธศาสนา นั่นก็คือ สัมพันธภาพระหว่างกระบวนชีวิตภายในของบุคคลและคุณค่าทางสังคมในการแสวงหาแนวทางของตนเพื่อให้บรรลุถึงการรู้จักตัวตนที่แท้จริง สิ่งที่ยังกระทำไม่ไปว่าจะเป็นเพียงแต่ถือทัศนคติและประพฤติดุปฏิบัติตัวกันอย่างชนิดขอไปทีเท่านั้น หากพึงตั้งใจอย่างจริงจังช่วยกันสร้างเสริมประโยชน์ส่วนรวม แม้กระทั่งการปฏิบัติในเรื่องสัมมาสติ หรือระลึกรอบ มีวัตถุประสงค์ทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนสาวกของพระองค์ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรักษาตนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาตน (ด้วย)”

“เมื่อรักษาตนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นนั้นอย่างไร ด้วยการหมั่นปฏิบัติ

ด้วยการเจริญธรรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แล เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่า รักษาผู้อื่น (ด้วย)”

“เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาดนนั้นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยอิหิงสา ด้วยความเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดน (ด้วย)”

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาดน” ก็พึงใช้สติปัญญา เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปัญญา เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดน (ด้วย)”²⁸

ดังนั้น เป้าหมายอันสูงส่งเพื่อ “รู้จักตนเอง” จึงไม่ใช่เป็นเรื่องที่มุ่งแต่ด้านเดียว หากแต่หมายถึงทั้งสองด้านควบคู่กันไป กล่าวคือ ชีวิตและฐานะของตนเองด้านหนึ่ง และของคนอื่น ๆ ด้วยอีกด้านหนึ่ง ทั้งนี้โดยระลึกถึงเสมอว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนิจจัง เป็นของไม่เที่ยง การรู้จักตนเองนี้มีความหมายมากกว่าคติแบบ “ประโยชน์นิยม” ซึ่งยึดถือหลักที่ว่า “ความสุขยิ่งใหญ่ที่สุดของคนจำนวนมากที่สุด” อันเป็นหลักความคิดที่อิงอยู่กับความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ อันเป็นของไม่จริงยั่งยืนของแต่ละบุคคลเป็นใหญ่ นั่นก็คือ ความเพิลิตเพลินยินดี และความเจ็บปวด อุดมการณ์ทางพุทธศาสนามุ่งที่จะเสริมสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม อันตั้งอยู่บนรากฐานของหลักศีลธรรม ซึ่ง “เป็นผลและข้อสรุปจากความรู้ที่อาศัยรากฐานของเสรีภาพ”²⁹ สิ่งที่เป็นพื้นฐานของหลักศีลธรรมเช่นว่านี้ ก็คือ ทศณคคติที่มุ่งต่อการสร้างสรรค์ต่อกันและกันในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามหลักพรหมวิหาร 4 ประการ อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แล้วก็ตามด้วยสติปัญญาและความสามารถทางจิตใจที่จะรู้ และมองเห็นทะลุความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์นี้เองที่เป็นเครื่องกำหนดความหลุดพ้นที่แท้จริงของแต่ละ

บุคคลและคุณค่าที่เขามิร่วมอยู่ในสังคม ดังที่พระพุทธานุศาสนิตอนหนึ่งยืนยันถึงหลักจริยธรรมในการอยู่ร่วมกันว่า :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสำราญแห่งชนเป็นอันมากทั้งเทวดาและมนุษย์”³⁰

ส่งท้าย

เราได้พิจารณาถึงเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนมาโดยอาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีวิวัฒนาการเกี่ยวกับความก้าวหน้าและความหลุดพ้น ข้อเสนอแนะมีอยู่ว่าหลักความหลุดพ้นเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนไม่ได้มองคุณค่าของมนุษย์เพียงในแง่ของการอยู่รอดเพื่อการอยู่รอด ซึ่งในตัวเองแล้วก็ไม่ได้ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์อื่น ๆ เท่าใดนัก ทั้งสองแนวความคิดต่างให้ความหมายอันสร้างสรรค์ในแง่จุดประสงค์ในวิวัฒนาการของมนุษย์ กล่าวคือความก้าวหน้าและเสรีภาพ ข้อแตกต่างระหว่างสองแนวความคิดต่างกันในเรื่องระดับมากกว่าที่จะถือเป็นคนละประเภท แต่กระนั้นก็เป็นความแตกต่างที่สำคัญขั้นมูลฐานทีเดียว หลักความหลุดพ้นเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการหลุดพ้นของมนุษย์จากแอกของพลังธรรมชาติ และ (เช่นเดียวกับพุทธศาสนา) จากแอกอำนาจครอบงำของมนุษย์ เพียงแต่ว่าหลักความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคมมองเห็นปัญหาเรื่องอำนาจครอบงำของมนุษย์ในเชิงของการขัดแย้งระหว่างบุคคล กลุ่มชน ชนชั้น เชื้อชาติ รัฐ ประชาชาติ ฯลฯ ในทางสังคมศาสตร์สมัยใหม่นี้ก็คงมองปัญหาไปในแนวทำนองเดียวกันนี้ แต่พุทธศาสนาก้าวออกไปไกลกว่าและลึกซึ้งกว่า เข้าไปถึงโลกภายในของมนุษย์เอง กล่าวคือ มองเข้าไปถึงปัญหาของความหลุดพ้นจากตัวตน อันเป็นอนิจจังไปสู่ตัวตนที่แท้จริง

ข้อเสนอแนะยังได้มีอีกด้วยว่า แนวการมองปัญหาแบบพุทธศาสนาว่าอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้ผสมผสานไปกับกรอบความคิดในการศึกษาค้นคว้าทางสังคมของเราต่อไป

บทความนี้ยังได้กล่าวถึงกระแสความคิดสำคัญ ๆ บางประการ ที่เกี่ยวกับปัญหาเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ ทฤษฎีกฎธรรมชาติ และแนวความคิดแบบฉบับของเพลโตเรื่องชนชั้นผู้เป็นนาย หรือผู้ปกครอง เป็นที่สังเกตว่าแนวทางของทฤษฎีเหล่านี้บรรลุสำเร็จเป็นอย่างดีในการส่งเสริมให้เกิดการยุติธรรมและการครอบงำของมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันเอง สำนักกฎธรรมชาตินี้จะไปด้วยกันได้กับทางพุทธศาสนาที่ให้ความเชื่อและศรัทธาในตัวคนในฐานะเป็นบุคคล หากแต่สำนักกฎธรรมชาติ มีจุดเริ่มต้นโดยอาศัยความจริงแต่เพียงบางส่วนเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ บทความนี้ยังชี้อีกด้วยว่า พุทธศาสนาอาจเต็มช่องโหว่นี้ได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาก็มีจุดมุ่งประสงค์และหลักศีลธรรมทางสังคมอันแจ่มชัด ซึ่งไม่ได้เพียงแต่อาศัยอิงอยู่กับสัญชาตญาณของความใคร่ได้อยากและการทำลายอย่างที่ถือกันในสำนักกฎธรรมชาติ หากแต่โดยสาระแล้วตั้งอยู่บนรากฐานของทำดีและทำคนดีเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนเราอันเป็นผลเกิดจากการหลุดพ้นของตนเองโดยอาศัยความรู้³¹

ถึงตอนนี้ ผู้อ่านคงคิดตั้งคำถามอยู่ในใจว่า จริง ๆ แล้วเรากำลังพูดกันถึงเรื่องเดียวกัน คำนิยามเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนอย่างเดียวกันหรือเปล่า? คำตอบ ดูจะเป็นทั้งใช่และไม่ใช่ ที่ว่าไม่ใช่ก็เพราะสำนักความคิดต่าง ๆ ต่างก็มองเห็นปัญหาในระดับและในแนวทางที่ต่างกันออกไปบางอย่าง เช่น สำนักกฎธรรมชาตินี้มองเห็นคน และพฤติกรรมของคนตามที่ปรากฏมาแล้วก็ถือเอาว่าเป็นความจริงเช่นนั้น บรรดานักสังคม “ศาสตร์” ทุกวันนี้

ก็จัดอยู่ในประเภทแบบนี้เช่นเดียวกัน หากแต่ว่าโดยรากฐานแล้วมันเป็นทัศนแบบหยุดนิ่งเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาของมนุษย์ ดังเช่นที่เห็นกันในแนววิถีศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ แนววิธีเช่นนี้ก็นับว่าเป็นอันตรายอยู่แล้ว ในประเทศที่มี “ประเพณีเสรีนิยม” ครั้นเมื่อนำมาใช้อย่างงู ๆ ปลา ๆ ในประเทศโลกที่สาม จึงเท่ากับเป็นการช่วยเสริมพลังและทัศนะท่าที่ทางปัญญาความคิดแบบดอยหลังเข้าคลองหนักขึ้นไปอีก แต่ว่านี่ก็เป็นทางออกที่ง่ายและสะดวกที่สุดสำหรับระบบวิธีการศึกษาที่เรียกกันว่า “แบบทดลองสังเกต” และ “แบบพฤติกรรม” นอกจากนี้ยังมีพวกอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่เข้าอยู่ในประเภทสำนักความคิดยกย่องชนชั้นผู้เป็นนายของทั้งฝ่ายขวาจัดและฝ่ายซ้ายจัด ซึ่งต่างก็อ้างถึงแนวความคิดที่นิยมการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับคนและประวัติศาสตร์ และมองปัญหาของเสรีภาพของมนุษย์อย่างสว่างไสวไกลออกไปในอนาคต แต่ครั้นแล้วจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม พวกเหล่านี้กลายเป็นพลังที่กดมนุษยชาติลงเป็นทาสอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอยู่ในทุกวันนี้

แต่คำตอบก็ยังคงอาจเป็นว่า “ใช่” ได้เหมือนกัน ถ้าหากเป็นที่ยอมรับกันว่าทัศนที่แตกต่างกันเป็นเพียงส่วนต่าง ๆ ของเรื่องราวส่วนรวมทั้งหมด เรื่องนี้ก็เปรียบเสมือนนิทานในพุทธศาสนาเรื่องพวกคนตาบอดคลำช้าง คือว่า :-

“คน ๆ หนึ่งให้คลำอุ้งหัวของช้าง อีกคนหนึ่งคลำอุ้งหู ส่วนอีกคนต่อ ๆ ไปเป็นงา งวง เท้า หลัง หาง และขนปลายหาง แล้วก็บอกแต่ละคนว่า นั่นคือช้าง แล้วคนเหล่านั้นก็เริ่มทะเลาะกัน ต่างเถียงกันว่า ใบบ้างไม่ใช่บ้าง “ช้างไม่เป็นอย่างนั้น” “ไม่ใช่ ช้างเป็นอย่างนั้น” เป็นไปเช่นนั้น จนกระทั่งต่างเข้าชกต่อยกันเพราะเรื่องช้างนี่เอง”

“เช่นเดียวกันกับ พวกแบ่งค่ายต่าง ๆ เหล่านั้นซึ่งเป็นนักจรรจัดดาบอด ไม่เห็นอะไร ไม่รู้จักความจริง แต่ต่างฝ่ายก็เถียงคอบเป็นเอ็นว่าเป็นอย่างนั้น ๆ”³²

ซึ่งก็เช่นเดียวกันกับทัศนของค่ายต่าง ๆ เหล่านั้นในเรื่องของเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนในขณะนี้เอง อุดมการณ์มนุษยชนต้องประสบเคราะห์กรรม มีอันเป็นไปมาช้านานแล้ว เพราะพวกที่มีความคิดความเข้าใจอันคับแคบและแบ่งค่ายต่าง ๆ กันทั้งนี้ โดยไม่ต้องพูดถึงพวกที่มุ่งแต่จะเป็นปฏิปักษ์อย่างเทียมเทียมต่อความก้าวหน้าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ พุทธศาสนาเสนอความพยายามในการสร้างเสริมแนวความคิดและความเข้าใจเพื่อที่จะได้มองเห็นความจริงส่วนรวมทั้งหมดเพื่อชี้แนวทางเดินไปตามความเป็นจริงนั้น พุทธศาสนาไม่ได้มองชีวิตแบบปล่อยตามยถากรรมหากแต่มองออกไปไกลกว่าสิ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นธรรมชาติและลักษณะนิยมชมชอบของมนุษย์ กล่าวคือโดยมองลึกเข้าไปถึงศักยภาพอันสร้างสรรค์ภายในตัวคนตั้งแต่จากขั้นตอนแรกถึงขั้นตอนสุดท้ายของการแก้ปัญหาของมนุษย์ ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้ประกอบเป็นขอบเขตและความหมายของความหลุดพ้นของมนุษย์และสิทธิมนุษยชน

ด้วยแนวความเข้าใจดังกล่าวมานี้ บทความนี้นับเป็นความพยายามส่วนเล็ก ๆ อันหนึ่งภายใต้ของจำกัดทั้งในด้านเนื้อที่และภูมิรัฐของผู้เขียนเอง ในอันที่จะคิดค้น แสวงหาความหมายและจุดประสงค์ที่แท้จริงของพุทธศาสนาจากแง่ของมนุษยชาติสากล ซึ่งต่างจากการมองจากแง่ที่เป็นสถาบันศาสนาของรัฐ แล้วการเสนอเรื่องนี้ก็ไม่ใช่เพียงเป็นการสดุดีศาสนาอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพิจารณาเข้าใจในฐานะที่เป็นมรรควิธีหนึ่ง ไม่ใช่ข้อกำหนดทางลัทธิ ซึ่งมักจะมุ่งส่งเสริมแต่ศรัทธาที่ลุ่มหลงและไสยาศาสตร์ ตลอดจน

ความคลั่งชาติให้อยู่เหนือศีลธรรม วิชา ปัญญา และการรู้แจ้งเห็นจริง ความหลุดพ้นและสันติสุขของมนุษย์และเพราะฉะนั้น ความก้าวหน้าเป็นหัวใจของพุทธศาสนาโดยตลอด แต่ถึงอย่างไรก็ดี ในที่สุดแล้วพุทธศาสนาปล่อยให้ เป็นเรื่องของการเลือกของแต่ละคนเองว่า จะเลือกเดินในแนวทางของเหตุผล และศักดิ์ศรีด้วยความกล้าแข็งและมานะอดทน หรือว่าจะแยกไปสู่ทางเดินของความเขลาและผลประโยชน์แบบตาบอด เสรีภาพในการเลือกเช่นนี้ อาจถือได้ว่าเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของพุทธศาสนา แต่นี่ก็เป็นเรื่อง ของทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนที่มีอยู่ในธรรมชาตินุษย์เรานั้นเอง ซึ่งถูกทำให้ เลวร้ายลงไปจากการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและการพัฒนาที่ผิดทิศทาง มาแต่อดีต ถึงกระนั้นก็ตาม พุทธศาสนาก็ยังพยายามมองคนในแง่ดีอยู่เสมอ สำหรับความใฝ่ในความดีและเมตตาธรรมซึ่งจะโน้มน้าวคนให้ไปสู่แนวทาง ที่ถูกต้อง ตามความจริงแล้ว ความรู้สึกในแง่ดีนี้ดูเหมือนจะเป็นที่เห็นพ้อง ต้องกันเป็นจำนวนมากขึ้น ๆ ในหมู่คนที่ต่อสู้เพื่อเสรีภาพ แต่ในการที่จะทำให้ การต่อสู้เกิดความหมายและสร้างเสริมอย่างแท้จริง กล่าวคือต่อสู้ “ด้วย สติปัญญาที่จะรู้จักว่าจะทำการต่อสู้เพื่อเสรีภาพอย่างไรโดยไม่พลอย เป็นการทำลายเสรีภาพไปด้วยในขณะเดียวกัน” นั้น ก็จำเป็นต้องเลือก แนวทางกัน และในการเลือกนี้ สิ่งแรกที่มาก่อนสิ่งอื่นใดก็คือ จะต้องมีการยอมรับในคุณค่าสูงสุดของมนุษยชาติ แทนที่จะเป็นคุณค่าสูงสุดของ วัตถุสิ่งของ ซึ่งโดยส่วนใหญ่กลับมาเป็นเครื่องจ้องจ่าจิตใจและการกระทำ ของมนุษย์ในยุคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในสมัยปัจจุบันนี้

มนุษยชาติ! คำ ๆ นี้ ช่างเป็นชื่อเรียกยิ่งใหญ่เสียจริง ๆ แต่ก็คลุมเครือ และเอาใช้กันในทางที่ผิดกัน เสียโดยมาก ขึ้นอยู่กับว่าเราจะมองเห็นและ เข้าใจกันอย่างไรเท่านั้น เราจะมองเห็นความหมายของมนุษยชาติแต่เพียง เป็นหน่วยปริมาณอย่างหนึ่งอย่างที่มีมักจะพูดกันถึงหน่วยรวมของเชื้อชาติ

หรือประชาชาติต่าง ๆ เท่านั้นหรือ? ทศนแบบนี้ก็คงจะเห็นดีเห็นงามไปกับการแบ่งแยกและการเลือกปฏิบัติระหว่าง “คนกลุ่มน้อยที่ประเสริฐกว่า” และ “ฝูงชนส่วนใหญ่ที่ด้อยกว่า” ตามความหมายแบบของเพลโต และเพราะฉะนั้นก็ย่อมจะเห็นดีเห็นงามไปด้วยกับอำนาจครอบงำของมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันตลอดไป แต่โชคร้ายที่ว่าในยุคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีเดียวกันนี้เอง การแบ่งแยกและการครอบงำดังกล่าวหมายถึงว่า จะต้องเกิดการขัดแย้ง ความวุ่นวายและการรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นในทางใดก็เป็นอันตรายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความคิดที่เข้ากับภาวะวิสัยให้มากขึ้นเกี่ยวกับมนุษยชาติ ดังที่เช่นที่ศาสตราจารย์ Masao Abe แห่งมหาวิทยาลัยนารา เกียวโต ให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ไว้ว่า :-

“สิ่งสำคัญสูงสุดในปัจจุบันนี้คือ จะต้องรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ เราจะต้องเข้าใจมนุษยชาติในฐานะเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชีวิตและมีความสำนึกในตนเอง เพราะถ้ามิฉะนั้นแล้ว เราไม่อาจจะเอาชนะการขัดแย้งระหว่างประชาชาติ ซึ่งเรากำลังจะเผชิญอยู่และเราไม่อาจจะนำสันติสุขมาสู่โลกได้ ถ้าไม่ทำเช่นนั้น เราจะไม่อาจสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ที่ลึกซึ้งและอุดมสมบูรณ์แก่สรวงไปด้วยเสรีภาพของบุคคล และลักษณะเฉพาะพิเศษของบรรดาเชื้อชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ และเป็นที ๆ คนทั้งปวงดำรงชีวิตอย่างพसानกลมกลืน”³³

นี่เองคือแนวทางของเหตุผลอันเป็นแบบฉบับของพุทธศาสนา ภารกิจในการรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ในแง่เป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ ไม่ใช่สิ่งที่ทำกันได้ง่ายอย่างแน่นอน ข้อเรียกร้องทางปรัชญาของศาสตราจารย์ Abe อาจจะมีจุดอ่อนแบบเดียวกับหลักความคิดของ Schumacher ในเรื่องเศรษฐกิจแบบพุทธ ซึ่งมีผู้ได้ว่า “มีจุดอ่อนตรงที่ว่าเป็นแนวความคิด

ที่อาศัยการแปลความหมายอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาเอาเสียมากกว่า จะอิงความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์จริง ๆ ของบรรดาผู้ถือศาสนาพุทธ ซึ่งจะต้องปรับอุดมการณ์เหล่านี้ให้เข้ากับการกระทำในทางปฏิบัติ³⁴ ก็อาจเป็นเช่นนั้นจริง แต่โดยประวัติศาสตร์และเมื่อนี้เองนี่ก็เป็นปัญหา ทางสองแพร่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าสำหรับอุดมการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้ความสนใจ เกี่ยวข้องกับปัญหาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อฟื้นฟู และส่งเสริมการยอมรับนับถือ ศักดิ์ศรีของมนุษย์และสิทธิมนุษยชน ข้อเท็จจริงยังมีอีกว่า อย่างน้อยที่สุดพลังทางปัญญาความคิดและจิตใจของ อุดมการณ์นี้กำลังเกิดขึ้นและเติบโตขึ้น และในยามที่มีปัญหาช่องว่างและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงอันกำลังขยายกว้างขวางขึ้น ปัญหาความขัดแย้งและการใช้กำลังรุนแรงอยู่ในปัจจุบันนี้ ข้อเรียกร้องทางจิตใจเช่นนี้น่าจะเป็น เครื่องสังวรณเป็นอย่างดีสำหรับบรรดาอภิสิทธิ์ชนและผู้มีมั่งมีทั้งหลาย ที่จะต้องคิดอ่านริเริ่มการต่าง ๆ ขึ้นตามแนวทางของเหตุผลและความก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนเหล่านี้อยู่ในฐานะที่ดีที่จะทำการเรียกร้องที่เห็น การณ์ไกลเพื่อให้ “การหยุดยั้งความไม่เสมอภาค”³⁵ บังเกิดขึ้นมาโดย สันติวิธี นี่ก็อีกเช่นกันเป็นเรื่องของการเลือกทางของมนุษย์ แต่นอกเหนือ ไปจากการคิดอ่านและการกระทำในด้านเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว หนทาง ที่แท้จริงและในระยะยาวที่จะไปสู่การรำลึกและเข้าใจมนุษย์ ในแง่เป็นหลัก ความคิดเชิงคุณภาพที่ดีและสติปัญญาที่จะรู้ว่าจะทำการต่อสู้เพื่อเสรีภาพ อย่างไร โดยไม่พลอยเป็นการทำลายเสรีภาพไปด้วยในขณะที่เดียวกันก็ดี นั้นย่อมชี้ไปถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นเรื่องแรกและในขั้นนี้ได้มีการ แสดงออกอย่างชัดเจนในปฏิญญาเกียวโต จากการประชุมระหว่างประเทศ ของผู้นำทางวิทยาศาสตร์และศาสนาเมื่อเร็ว ๆ มา นี้ ตอนหนึ่งที่ว่า :-

4. “การเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐาน ในระบบการศึกษาปัจจุบัน

เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบยิ่ง ๆ ขึ้นต่ออนาคต เพื่อ
จุดมุ่งหมายในข้อนี้ เราขอเรียกร้องว่าการศึกษาคควรตั้งอยู่บนคุณค่า
ที่แท้จริงซึ่งเน้นในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การเคารพ
ต่อชีวิตและธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง
ทั้งปวง คุณค่าทางศาสนาควรได้รับการบรรจุอยู่ในการสอนในส่วนที่
จะเป็นไปได้³⁶

พุทธศาสนาอาจมีส่วนเสริมได้อย่างแน่นอนสำหรับจุดมุ่งประสงค์
อันสร้างสรรค์ทางการศึกษาและวัฒนธรรมเช่นว่านี้ แต่ในเรื่องนี้มีประเด็น
หนึ่งที่จะต้องให้เป็นที่กระจ่างชัดกัน ในฐานะเป็นศาสตร์ของการดำรงชีวิต
พุทธศาสนามุ่งอยู่เสมอที่จะแสดงสังฆธรรมสากลเกี่ยวกับชีวิตและการ
ดำรงอยู่ และปัญหาของมนุษย์โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นและ
ความก้าวหน้า แต่ด้วยเจตนารมณ์แห่งเสรีภาพ และขันติธรรมโดยแท้จริง
พุทธศาสนาไม่ปรารถนาจะตั้งตนเป็นศาสนาเหนือศาสนาหรือรวมศาสนา
และบทความนี้ก็ไม่ได้หมายถึงกระทำเช่นนั้นด้วย ทั้งด้วยเจตนารมณ์ทาง
พุทธศาสนาเช่นกัน เราจะต้องระวังไม่ทำตัวเราเอง ให้กลายเป็นเจ้าลัทธิแบ่ง
แยก หรือเป็น “นักจรจัด ตาบอด ไม่เห็นอะไร ไม่รู้จักความจริง” ขึ้นมาอีก
ประเภทหนึ่ง กล่าวโดยย่อพุทธศาสนาโดยรากฐานชี้แนวทางสายกลาง
ระหว่าง เอกภาพและความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งประกอบกันเป็นมนุษยชาติ
ที่แท้จริง และซึ่งจะต้องเป็นที่ยอมรับนับถือกันดังที่ Joseph M. Kitagawa
กล่าวเตือนใจเราไว้ว่า :-

“...โดยรากฐานแล้วศาสนาทั้งปวงล้วนมุ่งไปในเรื่องการดำรงชีวิต
ของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น และในฐานะเช่นนั้นทุกศาสนาต่างให้ความสนใจ
ร่วมกันกับเรื่องของมนุษยชาติสากล ถึงกระนั้นก็ตาม ศาสนาทั้งหลาย

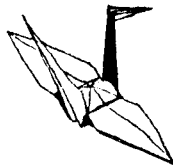
ก็จะต้องมุ่งถึงเรื่องการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ใช่ในเชิงนามธรรม แต่เป็นเรื่องของคนในสังคมและวัฒนธรรมหนึ่งโดยเฉพาะด้วยความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่า มนุษยชาติหนึ่งมีแนวทางเป็นไปได้ต่าง ๆ นานัปการ ภายในตนเองซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ของ บรรดาสังคมและวัฒนธรรม รูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมทั้งหมด เหล่านี้จะต้องได้รับการยอมรับนับถืออย่างจริงจัง ยิ่งกว่านั้น ศาสนา ทั้งปวงไม่ว่าแนวทางจะมีลักษณะเป็นสากลเพียงใดก็ตาม ย่อมมีฐานะ ทางสังคมของตนเอง กล่าวคือประชาคมทางศาสนา ซึ่งแต่ละประชาคม ต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง”³⁷ และก็เช่นเดียวกัน ด้วยเจตนารมณ์ แห่งเสรีภาพและขันติธรรมเช่นว่านี้ ที่เป็นจุดหมายของการเสนอบทความนี้

เสน่ห์ จามริก

คณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตุลาคม 2522

เชิงอรรถ

(1) Soedjatmoko, "Development and Freedom". Ishizaku Memorial Lectures, 1979.

(2) C.G. Weeramantry, **Equality and Freedom some third World Perspectives**, Colombo, Hansa Publishers Limited, 1976 หน้า 10.

(3) อ้างใน T.B. Bottomore, **Elites and Society**, New York, Basic Books, 1964 หน้า 34.

(4) Fouad Ajami "Human Rights and World Order Politics "World Order Moded Project, Occasional Paper Number Four, New York, Institute of World Order Inc; 1978 หน้า 2-4.

(5) **The Wisdom of Buddhism**, edited by Christmas Humphrey, London, Curzon Press Ltd., 1960, 2 nd edition, 1979, Introduction หน้า 21.

(6) Christmas Humphery, **Buddhism**, Penguin Books, 1951, 3 rd edition reprinted, 1969, หน้า 80.

(7) สำหรับการวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความก้าวหน้าดู W.F. Wertheim Evolution and **Revolution : The Rising Wave of Emancipation**, Penguin Books, 1974, Part one หน้า 17-120 และสำหรับบทบาทของคริสตศาสนาในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดู R.H. Tawney **Religion and The Rise of Capitalism**, Penguin Books, 1926, reprinted 1948.

(8) H.V. Guenther, **Buddhist Philosophy in Theory and Practice**, Penguin Books 1972 หน้า 49-50.

(9) พระศรีวิสุทธิโมลี: “พุทธธรรม” ใน วรณไวทยากร ชุมนุมบทความทางวิชาการ โครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2514. หน้า 187.

(10) Hajime Nakamura, “The Basic Teachings of Buddhism”, ใน Heinrich Dumoulin (ed), **The Cultural, Political, and Religious Significance in The Modern World**, New York, Collier Books, หน้า 3 และ 8.

(11) W.F. Wertheim, อ้างแล้ว หน้า 47 ดูเพิ่มเติมหน้า 35-48 เกี่ยวกับเกณฑ์วัดความก้าวหน้าและหลักการหลุดพ้น.

(12) Hobbes, **Leviathan**, 1651, reprinted by Oxford University Press, 1952, หน้า 96.

(13) Locke, **Two Treatises of Civil Government**, 1689, reprinted by J.M. Dent Son Ltd., 1953 หน้า 119 และ 129-141.

(14) Rousseau, “The Social Contract”, 1762, translated by Gerare Hopkings, in **Social Contract : Locke, Hume, Rousseau**, The World Classics, Oxford University Press, 1948 หน้า 240.

(15) Hajime Nakamura อ้างแล้ว หน้า 8 และดูประกอบพระศรีวิสุทธิโมลี อ้างแล้ว หน้า 13-18 และ 31-32.

(16) Fouad Ajami อ้างแล้ว หน้า 5.

(17) Hajime Nakamura อ้างแล้ว หน้า 11.

(18) พระศรีวิสุทธิโมลี อ้างแล้ว หน้า 24-25, 49 และ 195.

(19) Plato, **The Republic**, translated by F.M. Conford, Oxford University Press, 1951 หน้า 121-122.

จากหลักการแบ่งขีดคั่นธรรมชาติของมนุษย์เช่นว่านี้เอง ในหนังสือเรื่อง กฎหมาย ภายหลังต่อมา เพลโต เสนอให้จัดตั้งองค์กรรัฐขึ้นเรียกว่า “คณะมนตรียามวิกาล” (Nocturnal Council) ซึ่งจะทำหน้าที่ตรวจตราควบคุม การประพฤติปฏิบัติของราษฎรให้อยู่ในกรอบโดยเคร่งครัด (John Bowle, **Western Political Thought**, London, Jonathan Cape, 1954, หน้า 57-58)

ที่น่าสนใจเป็นพิเศษสำหรับในทีกนี้ ก็คือว่า ในวงการพุทธศาสนา ของไทยก็เริ่มมีการเสนอแนะแนวการจัดระบบการปกครองไปในการทำงาน คล้ายคลึงกันดังตัวอย่าง ปาฐกถาธรรมซึ่งแสดงทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยตอนหนึ่งที่ว่า :-

“...ขอให้ธรรมะกลับมาเร็ว ๆ เถิด คือ พระเจ้ากลับมา มีพระเจ้า มีธรรมะแล้ว นายทุนขูดรีดก็เกิดขึ้นในโลกไม่ได้ คนมั่งมีจะกลายเป็น เศรษฐีใจบุญ...คอมมิวนิสต์ก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ หรือเกิดขึ้นแล้ว ก็ตายไปเองเมื่อเป็นดังนี้ ปัญหาที่ไม่มี ปัญหา มี เพราะว่ามีใครช่วยให้ใครรู้จักพระเจ้า มีแต่ช่วยกันและกันให้เกิดกิเลส แล้วจึงมีกิเลส เต็มโลก ไม่มีธรรมะมาเป็นดวงวิญญาณแห่งประชาธิปไตย ...ธรรมกถา ที่แสดงมาโดยลำดับก็เพื่อประโยชน์อย่างเดียวกันคือ เพื่อธรรมะกลับมา ก่อนแต่โลกาจะวินาศ...เอาพระเจ้ากลับมาเพื่อเอาธรรมะกลับมา ธรรมะใน 4 ความหมาย คือธรรมชาติ คือกฎธรรมชาติ, คือหน้าที่ตาม กฎของธรรมชาติ, คือผลที่เกิดตามกฎของธรรมชาติมาเป็นใหญ่ มาจาก ประชาธิปไตย เมื่อเราจะได้รับผลอย่างไร อย่างน้อยก็ทำให้ต้อง แปลคำว่า ประชาธิปไตยกันเสียใหม่ หยุตแปลว่า ประชาชนเป็นใหญ่

อย่างหลับทูลลับตา จะมาแปลกกันเสียใหม่ว่า ประโยชน์ของประชาชน เป็นใหญ่ กว่าสิ่งใด.... ให้ประโยชน์ของประชาชนเป็นใหญ่กว่า สิ่งใดแล้วนั่นแหละ คือตัวประชาธิปไตยที่แท้จริง อาตมาขอยุติการแสดง ปาฐกถาธรรมในวันนี้ด้วยการแสดงความหวังว่า เราควรจะมี ตำราวจีลธรรมแบบของพระเจ้าอโศกมหาราช จะมีได้หรือไม่ ขอให้ช่วย กันคิดดู ถ้ามีไม่ได้ ก็เพราะว่า เราสนใจธรรมะกันน้อยเกินไป ถ้าเรา สนใจธรรมะกันให้มากเหมือนกับที่เราสนใจประโยชน์แล้ว มันก็ไม่ ยากเลยในการที่ระบบธรรมะจะกลับมาถึง ขนาดที่ว่าเราจะมีตำราวจี ลธรรมแบบของพระเจ้าอโศกที่สามารถเข้าไปตรวจได้ถึงในครัว ในห้องนำว่ามันสะอาดหรือไม่ ใครปฏิบัติผิดหลัก... ก็จะได้แก้ไข ว่ากล่าวตักเตือน ที่ตำราวจีลธรรมช่วยให้ธรรมะกลับมาโดยเร็ว ธรรมะกลับมาแล้วก็มีธรรมะนั้นแหละเป็นดวงวิญญาณของประชา ธิปไตยทั้งของประเทศ ไทยและของโลกทั้งสิ้นเป็นที่แน่นอน....”

(พุทธทาสภิกขุ : ปาฐกถาธรรมเรื่อง “ธรรมะในฐานะดวงวิญญาณ แห่ง ประชาธิปไตย” ทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เข้าวันอาทิตย์ที่ 16 ก.พ. 2523, ตัวดำเนินโดยผู้เขียนเอง)

(20) H.D. Lewis and R.L. Slater, **The Study of Religions : Meeting Points and Major Issues**, Penguin Books, 1966 หน้า 67-69 และ 75 Ruth-Inge Heinze, **The Role of the Sangha in Modern Thailand**, Taipei, The Orient Cultural Service, 1977, หน้า 42 และ 46.

(21) มหาปริณิพพานสูตร คัดแปลจาก **The Wisdom of Buddhism**, อ่างแล้ว หน้า 93-94.

(22) พระศรีวิสุทธิโมลี อ่างแล้ว หน้า 11 และดูประกอบหน้า 94-95.

(23) Ruth-Inge Heinze อ้างแล้ว หน้า 41.

(24) H.V. Guenther อ้างแล้ว หน้า 42 และ 175-176. สำหรับ
อรรถาธิบายที่ตีพิมพ์เกี่ยวกับหลักไตรสิกขา ดูเพิ่มเติม พระศรีวิสุทธิโมลี
อ้างแล้ว หน้า 125-205.

(25) H.V. Guenther แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า 49.

(26) คัดจากพระศรีวิสุทธิโมลี อ้างแล้ว หน้า 192.

(27) คัดแปลจาก **The Wisdom of Buddhism**, อ้างแล้ว หน้า
20-21.

(28) มหาวรรค สังคยุดตนิคาย อ้างในพระศรีวิสุทธิโมลี อ้างแล้ว
หน้า 187.

(29) H.V. Guenther อ้างแล้ว หน้า 50.

(30) เอกนิบาตคัมภีร์อติวุตตกะ อ้างใน พระธรรมเทศนาตอนหนึ่ง

(31) Hajime Nakamura อ้างแล้ว หน้า 26 H.D. Lewis and
R.L. Slater อ้างแล้ว หน้า 171-175.

(32) คัดแปลจาก **The Wisdom of Buddhism**, อ้างแล้ว หน้า 83.

(33) Masao Abe, "Sovereignty Rests with Mankind",
บทความซึ่งยังไม่ได้ตีพิมพ์ หน้า 2-3.

(34) Charles F. Keyes, "Buddhist Economics in Practice",
Visakha Puja, Annual Publication of the Buddhist Association
of Thailand, B.E. 2522, หน้า 19.

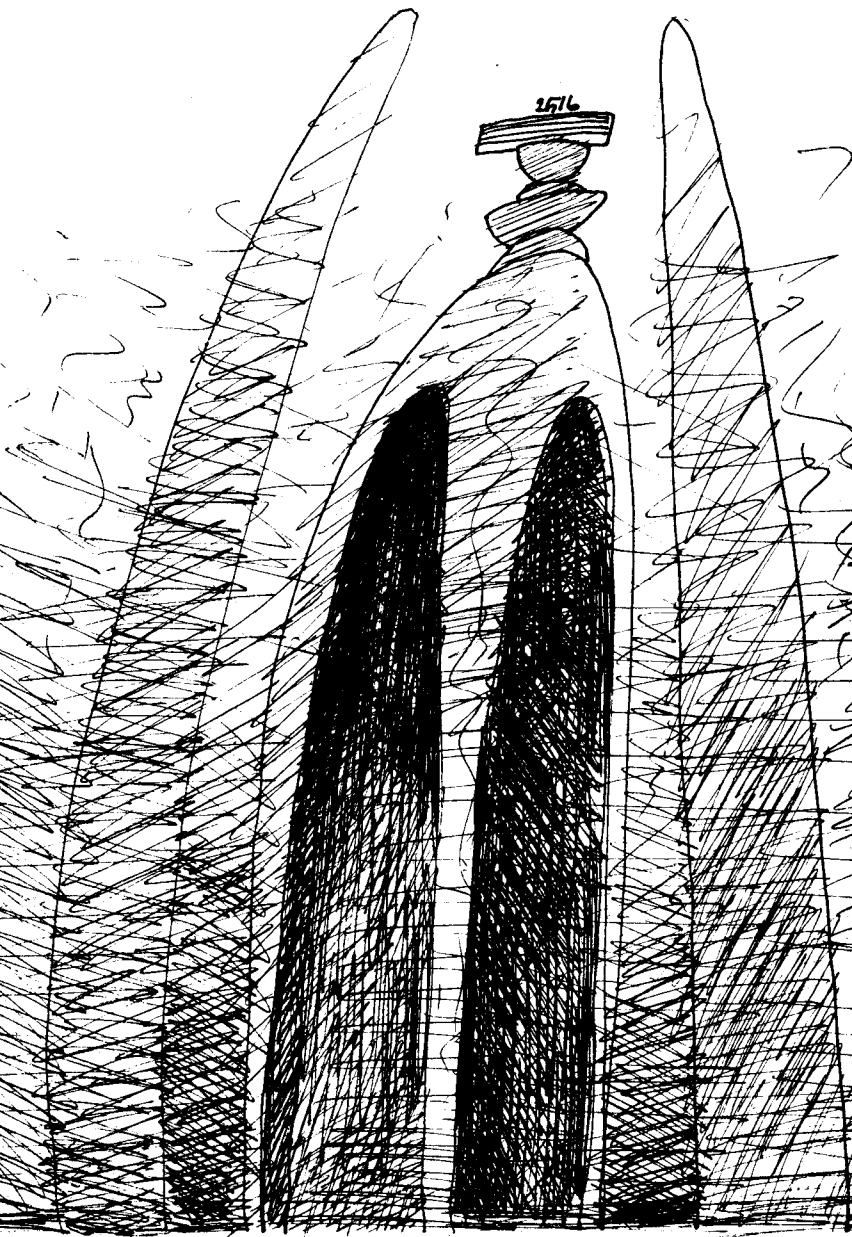
(35) C.G. Weeramantry อ้างแล้ว หน้า 10-11.

(36) **International Conference of Scientists and Religious
Leaders : Proceedings**, Tokyo, Kyo Bun Kwan, 1979 หน้า 1.

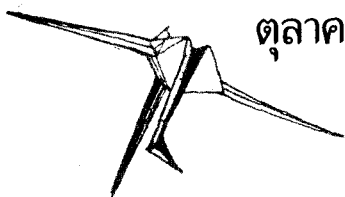
จุดเน้นทำนองเดียวกันถึงความสำคัญของการศึกษาใน **Gotemba Declaration** ซึ่งรับรองในที่ประชุม The First Pacific Regional Conference of Amnesty International, Tozonso, Japan, June 1976 ; ปฏิญญาซึ่งรับรองในที่ประชุม Seminar for Human Rights Working Groups, Asia Forum for Human Rights, April, 1978.

(37) Joseph M. Kitagawa, "Religion as a Principle of Integration and Cooperation for a Global Community", **International Conference of Scientists and Religious Leaders**, อ้างแล้ว หน้า 84-85.

หลักการ สิทธิ เสรีภาพ หลังปฏิวัติ ตุลาคม 2516

ท่านที่เคารพทั้งหลาย ก่อนอื่น ผมใคร่ขอขอบพระคุณคณะกรรมการมูลนิธิ
โกมล คีมทอง ในการที่กรุณาให้เกียรติ แก่ผมมาทำการบรรยายในโอกาสนี้ อัน
เป็นการแสดงความระลึกถึงคุณโกมล คีมทอง ผู้ล่วงลับไปเมื่อสี่ปีก่อน ผมเอง
นั้นมิได้รู้จักมักคุ้นกับท่านผู้นี้เป็นการส่วนตัว แต่ก็ทราบและตระหนักถึงคุณ
ค่าความสำคัญเกี่ยวกับชีวิตกิจกรรม และเกียรติคุณของคุณโกมล คีมทอง
อย่างน้อยก็เท่าที่ได้ติดตามสลับตลับฟังจากแวดวงของบรรดามิตรสหายซึ่งมี
อยู่หลาย ๆ ท่านด้วยกันในที่ประชุมนี้ที่ผมเคารพนับถือว่าเป็นคนดี

จุดประสงค์ของมูลนิธิฯ ดังที่กล่าวขวัญถึงกันเมื่อสักครู่มานั้นบอกว่ามุ่ง
เพื่อ “การกระตุ้นเตือน ส่งเสริม รักษา และช่วยให้บุคคลสำนึกในความ
เสียสละเพื่อสังคม ใฝ่หาความรู้ มีอุดมคติ มีความกล้าหาญ และ
มีความเป็นผู้นำในทางที่ถูกต้อง” นั้น โดยสาระก็คือการเสริมสร้างคนดีนั้น
เอง ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า คนดีนั้นคืออย่างไรในทัศนะของผม คุณโกมล คีมทอง
จัดได้ว่าเป็นแบบฉบับของคนดีกล่าวคือ เป็นคนมองเห็นธรรม แล้วก็ปฏิบัติ
ธรรมดีทั้งทางจิตใจและด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ใช่เอาดี
แต่ต่อตัวเอง หรือดีเพียงแต่การวัดฐานะวงศ์ตระกูล ยศ สมบัติ หรือตำแหน่ง

อำนาจ ซึ่งมักหลงยึดมั่นถือมั่นเป็นคุณค่าสูงสุดกันทุกวันนี้ ถ้าหากเราจะเข้าใจคุณค่าความสำคัญของคนดีกันให้ถ่องแท้ ก็จะต้องมองกันให้กว้างขวางให้กระจ่างชัด ไม่ใช่เอาแต่ยกย่องสรรเสริญกันเป็นส่วนตัว เป็นมุขโลกนะ แต่ทว่าจะต้องฟังเสียงกันไปถึงคุณค่าความดีงามอันพึงบังเกิดแก่สังคมส่วนรวม และผมก็แน่ใจว่าความเป็นคนดีของคุณโกมล คีมทอง นั้นมีส่วนที่เป็นคุณค่าต่อสังคมอย่างเอนกอนันต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่บ้านเมืองกำลังอยู่ในหัวเลี้ยวหัวต่อ ของการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญยิ่งยวด และก่อให้เกิดปัญหาประเด็นเกี่ยวข้องกับหลักการสิทธิเสรีภาพ ในแง่ที่เป็นหลักค่านิยมทางสังคมใหม่ ซึ่งผมตั้งใจจะเสนอเป็นข้อคิดไว้ในโอกาสนี้ อย่างน้อยที่สุดพอให้เห็นเป็นเค้าแนวของปัญหาบ้านเมืองในยุคปัจจุบัน ซึ่งตามความเข้าใจของคนสอนหนังสืออย่างผม เชื่อว่าจะมีความหมายสำคัญเกี่ยวกับชะตาอนาคตการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ตามความรู้ความเข้าใจของเรา ไม่แต่เพียงเราจะรู้ว่าคนเป็นสัตว์สังคมเท่านั้น หากเรายังอยากจะเชื่อกันอีกด้วยว่า คนซึ่งได้แก่พวกเราๆ นี้เองเป็นสัตว์อันประเสริฐ ถ้าเป็นเช่นนั้น สัจชาตญาณของเราเองก็น่าจะเป็นเครื่องเตือนสติกันบ้างว่า อันการเป็นคนดีนั้นย่อมไม่อาจแยกต่างหากออกไปจากความจำเป็นที่จะต้องมีชีวิตสังคมที่ดี ผมใคร่ขอรบกวนเวลาของท่านที่เคารพอีกสักเล็กน้อยในตอนต้นนี้ในเรื่องของคนดี หรือชีวิตแห่งความดี เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับเนื้อหาสาระที่เราจะพูดถึงกันต่อไป และในที่นี่ผมก็ขออ้างถึงธรรมกถาเรื่อง พุทธธรรม ของท่านเจ้าคุณศรีวิสุทธิโมลี¹ (ปัจจุบันดำรงฐานะเป็นพระราชาวมณี) ซึ่งแยกแยะแสดงให้เห็นชัดถึงคามแตกต่างห่างไกลระหว่างชีวิตสองรูปแบบด้วยกันกล่าวคือ ชีวิตแห่งปัญญาแบบหนึ่ง และอีกแบบหนึ่งเป็นชีวิตแห่งความยึดมั่นถือมั่น สำหรับชีวิตแบบหลังนี้ ผมไม่ประสงค์จะสาธยายอะไร เพราะมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ดาษดื่นรอบๆ ตัว

เรา แต่ใครตั้งข้อสังเกตเพียงสั้น ๆ ในที่นี้ว่า แนวโน้มของสังคมไทยไปในทาง
 ประพฤติปฏิบัติในแบบอย่างเช่นว่านี่จนกำลังจะกลายเป็นสมัยนิยมหลงผิดบิด
 เบือนชีวิตสังคมให้ห่างเหินออกไปจากกฎแห่งสังขธรรมอยู่ทุกวันนี้ นั่น อาจถึง
 จุดที่เป็นพิษเป็นภัยต่อความเจริญก้าวหน้าและในที่สุดต่อความมั่นคงรอด
 อยู่ของบ้านเมืองโดยรวมได้ เราได้เห็นตัวอย่างมามากแล้วในขณะนี้ ในประ
 วัติศาสตร์มนุษยชาติทั้งอดีตสมัยและในชั่วชีวิตของเราเอง เพราะฉะนั้นเรา
 จะประมาทไม่ได้เลยไม่ว่าใครผู้ใดหรือฝ่ายใดจะมองและเข้าใจชีวิตในเชิงของ
 การต่อสู้อย่างไรก็ตามที่ แต่ทางออกที่แท้จริงขึ้นอยู่กับแนวทางที่มนุษย์และสังคม
 มนุษย์จะเลือกเดินชีวิตของตนเองอันได้แก่วิถีชีวิตแห่งปัญญา แนวทางของ
 ปัญญานี้คืออย่างไรก็คือแนวทางของชีวิตที่อุดมด้วยความเป็นอิสระเสรีในจิต
 ใจและความนึกคิดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นพ้นจากความเป็นทาสของอัตตา
 อารมณ์ เห็นแก่ประโยชน์ความต้องการเฉพาะส่วนตนและพวกพ้องบริวารใน
 วงแคบ ชีวิตของคนและสังคมซึ่งอาศัยจิตใจอิสระเสรีนี้เองเป็นเครื่องส่งเสริมให้
 สามารถเข้าใจและมองทะลุเห็นชีวิตและประโยชน์สุขที่กว้างใหญ่ไพศาล
 สอดคล้องกับสภาวะของเหตุและผลตามหลักธรรมอันมีสั่งสอนอยู่ในพุทธ
 ศาสนาที่ว่า “เอกธมฺโม ภิกฺขเว โลก อฺปฺปชฺชาโน อฺปฺปชฺชติ พาหุชนหิตาย
 พาหุชนสุขาย พาหุโน ชนสฺส หิตาย สุขาย” ซึ่งแปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข
 แห่งชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความ
 สำราญแห่งชนเป็นอันมาก” (จากเอกนิบาตคัมภีร์ อิติวุตตกะ)

ท่านที่เคารพทั้งหลาย เมื่อพูดมาถึงหลักธรรมเพื่อประโยชน์สุขของคน
 ส่วนใหญ่อย่างนี้แล้ว ก็ขอให้เราลองหวนมาคิดพิเคราะห์ดูสถานการณ์ในสัง
 คมไทยของเราดูบ้าง ซึ่ง ณ บัดนี้เต็มไปด้วยปัญหาความทุกข์ยาก ความเดือด
 ร้อนระส่ำระสาย ความหวั่นไหวและชิงชัง และความแตกแยกอยู่โดยทั่ว

ไป และนับวันจะยิ่งเพิ่มพูนขึ้น ในขณะที่เดียวกับที่ยังวันผู้คนดูยิ่งพากันละลาย หลักธรรมประจำชีวิตข้อนี้น่ามากขึ้น ๆ อย่างน่าวิตก แต่สิ่งที่น่าวิตกยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ จนบัดนี้หลังจากเหตุการณ์ ตุลาคม 2516 เราก็ยังไม่ได้มีที่ท่าว่าจะเรียนรู้ และฉลาดเท่าทันต่อชีวิตดีขึ้นไปกว่าเท่าที่เคยคิดเคยทำจำเจกันมาตั้งแต่เมื่อ ครั้งที่ยังสยบความคิดจิตใจของเราอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการซึ่งโดยธรรมชาติ แล้ว ไม่มีทางที่จะคิดหรือเห็นอะไรได้เกินไปกว่าอำนาจและผลประโยชน์ส่วน ตนและสมุนบริวาร ตรงนี้เองกระมังที่เป็นสมุฏฐานที่มาของความมกมายโง่เขลาต่อกฎธรรมดาสามัญที่สุดของชีวิต เขลาต่อกฎของการเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่มีคนใด สังคมใดสามารถหลีกเลี่ยงได้ และในที่สุด เขลาต่อการที่จะสามารถสร้างสรรค์พลังความคิดและพลังใจเพื่อควบคุมวิถีการเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปโดยราบรื่นตามแนวทางของเหตุและผล

ลำพังการเปลี่ยนแปลงในตัวของมันเองจะไม่ใช่เป็นตัวสร้างปัญหาขึ้นเท่ากับตัวเงื่อนไขปัจจัยที่ว่าเราพยายามเข้าใจถึงลักษณะธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงกันหรือไม่อย่างไร อันที่จริงปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเรานี้ ก็ได้มีการพูดกันวิจารณ์กันมามากมาย ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ เดือน ตุลาคม 2516 ผมเพียงใคร่ขอย้ำถึงสองประเด็นสำคัญในที่นี้ พอเป็นแนวทางให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับหลักการทางสังคมซึ่งสังคมไทยกำลังประสบอยู่ในปัจจุบันนี้กล่าวคือในประการแรก สภาวะเปลี่ยนแปลงขั้นมูลฐานในทางสังคมและเศรษฐกิจบังเกิดผลทำให้สังคมไทยเราผ่านพ้นจากสภาวะของความสัมพันธ์ในสังคมที่เคยกลมกลืนสมานฉันท์มาสู่สภาวะของสังคมที่เกิดความลักลั่นแตกแยกและปัญหาขัดแย้ง เราจะนิยมชมชอบกับการที่สังคมของเราจะต้องมีปัญหาขัดแย้งกันหรือไม่เพียงใดนั้น ไม่ใช่เรื่องสำคัญแต่ประเด็นอยู่ตรงที่ว่าสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยเป็นเช่นนั้นประการที่สอง หลักการทางสังคม กล่าวคือหลักการความสัมพันธ์เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยยังไม่สามารถ

ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาวะเปลี่ยนแปลงได้ และนี่เป็นปัญหาวิกฤตของการเปลี่ยนแปลงซึ่งกำลังเผชิญกับเราอยู่ขณะนี้ หลักการทางสังคมที่เคยกำกับชีวิตความเป็นอยู่ของเรามาแต่อดีตยึดถือระบบโครงสร้าง อำนาจที่มีการแบ่งแยกกันแนชัดระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง เป็นระบบการปกครองแบบเจ้าคนนายคน ระบบการทำงานนี้สนองความต้องการของสังคมไทยตามสภาวะทางเศรษฐกิจสังคมสมัยก่อน แต่มาถึงสมัยปัจจุบันชีวิตเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป มีการสร้างอุตสาหกรรม การขยายตัวทางการค้า การขนส่ง การคมนาคม ฯลฯ ก่อให้เกิดชนอาชีพสาขาและกลุ่มชนต่าง ๆ มากหลาย ปัจจัยเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของปัญหาความขัดแย้งแตกต่างอันนับวันจะยิ่งทวีขึ้นในสังคมปัจจุบันแต่ในขณะเดียวกันอำนาจและหลักความสัมพันธ์ในสังคมไทยยังคงยึดติดอยู่กับระบบราชการเดิม แทบไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนอะไรนักแม้แต่ภายหลังการปฏิวัติ 2475 ระบบเผด็จการทางทหารซึ่งตั้งต้นมาแต่รัฐประหารปี 2490 ใช้ความพยายามอย่างหนักแน่นในอันที่จะขจัดและลบล้างปัญหาของการเปลี่ยนแปลงและการขัดแย้งเช่นว่านี้ ด้วยกำลังอำนาจ แต่แล้วก็ล้มเหลว เหตุการณ์ ตุลาคม 2516 ควรจะเป็นบทเรียนได้อย่างดี ก่อนหน้านั้นผมได้เคยตั้งข้อสังเกตถึงระบบการของไทยว่า เป็นกลไกบริหารที่กำลังแยกตนเองออกจากประชาชนและไม่อาจสนองความต้องการเรียกร้องและปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชนส่วนใหญ่ได้ แต่เมื่อมีการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งกลุ่มชนส่วนน้อยกลับกลายเป็นฝ่ายได้เปรียบทั้งในแง่ของกำลังอำนาจในทางเศรษฐกิจและในด้านความสามารถที่จะใช้อำนาจอิทธิพลของกลไกบริหารราชการให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนได้ “ระบอบปฏิวัติ” สมัยสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส ทำการปกครองด้วยระบบ “ประกาศคณะปฏิวัติ” ลิดรอนสิทธิเสรีภาพอันพึงมีพึงได้ของกลุ่มชนผู้ยากไร้ทั้งมวลในอันที่จะรวมพลังกักตุนอิทธิพลของกลุ่มชนฝ่ายได้เปรียบใน

เชิงกำลังทางเศรษฐกิจ ท่านที่เคารพทั้งหลาย ถึงตอนนี้เองที่ภาพพจน์และบทบาทฐานะของกลไกบริหารราชการไทยได้แปรเปลี่ยนไปจากภาพพจน์และบทบาทฐานะที่เป็นเจ้าคนนายคนดังเช่นในสมัยก่อน หากแต่กำลังกลายเป็นกลไกของการบูดรีดในทางเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาปากท้องของประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ และเงื่อนไขปัจจัยนี้เป็นมูลเหตุรากฐานก่อให้เกิดการแบ่งแยกและช่องว่างเหลื่อมล้ำในระบบอำนาจและความสัมพันธ์ภายในสังคมไทย เราตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

ในสภาวะเสื่อมโทรมและกดขี่อันเรื้อรังและทวีความรุนแรงยิ่ง ๆ ขึ้นทุกขณะของการต่อสู้ชิงไหวชิงพริบทางอำนาจและผลประโยชน์ทางอำนาจและผลประโยชน์ภายในระบบเผด็จการทางทหารเฉพาะอย่างยิ่งหลัง “การปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี 2501 ย่อมไม่เป็นที่น่าประหลาดอะไรที่จะเกิดการตื่นรนต่อสู้ซึ่งสะท้อนปรากฏออกมาในรูปของขบวนการทางปัญญาความคิด เริ่มต้นจากกลุ่มปัญญาชนในวงการนักเขียนและสถาบันอุดมศึกษาบางส่วน จนในที่สุดแพร่ขยายไปยังกลุ่มนักเรียนนักศึกษา ถ้าเราสังเกตงานเขียนและการอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์ในช่วงประมาณสิบปีที่ผ่านมา ก็เห็นเป้าหมายชัดเจนเป็นการมุ่งประท้วงโต้แย้งระบบอำนาจและความสัมพันธ์ในสังคม ในความเข้าใจของผม ขบวนการทางปัญญาความคิดเช่นว่านี้ นับเป็นสัญญาณให้รู้ถึงกระแสคลื่นของการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ ประเด็นมีอยู่ว่า เราจะให้ความเข้าใจกับกระแสคลื่นทางปัญญาความคิดนี้อย่างไรกัน เรายังอยากเข้าใจหรือปายสีให้เห็นเป็นเรื่องของ “มือที่สาม” หรือ “การบ่อนทำลายของคอมมิวนิสต์” ทำนองนี้อยู่ต่อไปอีกหรืออย่างไร ถ้าหากเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 จะให้บทเรียนอะไรแก่เราบ้าง ผมก็เชื่อว่าเราน่าจะยังมีเวลาและช่องทางที่จะมองหาความหมายของสิ่งเหล่านี้ด้วยวิชชา ด้วยจิตอันเที่ยงธรรมและด้วยความมุ่งหมายเพื่อสร้างสรรค์ ในแง่นี้ผมใคร่เสนอ

แนวความเข้าใจจากถ้อยคำของปอล ริเกอร์ ซึ่งเขียนตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาในฝรั่งเศสไว้ในหนังสือพิมพ์ เลอมองด์ ว่า

“มันเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมก็เพราะเป็นการโต้แย้งต่อโลกทัศน์ ต่อหลักความคิดเกี่ยวกับชีวิตซึ่งเป็นเครื่องกำหนดโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง และระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดของมนุษย์ การปฏิวัตินี้โจมตีระบบนายทุน ไม่ได้เพียงเพราะเหตุว่าระบบนายทุนล้มเหลว ไม่สามารถทำให้บังเกิดความยุติธรรมทางสังคมขึ้น ได้เท่านั้น แต่เพราะเหตุว่า ระบบนายทุนสามารถทำได้ดีขึ้น ในการชักจูงผู้คนให้ลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับการกินดีอยู่ดีในเชิงปริมาณ(การปฏิวัติ) โจมตีกลไกบริหารบ้านเมือง ไม่ได้เพียงเพราะเหตุว่าเป็นเครื่องถ่วงและทำงานไม่ได้เรื่องเท่านั้น แต่เพราะเหตุว่ากลไกบริหาร ทำให้คนตกอยู่ในบทบาทเยี่ยงทาสในความสัมพันธ์ ในระบบโครงสร้างอำนาจ และระบบความสัมพันธ์ทั้งหมด ซึ่งคนเหล่านี้รู้สึกชิงชัง ประการสุดท้าย(การปฏิวัตินี้) โจมตีความไร้หลักการของสังคมซึ่งทำนองเดียวกับเนื้อร้ายมะเร็ง มันไม่ได้มีจุดมุ่งหมายอะไรมากไปกว่านี้ที่จะเกิดขึ้นมาเท่านั้นเอง ในสภาวะของสังคมที่ขาดจิตสำนึกเช่นนี้ การปฏิวัติทางวัฒนธรรมพยายามที่จะแสวงงู่ทางเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม สร้างสรรค์ความคิดและค่านิยมทั้งหลายอันสัมพันธ์ต่อจุดมุ่งหมายของสิ่งเหล่านี้ ภารกิจเช่นว่านี้เป็นเรื่องใหญ่ไพศาล จะต้องกินเวลาแรมปี หรือสิบ ๆ ปี หรือนับร้อย ๆ ปี.....”³

ท่านที่เคารพทั้งหลาย ถ้าหากเราจะให้ความเข้าใจกับขบวนการนักศึกษา และขบวนการทางปัญญาความคิดโดยทั่วไปในบ้านเมืองไทยของเรา เป็นทำนองปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเช่นที่เป็นไปในประเทศฝรั่งเศสผมคิดว่า จะช่วยทำให้เราเข้าใจความหมายของเหตุการณ์ซึ่งผมใช้เรียกว่าปฏิวัติ

ตุลาคมเมื่อปี 2516⁴ ได้ดีขึ้น ผมเชื่ออย่างนั้นและขอเรียนเสียก่อนว่าแนวทัศน์ที่เสนอในที่นี้ ท่านที่เคารพอาจไม่เห็นด้วย แต่อย่างน้อย ผมก็เห็นว่ามันเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้ปลดเปลื้องความนึกคิดจิตใจของเราให้หลุดพ้นจากแอกของความลุ่มหลงมัวเมาจากคำโฆษณาชวนเชื่อไปตมดเท็จทั้งหลายเพื่อจะเข้าถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงขัดแย้งและความเป็นธรรมกันอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นสิ่งที่ขบวนการนักศึกษาและมวลชนส่วนใหญ่เรียกร้องแสวงหากันอยู่ทุกวันนี้

การปฏิวัติตุลาคม 16 ดังที่เห็นกันอยู่แล้ว ไม่ใช่เป็นการปฏิวัติในความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไป หากเป็นขบวนการซึ่งไม่ได้มีผู้นำมุ่งต่อสู้เพื่อแสวงและเสวยอำนาจ และในประการสำคัญเป็นการปฏิวัติที่ไม่ได้เสนอทางออกให้กับสังคม ในเชิงของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกี่ยวกับอำนาจและระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย ในแง่นี้ปฏิวัติตุลาคมจัดได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมมุ่งประท้วงโจมตีต่อหลักการปกครองและความสัมพันธ์แบบเจ้าคนนายคน ซึ่งผมขอใช้เรียกว่าเป็นหลักการของอภิสิทธิ์ หลักการอันนี้เป็นหลักการที่ไม่สามารถตอบสนองปัญหาการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบันได้ดังที่เหตุการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าตุลาคมพิสูจน์ให้เห็น สังคมไทยอยู่ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในทางสังคมและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้มีผลกระทบอย่างสำคัญยิ่งต่อระบบวัฒนธรรมอันเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพและความสัมพันธ์ในทางอำนาจและผลประโยชน์ในสังคมไทย เหตุการณ์ประท้วงโจมตีระบอบถนอม-ประภาส โดยรากฐานเป็นการประท้วงโจมตีต่อหลักการทางสังคมแบบเก่าซึ่งไม่สามารถกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่มชนต่าง ๆ ให้อยู่ร่วมกันได้โดยสันติ ยิ่งไปกว่านั้น หลักการของอภิสิทธิ์ชนยังนำมาซึ่งความแตกแยก ความชิงชัง และความ เป็นปฏิปักษ์ เพราะเหตุที่ว่า หลักการของอภิสิทธิ์ชนนี้เองที่กลายเป็นเกราะ

คุ้มกัน การกอบโกยแสวงอำนาจและชุดคิดผลประโยชน์ของระบบราชการและ
 นายทุน เหนือประชาชนส่วนใหญ่ผู้ยากไร้ อริสโตเติล ปราชญ์กรีกเคยตั้งข้อสัง-
 เกตไว้อย่างน่าสนใจถึงสังคมแบบที่คนมีมีมากเกินไป คนจนก็จนเกินไป
 ซึ่งก็จะเต็มไปด้วยคนพวกหนึ่งที่เอาแต่ถืออำนาจถือตนเป็นใหญ่ไม่รู้จัก
 เคารพกฎเกณฑ์อะไร กับคนอีกพวกหนึ่ง ไม่รู้จักปกครองแม้แต่ตนเองเอาแต่อยู่
 ใต้บังคับของผู้อื่น

ผลก็คือ รัฐที่มีแต่นายกบฏทาส ไม่ใช่รัฐบาลเสรีชน หากเป็นรัฐที่
 มีแต่ความริษยาของฝ่ายหนึ่ง กับความเหยียดหยามจากอีกฝ่าย
 หนึ่ง ไม่มีอะไรที่จะฟันต่อเจตนารมณ์แห่งมิตรภาพหรือความพอประ-
 มาณของประชาคมทางการเมืองยิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว ประชาคมย่อมขึ้น
 อยู่กับมิตรภาพ และเมื่อใดเกิดมีความเป็นปฏิปักษ์ขึ้นมาแทนที่มิตร
 ภาพ คนย่อมจะไม่ร่วมในวิถีทางเดียวกัน รัฐหนึ่ง ๆ พึงมุ่งให้เป็นสัง-
 คมที่ประกอบไปด้วย คนเสมอเท่าเทียมกันเท่าที่จะเป็นไปได้.....”⁵

ท่านที่เคารพ ข้อสังเกตของอริสโตเติลเมื่อกว่าสองพันปีที่ล่วงมานับว่ามี
 ส่วนที่อธิบายสภาพบรรยากาศภายในสังคมไทยเป็นอย่างดีทั้งก่อนและหลังตุลา-
 คม 2516 กล่าวคือความรู้สึกอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกันทั้งในเชิงสถานภาพ
 อำนาจ และผลประโยชน์ ขบวนการนักศึกษาและประชาชนที่ทำการประท้วง
 และโค่นระบอบเผด็จการทางทหารลงไป แต่ในขณะเดียวกันไม่ได้มีเป้า
 หมายที่จะขึ้นแสวงอำนาจหรือเสนอทางเลือกให้แก่มหาชนนั้น ^{๗๒๑.๘} โดยพฤติการณ์
 เป็นการเรียกร้องต้องการหลักการทางสังคมใหม่ เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติ
 และเพื่อร่วมกันเผชิญปัญหาวิกฤตการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งของสังคม
 สมัยใหม่ หลักการเช่นนี้คือหลักการของสิทธิเสรีภาพและนี่คือความหมาย
 ของการปฏิวัติทางวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนถึงการเรียกร้องต้องการของมวลชนใน
 อันที่จะให้ได้มีการรับรู้รับรองในฐานะความเสมอภาคเท่าเทียมและสิทธิเสรีภาพ

หลักการสิทธิเสรีภาพในสภาพการต่อสู้ทางวัฒนธรรมเมื่อเดือนตุลาคม 16 และสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการแสดงออกของบรรดากลุ่มชนที่อยู่ในฐานะเสียเปรียบของสังคมอย่างเช่น กรรมกรชาวไร่ชาวนา หลักการสิทธิเสรีภาพหลังปฏิวัติตุลาคม จึงให้ความหมายแตกต่างห่างไกลกับประกาศสิทธิเสรีภาพที่เราได้ยินได้ฟังกันมาตั้งแต่ครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองเดือนมิถุนายน 2475 หลักการเดียวกัน ซึ่งเคยมีค่าเป็นเพียงเครื่องมือต่อสู้ทางการเมืองเฉพาะภายในแวดวงของอภิสิทธิ์ชนนั้นมา ณ บัดนี้ เป็นสิ่งที่กำลังตื่นตัวแสวงหาเรียกร้อง และประการสำคัญที่สุดเป็นเรื่องธูระเกี่ยวโยงโดยตรงต่อปัญหาปากท้องทุกข์สุขและศักดิ์ศรีของมหาชนส่วนใหญ่ การตื่นตัวต่อสู้ของพลังมวลชนหลังปฏิวัติตุลาคมนี้ย่อมเป็นพลังคุกคามโดยตรงต่อฐานะอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มอภิสิทธิ์ชน การแข็งขันต่อต้านและตอบโต้ย่อมจะเกิดขึ้นตามมาดังที่กระทำกันอยู่ขณะนี้และทำท่าว่าจะขยายตัวและความรุนแรงยิ่ง ๆ ขึ้นตามลำดับ ช่วงเวลาหลังจากปฏิวัติตุลาคมเท่ากับเป็นเครื่องทดสอบครั้งสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของสังคมไทยว่า เราจะมีพลังปัญญาสามารถพอหรือไม่เพียงใดในอันที่จะผ่อนคลายนโยบายการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองให้เป็นไปโดยสันติวิธี สามารถหลีกเลี่ยงชะตากรรมสงครามกลางเมืองอย่างเช่นที่ประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงของเราประสบอยู่ในเวลานี้ซึ่งไม่มีทางที่จะคาดกันได้ว่า จะจบสิ้นกันอย่างไร และจะมีอะไรที่เป็นคุณค่าเหลือไว้ให้แก่เราและลูกหลานต่อ ๆ ไปบ้าง ความพยายามที่จะต้านเพื่อคงสถานภาพเก่า ๆ รังแต่จะเร่งให้บ้านเมืองเบนเข้าสู่ทิศทางของความรุนแรง ซึ่งคงมีไม่กี่คนที่ต้องการเช่นนั้น ทางเลือกที่สอดคล้องกับสภาพ ความเป็นจริงตามหลักเหตุและผลตามความเข้าใจของผมยังมองไม่เห็นลู่ทางอื่นใดนอกจากการยอมรับเอาหลักการของสิทธิเสรีภาพเข้ามาในระบบชีวิตของสังคมไทย ซึ่งหมายความว่า จะต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจและระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ในแง่หลักการ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2517 นับว่าบรรจุหลักการสิทธิเสรีภาพไว้อย่างเต็มภาคภูมิในหมวด 3 (มาตรา 27-53) เรียกได้ว่าเกือบจะคัดเอามาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนทั้งดุ้นทีเดียว หลักการเหล่านี้แสดงถึงเจตนารมณ์และความพยายามส่วนหนึ่งที่จะสนองตอบปัญหาเรียกร้องต้องการของสังคมปัจจุบัน แต่จะบังเกิดผลจริงจิ่งในทางปฏิบัติหรือไม่อย่างนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องคอยดูกันต่อไป และขึ้นอยู่กับว่าพลังต่าง ๆ ในสังคมเราจะมิขึ้นติธรรมและกำลังปัญญาสามารถมองเห็นการณ์ไกลพอที่จะพยายามแสวงแนวทางร่วมกันได้หรือไม่ ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขเวลาอันค่อนข้างจำกัด และเพื่อประกอบเป็นแนวประเมินปัญหาสำคัญยิ่งในข้อนี้ ผมก็ขอแยกแยะหลักการสิทธิเสรีภาพออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักการด้านปัจเจกภาพและความเสมอภาค ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหลักข้อนี้แสดงออกในรูปที่เป็นการเรียกร้องยืนยันว่า คนเรานั้นเกิดมาเป็นอิสระและเสมอภาคในเกียรติในสิทธิ ในเหตุผลและมโนธรรม หรือว่าคนเราย่อมมีสิทธิอิสรภาพโดยไม่มีกรกีดกันเพราะเชื้อชาติ เพศ ภาษา ศาสนา ตลอดจนหลักการที่บอกว่าคนทุกคนย่อมมีสิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพและความมั่นคงของตนเอง รัฐธรรมนูญของเราก็ให้การรับรู้ในหลักทำนองเดียวกันเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความเสมอภาคตัดเทียมระหว่างหญิงกับชาย แต่ในทางปฏิบัติ แม้แต่หลักเบื้องต้นอย่างนี้ก็ยังคงถูกคว่ำไปได้ ท่านที่เคารพทั้งหลายคงได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิของสตรีมาแล้ว ซึ่งผลที่สุดเมื่อถึงคราวเอาจริงเอาจังเข้า ร่างกฎหมายฉบับนี้ก็ตกไปในสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ประสบการณ์เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่า หลักการที่บัญญัติขั้วไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของบ้านเมืองก็ยิ่งอาจถูกโต้แย้งและฝ่าฝืนได้เหมือนกันในกระบวนการบัญญัติกฎหมายธรรมดา

2. สิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับครอบครัวและทรัพย์สิน เป็นหลักการที่รับรองกรรมสิทธิ์รับรองถึงความสำคัญของสิทธิในครอบครัว และการประกอบอาชีพ หลักการข้อนี้ดูจะสอดคล้องกับประเพณีนิยมอยู่แล้ว ปัญหาที่มีอยู่เพียงว่าจะกลายเป็นอุปสรรคผลักดันต่อเป้าหมายการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงซึ่งรัฐธรรมนูญนี้ได้กำหนดเป็นหลักการไว้ เป็นต้นว่า ปัญหาหลักชั้นระหว่างสิทธิในการสืบทอด (มาตรา 39 วรรค 2) กับเป้าหมายของรัฐที่จะขจัดความเหลื่อมล้ำในทางเศรษฐกิจ (มาตรา 79) ฯลฯ

3. สิทธิเสรีภาพทางการเมือง กล่าวคือในทางความคิดเห็น ความเชื่อ การรวมเป็นสมาคม การตั้งสหภาพแรงงานและการรวมตัวกันเป็นพรรคการเมือง หลักการเหล่านี้มีบัญญัติไว้อย่างบริบูรณ์เช่นเดียวกันในรัฐธรรมนูญปัจจุบัน แต่แล้วเมื่อมาถึงตัวกฎหมายสำหรับปฏิบัติการให้เป็นไปตามหลักการเหล่านี้ สิทธิเสรีภาพเช่นว่านี้ก็กลับถูกบั่นทอนจำกัดลงไปได้จนจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์และพระราชบัญญัติพรรคการเมืองเป็นตัวอย่าง นอกจากนั้นผมเองยังมีประสบการณ์เป็นส่วนตัวว่าสนใจจากการอภิปรายกันในสภานิติบัญญัติแห่งชาติถึงประเด็นเรื่อง เสรีภาพในทางความคิดและความเชื่อซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบรรยากาศทางปัญญาความคิดในวงการของบรรดาผู้มีอำนาจหน้าที่ทั้งหลายขณะนี้ว่า ยังคงมองเห็นเสรีภาพในเรื่องความคิด และความเชื่อ เท่ากับเป็นการเปิดช่องให้กับศัตรูบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคอมมิวนิสต์ แล้วใครก็ตามที่เห็นดีเห็นงามสนับสนุนหลักการข้อนี้แล้วไซ้ ก็คือศัตรูสำคัญของชาติบ้านเมืองเช่นเดียวกัน ประสบการณ์ทำนองนี้สื่อถึงความคับแคบขาดขันติธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นในอันที่จะสร้างเสริมให้หลักการสิทธิเสรีภาพให้บังเกิดผลอย่างจริงจังขึ้นมาได้ในที่สุด

4. สิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ ได้แก่สิทธิที่จะหางานทำ ที่จะประกอบอาชีพสิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม สิทธิประการหลังที่กล่าวถึงนี้ มีข้อสังเกตว่าเป็นหลักการที่มีได้กำหนดไว้โดยตรงในรัฐธรรมนูญหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ หากแต่นำไประบุไว้ในหมวด 5 ว่าด้วยแผนนโยบายแห่งรัฐ(มาตรา 89) ซึ่งชวนให้คิดว่าสิทธิข้อนี้คงยังต้องอาศัยความพยายามผลักดันของรัฐอยู่ และถ้าเป็นเช่นนั้นการกำหนดอัตราค่าแรงงานที่เป็นธรรมก็ยังคงต้องเป็นปัญหาขัดแย้งต่อคู่กันต่อไปอีก

5. สิทธิเสรีภาพทางการศึกษา นับเป็นหลักการใหม่ ซึ่งเสริมด้วยการกำหนดภาระหน้าที่ของรัฐที่จะ “พึง” ส่งเสริมและบำรุงการศึกษา ตลอดจนช่วยเหลือผู้ยากไร้ในเรื่องทุนและปัจจัยต่าง ๆ ในการเล่าเรียน (มาตรา 72 และ 73 ตามลำดับ)

6. สิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งจะเป็นหลักประกันหลักการสิทธิเสรีภาพให้มั่นคงถาวรในสังคมไทยต่อไป อาทิเช่น รับรองฐานะความเสมอภาคของบุคคลภายใต้กฎหมาย หลักที่ว่าคนทุกคนอยู่ภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน เหล่านี้มีหลาย ๆ อย่างที่จัดว่าเป็นหลักกฎหมายทั่วไป หรือไม่ก็เป็นเรื่องกระบวนการพิจารณาคดีตามธรรมดา ๆ แต่บรรดานักกฎหมายทั้งหลายคงจะเห็นว่าเป็นประโยชน์ที่จะนำไปกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อให้กระบวนการยุติธรรมทางศาลมีหลักประกันมั่นคงขึ้น ที่น่าประหลาดก็คือ เมื่อมาพูดถึงถึงกรณีของศาลทหาร (มาตรา 211) ซึ่งกำหนดไว้อย่างหละหลวมอันจะเป็นผลแบ่งแยกคนไทยด้วยกันให้ต้องอยู่ภายใต้อำนาจศาลต่างระบบกัน คือระหว่างศาลทหารกับศาลยุติธรรมธรรมดา ไม่ผิดอะไรกับระบบสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสมัยก่อน ซึ่งคนในบังคับต่างชาติไม่ต้องอยู่ภายใต้บังคับของศาลไทย บทบัญญัติอันเป็นผลยกเว้นสำคัญต่อหลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมายอันหมายความว่าทุกคน อยู่ภายใต้บังคับ

ค้ำกฎหมายฉบับเดียวกัน และศาลยุติธรรมเดียวกันเช่นว่านี้ หากได้รับความสนใจดีจากบรรดาท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายแต่อย่างใดไม่ ผมจึงไม่สู้จะแน่ใจนักว่าต่อ ๆ ไปกระบวนการยุติธรรมของเราจะถูกปล่อยให้เกิดมีอภิสิทธิ์กเว้นกันได้อีกเพียงใดหรือไม่

ท่านที่เคารพทั้งหลาย เท่าที่ผมนำเอาข้อสังเกตสิ่งละอันพันละน้อยมาประกอบเป็นแนวทางพิจารณาถึงหลักการสิทธิเสรีภาพประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ ก็คงพอจะทำให้เห็นภาพพจน์ของปัญหาความลึกลับอันชวนเร่ทั้งหลาย ซึ่งยังมีตามมามากมายระหว่างทฤษฎีกับภาคปฏิบัติ ดังที่ผมได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ในแง่ที่ว่า รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันเป็นประหนึ่งแรงเจตนาารมณ ส่วนหนึ่งที่จะพยายามตอบสนองปัญหาในสังคมไทยสมัยนี้ ด้วยเหตุนี้ นอกเหนือไปจากข้อบัญญัติหลักการที่มีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแล้ว รัฐธรรมนูญของเรายังมีส่วนสะท้อนภาพปัญหาของสังคมไทยอีกโดยเฉพาะอย่างเช่นบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลในการที่จะยื่นเรื่องราวในการร้องทุกข์ หรือฟ้องร้องให้หน่วยราชการรับผิดชอบ (มาตรา 50-51) แต่กระบวนการยุติธรรมด้านนี้จะแก้ปัญหาคาไรอำนาจบาทใหญ่และทุจริตในหน้าที่ราชการได้แค่ไหนนั้น เห็นจะเป็นความหวังอันเลือนลางเต็มที ตราบเท่าที่การควบคุมและรับผิดชอบทางการเมือง และความเป็นกลางของข้าราชการประจำ ซึ่งก็เป็นหลักการที่รับรู้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน ยังไม่สัมฤทธิ์ผล ความเลือนลอยขัดข้องทำงานองเดียวกัน จะเห็นได้ยิ่งขึ้นจากบทบัญญัติที่มุ่งเสริมหลักการสิทธิเสรีภาพในรูปแนวนโยบายแห่งรัฐด้านต่าง ๆ ทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม(หมวด 5 มาตรา 62-94) อย่างเช่น ประกันความเสมอภาคทางการศึกษา บริการการศึกษาภาคบังคับโดยไม่คิดมูลค่า ปณิธานที่จะลดความเหลื่อมล้ำในทางเศรษฐกิจและสังคม การปฏิรูปที่ดิน การประกันการมีงานทำและค่าแรงงานที่เป็นธรรม ฯลฯ หรือว่าความ

มุ่งมาตรวจรณนาที่จะปฏิรูปกลไกบริหารให้กระจายอำนาจออกไปสู่ท้องถิ่น ตามหลักการปกครองตนเอง (หมวด 9 การปกครองท้องถิ่นมาตรา 214-217) สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้หมายถึงการที่จะต้องกำหนดและใช้มาตรการทางเศรษฐกิจ การเมือง และการบริหารต่อระบบอภิสิทธิ์ผูกขาดซึ่งคงมีอยู่คาบดินหลัง ตุลาคม 2516 หนทางที่จะดำเนินไปอย่างจริงจัง ตามหลักแนวทางของสิทธิเสรีภาพจะเต็มไปด้วยขวากหนาม และการต่อต้านตอบโต้ตลอดจนการกล่าวหาว่าร้ายดั่งเช่นที่ประสบนกันอยู่ สายทางเดินซึ่งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนหลักการทางสังคมมาสู่แนวทางของสิทธิเสรีภาพคงจะต้องสร้างความปวดร้าวขัดเคืองจากความขัดแย้งและการเผชิญหน้าของพลังทางสังคมเศรษฐกิจต่าง ๆ และจะต้องอาศัยความขันติอดทนและเสียสละอย่างสูง แต่เมื่อเทียบกับวิถีทางเลือกอื่น ๆ แล้ว ค่าของของการสูญเสียจากผลของการใช้กำลังรุนแรง ไม่ว่าจะมาจากฝ่ายใดหรืออุดมการณ์ใดก็ตาม เป็นสิ่งที่บรรดาผู้รักความสร้างสรรค์พึงหลีกเลี่ยง ตรงกันข้ามหลักการสิทธิเสรีภาพเป็นวิถีทางของเหตุผลและปัญญาที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกันพยายามเข้าใจกันถึงสภาพปัญหาของการเปลี่ยนแปลงและความหมายของชีวิตมนุษย์ในวงกว้าง และอย่างอิสระเสรี ความอดทน ความเสียสละและปัญญาที่จะคิดและปฏิบัติด้วยความตระหนักชัดในสภาวะความเป็นจริงของชีวิตและยึดมั่นในหลักธรรมเพื่อประโยชน์สุขของชนส่วนใหญ่ก็คือปัญหาท้าทายของยุคนี้ ซึ่งเราท่านทั้งหลายจะต้องเผชิญร่วมกัน ประเด็นอยู่ที่ว่าเราจะให้ความเข้าใจอย่างไรแก่การปฏิวัติทางวัฒนธรรมในเดือนตุลาคม ตลอดจนเสียงเรียกร้อง ความตื่นตัวรวมกลุ่มการประชุมประท้วง การนัดหยุดงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่มวลชนผู้ยากไร้ กรรมกรและชนวนา เหล่านี้เราจะเข้าใจและปฏิบัติ เพราะเห็นเป็นเพียงพลังหรือขบวนการที่ไปสร้างความแตกแยกบ่อนทำลายสังคม หรือว่าจะถือเป็นสัญญาณบอกให้เรา รู้ถึงความจำเป็นที่จะต้องรีบเร่งปรับเปลี่ยน และแก้ไขสมมูฐานความเจ็บไข้

ภายในสังคมของเราเอง เพื่อเป็นโอกาสสร้างสรรค์สังคมที่เป็นธรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดจิตใจของเราเอง ที่จะเลือกเอาระหว่างวิถีทางของการใช้กำลังอำนาจ หรือวิถีทางของเหตุผลตามหลักการสิทธิเสรีภาพ

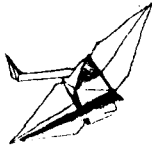
ในท้ายที่สุด สำหรับผู้ที่คลางแคลงสงสัยในปัญญาความสามารถของสังคมไทยที่จะฟันฝ่ากระแสคลื่นการเปลี่ยนแปลงและปัญหายุ่งยากทั้งหมดดังพรรณนามานี้ ผมก็ใคร่ขออ้างธรรมกถาของท่านเจ้าคุณศรีวิสุทธิโมลีอีกครั้งหนึ่ง ถึงประเด็นที่ว่าหลักธรรมในพุทธศาสนา “แสดงให้เห็นท่าทีของพุทธธรรมต่อชีวิตของสังคม ยืนยันว่าพุทธธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคลโดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอก (คือ) ทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงเนื่องถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”⁶

ในแง่นี้ ความเข้าใจทั่ว ๆ ไปที่ว่าพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนเพียงเพื่อการแสวงทางรอดเฉพาะบุคคลจึงไม่ตรงกับเจตนารมณ์ที่แท้จริงในทางตรงกันข้าม ดังที่ธรรมกถานี้ได้แยกแยะความหมายของพุทธศาสนาไว้สองแง่ ในแง่หนึ่งของพุทธศาสนาเป็นสังฆธรรม กล่าวคือเป็นการสอนที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาตินั้นหรือสภาวะที่เป็นจริง อีกแง่หนึ่งของพุทธศาสนาคือแง่ที่เป็นจริยธรรม “เป็นการถือเอาประโยชน์จากความรู้ ความเข้าใจในสภาวะของความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย แล้วก็นำมาในทางที่เป็นประโยชน์”⁷

ท่านที่เคารพทั้งหลาย ผมเชื่อว่าถ้อยคำจากธรรมกถานี้คงจะเป็นกระจกเงาส่องให้เราท่านทั้งหลายได้มองเห็นตัวเราได้ติดตามสมควรว่าเรามี และควรจะต้องมีท่าทีอย่างไรต่อสภาวะและปัญหาการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในปัจจุบันนี้ เรายังจะพอมีเวลาและโอกาสตั้งความหวังกันได้หรือ

ไม่ว่าหลักธรรมแห่งพุทธศาสนาจะช่วยเป็นประทีปส่องทางให้เราสามารถ
มองชีวิตและปัญหาด้วยความเข้าใจอันต้องแท้และเผชิญชะตากรรมร่วมกัน
ด้วยความถ่อมตน และขันติธรรมต่อกัน ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เป็นเรื่องที่ว่าเราทั้ง
หลายสมควรใจที่จะใช้ชีวิตกันด้วยปัญญาความรู้หรือว่าด้วยอารมณ์ที่มอง
เห็นแต่ประโยชน์สุขเฉพาะตัว ขอขอบคุณครับ

เชิงอรรถ

1. พระศรีวิสุทธิโมลี “พุทธธรรม” ใน วรรณไวทยากร ชุมนุมบทความทางวิชาการ ถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงษ์ประพันธ์ ในโอกาสที่พระชนม์ครบ 80 พรรษาบริบูรณ์ (โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ 2514) เล่ม 1 หน้า 47-52

2. เสน่ห์ จามริก “การเปลี่ยนแปลงและอนาคตของสังคมไทย” ใน เอกลักษณ์ของสังคมไทยในอนาคต (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรม และสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2514) หน้า 105-128

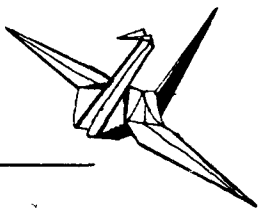
3. คัดแปลจาก Paul Ricoeur ใน Le Monde อ้างใน Noam Chomsky, For Reasons of State (Fortuna, 1973) หน้า 96

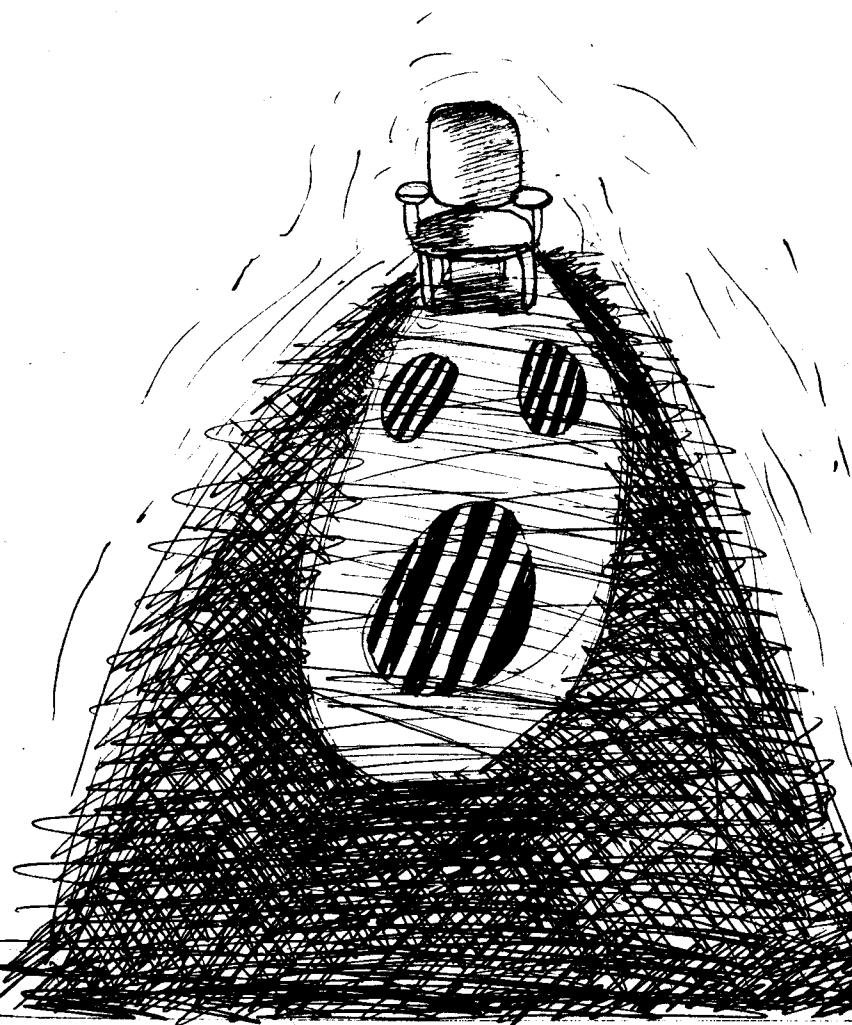
4. เสน่ห์ จามริก “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม” (วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 3 เล่มที่ 3 พฤษภาคม 2517) หน้า 160-180

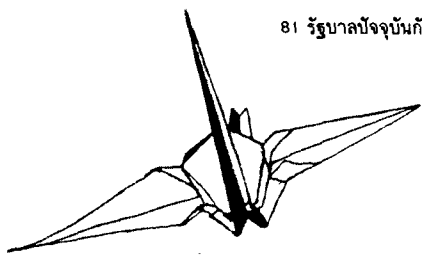
5. คัดแปลจาก Ernest Bakes, **The Politics of Aristotle**, Oxford The Clarendon Press, 1952 หน้า 181

6. “พุทธธรรม” หน้า 187

7. “พุทธธรรม” หน้า 11

รัฐบาลปัจจุบันกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

ข้อสังเกตเบื้องต้นของผมเมื่อกล่าวถึงรัฐบาลปัจจุบันกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เราไม่ควรจำกัดอยู่ในกรอบของรัฐบาลปัจจุบันคือรัฐบาลเปรม แต่ผมจะพูดถึงรัฐบาลปัจจุบันในเชิงของระบอบที่เป็นกรอบใหญ่ เราก็อทราบอยู่แล้วว่า กระบวนการรัฐสภากระบวนการประชาธิปไตย มีพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง แต่ระบอบการเมืองที่เป็นอยู่ก็ยังคงอยู่ภายใต้การกำกับของสถาบันทหาร เป็นกรอบจำกัดของระบอบการเมืองซึ่งไม่เหมือนกับระบอบทหารในสมัยก่อนหน้า 14 ตุลาคม 2516 แต่เป็นระบอบการเมืองภายใต้การกำกับของอำนาจของทหารในแง่ที่ว่า เป็นระบอบซึ่งได้ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และได้ผ่านการเลือกตั้ง มีระบอบรัฐสภา มีกระบวนการประชาธิปไตย จากประสบการณ์นี้ทำให้ระบอบการเมืองตามนัยที่ผมตีความคำว่ารัฐบาลปัจจุบัน เป็นนัยที่เป็นระบอบการเมืองซึ่งค่อนข้างจะมีความคลี่คลายในบรรยากาศของสิทธิเสรีภาพ ฉะนั้นผมจึงพูดถึงรัฐบาลปัจจุบันในแง่นี้

(ข้อสังเกตบางประการในการดำเนินกิจกรรมเรื่องสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย แสดงความคิดเห็นเนื่องในโอกาสวันครบรอบ 12 ปีของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2528 เวลา 18.00-19.00 น. ณ สำนักงานกลางนักเรียนคริสเตียน)

การพิจารณาถึงการดำเนินงานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพจะต้องคำนึงถึงกรอบใหญ่นี้ให้มาก จากประสบการณ์นี้เราอาจจะสรุปได้ว่ากรอบใหญ่ในสถานการณ์การเมืองปัจจุบันอยู่ภายใต้การกำกับของทหารก็จริงอยู่ แต่ก็ยังเป็นระบอบทหารที่สะท้อนความคลี่คลายของบรรยากาศที่แสดงออกในรูปของคำสั่งนายกรัฐมนตรีฉบับที่ 66/23 ฉบับที่ 66/25 ประกาศคำสั่งนายกรัฐมนตรี 2 ฉบับนี้ ผมถือว่าไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย หรือสิทธิเสรีภาพโดยตรง ความเข้าใจโดยนัยนี้ ผมว่ามีความสำคัญมาก กล่าวคือว่าเป็นไปตามลักษณะของยุทธศาสตร์อันคลี่คลายของการตอบโต้กระบวนการคอมมิวนิสต์ เพราะฉะนั้นในสิ่งที่เรียกว่าสิทธิมนุษยชน หรือความคลี่คลายในบรรยากาศของสิทธิเสรีภาพ เป็นผลพลอยได้จากยุทธศาสตร์ในแง่นี้มากกว่า เราต้องเปรียบเทียบในสังคมตะวันตกที่สิทธิเสรีภาพมีความเฟื่องฟูในระดับที่สูง เพราะว่ามันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากระดับพื้นฐาน แต่ว่าในสภาพของสังคมไทยเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากอำนาจในระดับบนลงมามากกว่า นี่เป็นกรอบกำหนดสถานะของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยปัจจุบัน อยากจะเรียกว่าเป็นเพียงผลพลอยได้จากยุทธศาสตร์การตอบโต้ ต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ ซึ่งคลี่คลายมา เพราะเหตุว่ายุทธศาสตร์การใช้ กำลังปราบปราม กวาดล้าง ทำลายที่เคยปฏิบัติมาไม่ได้ผล

ในประการที่สอง คำสั่งนายกรัฐมนตรีทั้งสองฉบับนี้ นอกจากจะเป็นผลของการปรับยุทธศาสตร์ในการตอบโต้ ต่อขบวนการคอมมิวนิสต์แล้ว ยังเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจ สังคม ของไทยเรา เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้น นอกเหนือจากจะเป็นผลจาก ขบวนการของนักศึกษาแล้ว โดยรากฐานมีมูลเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างในทางเศรษฐกิจและสังคม หมายความว่า โครงสร้างของสังคม ไทย มีความหลากหลายมากขึ้น มีกลุ่มผลประโยชน์ มีลักษณะที่ก่อให้เกิด พลังอิทธิพลต่อรอง ที่หลุดออกไปนอกสถาบันราชการมากขึ้น เพราะฉะนั้น

สถาบันราชการรวมทั้งสถาบันทหาร ไม่ได้เป็นเสาเอกของอำนาจในสังคมไทยต่อไป อันนี้ที่ทำให้ยุทธศาสตร์ที่สะท้อนออกมาในคำสั่งทั้งสองฉบับไม่เพียงเฉพาะเป็นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์ยุทธวิธีตอบโต้ ต่อขบวนการคอมมิวนิสต์เท่านั้น แต่ว่าเป็นการปรับให้ระบบอำนาจของทางราชการได้ปรับไปตามสภาพของการเปลี่ยนแปลงในชั้นพื้นฐานด้วย หมายความว่านอกจากจะปรับยุทธศาสตร์ในทางทหารจากการใช้กำลังมาเป็นการใช้วิธีการที่ค่อนข้างแยบยลมากขึ้น ระบบการเมืองของไทยจำเป็นต้องอาศัยฐานการรองรับจากประชาชนมากขึ้น ซึ่งก็คือการใช้ประโยชน์จากกระบวนการสถาบันประชาธิปไตย ที่สังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในปี 2475 ก็คือสถาบันการเมืองในรูปแบบของรัฐสภา ด้านหนึ่งมีการปรับยุทธศาสตร์ในด้านทหาร อีกด้านหนึ่งมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยฐานการรองรับเพื่อเป็นฐานความชอบธรรมของระบอบการเมืองที่มีการพัฒนามาสู่จุดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ระบอบทหารเมื่อก่อน 14 ตุลาคม ไม่อาจที่จะยึดกุมอำนาจในการควบคุมรวมทั้งอำนาจในการปกครองและการบริหารต่อไปได้อีก การเปลี่ยนแปลงในชั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมนี้หมายความว่า พลังในทางเศรษฐกิจกำลังขึ้นมาสู่ฐานะการตอรองที่สำคัญในระบบการเมืองของไทย ในสมัยก่อนทางราชการเป็นตัวกำหนดพลังหรือกลุ่มผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ แต่มาในช่วงหลังเป็นเรื่องที่ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้กลุ่มพลังในทางเศรษฐกิจเติบโตขึ้นมาและมีส่วนในการกำหนดนโยบายของประเทศ ทั้งหมดนี้มีผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนในทางที่ดีขึ้น หมายความว่า การกำจัด การปราบปราม การกล่าวหา การจับกุมก็คงจะคลี่คลายและลดน้อยลงไปตามลำดับ

แต่สถานการณ์ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ให้ความเคารพ ให้ความสำคัญแก่สิทธิมนุษยชนในตัวของมันเองอย่างแท้จริง เมื่อเร็ว ๆ นี้ผมอ่านบทความหรือข่าว 2

ขึ้นด้วยกัน ซึ่งเป็นการสะท้อนสถานการณ์ที่แท้จริงบางสิ่งบางอย่างได้ เช่น บทความในสยามรัฐพุดถึงคดี 9 กันยายน ในบทความนั้นก็มีการสดุดีชื่นชมกับรัฐบาลปัจจุบัน แทนที่จะเอาตัวผู้ต้องหาคดี 9 กันยาไปขึ้นศาลทหาร ก็ยอมให้คดีนี้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม บทความนี้สะท้อนให้เห็นถึง กระบวนการยุติธรรมที่เป็นอยู่นี้ก็ยังคงขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้ครองอำนาจ หมายความว่าคดีเดียวกันนี้จะขึ้นศาลทหารก็ได้หรือจะเข้ากระบวนการยุติธรรมธรรมดาก็ได้ มันสะท้อนให้เห็นว่าหลักนิติธรรมอันเป็นหัวใจของสิทธิมนุษยชน นั้นยังเป็นหลักการ หรือหลักปฏิบัติที่ยังไม่ได้รับการยอมรับ หมายความว่า ตราบโดที่เรื่องของสิทธิมนุษยชน ตราบโดที่เรื่องของกระบวนการยุติธรรม ตราบโดที่ยังเป็นเรื่องของวิจารณ์ญาณของผู้กุมอำนาจ ตราบนั้นก็ เป็นเรื่องที่ฐานะของสิทธิเสรีภาพนั้นยังไม่อยู่ในฐานะที่มั่นคงอย่างสมบูรณ์ คือ กระบวนการยุติธรรมที่ถูกต้องนั้นกำหนดตายตัวเลยที่เดียวว่ามันต้องขึ้นศาลหนึ่งศาลใด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักนิติธรรมนั้นถือว่า การใช้ศาลพิเศษนั้น เป็นหลักที่ผิดกับหลักการอย่างแท้จริง แม้ว่าบทความนี้จะให้ความชื่นชมยกย่องความมีใจกว้างของผู้มีอำนาจในปัจจุบัน แต่ว่ามันก็ยังสะท้อนให้เห็นถึง สถานะของกระบวนการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนยังไม่เข้าสู่ระบบที่มีผลใช้บังคับอย่างแท้จริง ผู้ปฏิบัติงานด้านสิทธิมนุษยชนต้องมีความสำนึกในเรื่อง เช่นนี้เหมือนกัน

ข่าวอีกชิ้นหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ในไทยรัฐหน้า 4 คือบรรณาธิการไทยรัฐ ถูกตำรวจเรียกไปเตือนเรื่องการตีพิมพ์การปรับเปลี่ยนโยกย้ายนายทหารในปี ปัจจุบัน เราคงจำได้ว่าเมื่อ 2-3 เดือนก่อนมีการแถลงว่า การโยกย้ายในป็นนี้จะ ไม่มีการประกาศให้ประชาชนทราบ เป็นเพียงแต่ตีพิมพ์ไว้ในราชกิจจานุเบกษา ไทยรัฐซึ่งทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ เป็นสื่อสารให้กับประชาชนก็เอาสิ่งที่ตีพิมพ์ลงในราชกิจจานุเบกษาตีพิมพ์ลงในไทยรัฐ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐก็ถูกเรียกไปตักเตือนในแง่ที่ว่า การตีพิมพ์อันนี้ถือเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของประ-

เทศ ข้าราชการองนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิทธิมนุษยชนต้องตระหนักเหมือนกันว่า บังคับด้านหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนก็คือบังคับในเรื่องของข้อมูล ทราบใดที่ข้อมูลยังขึ้นอยู่กับดุลยพินิจ ขึ้นอยู่กับพิจารณาญาณว่าอะไรควรจะเปิดเผย ไม่เปิดเผยอย่างนี้แล้ว ผมถือว่าฐานะของสิทธิมนุษยชนยังไม่เข้าสู่ระบบที่มั่นคงอย่างที่ควรจะเป็น ทั้งที่ตามหลักของกฎหมายแล้ว เอกสารหรือสิ่งตีพิมพ์ที่เราเรียกว่าราชกิจจานุเบกษา นั้นถือว่าเป็นการตีพิมพ์ที่สื่อสารข้อมูลของทางราชการให้กับประชาชนได้รับทราบ น่าจะกล่าวได้ว่าไทยรัฐทำหน้าที่ส่งเสริมเป้าหมายของทางราชการด้วยซ้ำไป จะเห็นได้ว่า การคลี่คลายเรื่องสิทธิเสรีภาพยังมีข้อจำกัดของตัวระบบดังที่ได้เรียนมาข้างต้น การที่รัฐส่งเสริมสิทธิมนุษยชนเพียงใดยังจะต้องวินิจฉัยจากข่าวหรือข้อมูลที่ได้อีกตัวอย่างมา

ข้อสังเกตในเหตุการณ์ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่เราที่สนใจในเรื่องของสิทธิเสรีภาพจะต้องตระหนักถึงกรอบใหญ่นี้ เพื่อจะได้ทำให้การปฏิบัติงานของเรามีความรัดกุมและสามารถเข้าถึงปัญหาและเหตุการณ์ได้อย่างถ่องแท้ตามสมควร จากผลของการคลี่คลายในบรรยากาศของสิทธิเสรีภาพเป็นเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ในทางทหารที่ดี เป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนในโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่ดี ทำให้เกิดการคลี่คลายทางสถาบันและกระบวนการในทางการเมืองคือในการที่จะทำให้คลี่คลายในกระบวนการประชาธิปไตยในสังคมไทยด้วย เช่นในการเลือกตั้งในระดับชาติ หรือการเลือกตั้งทบทมทั้งในระดับผู้ว่า ระดับสภาทม. และสภาเขตมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมถือว่าการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นเช่นนี้ แม้ว่าจะจำกัดอยู่ในกรุงเทพฯ แห่งเดียว ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าจะประเมินก็กล่าวได้ว่า ทำให้เกิดความสำนึกเรื่องสิทธิเสียงในทางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ ที่จริงแล้วกระบวนการประชาธิปไตยในระดับชาติ กระบวนการประชาธิปไตยและรัฐสภาในระดับชาตินั้นเป็นกระบวนการและสถาบัน ที่ถึงแม้จะมีการเลือกตั้งทั่วไปในปี

2522, 2526 เรามีรัฐบาลที่อายุยืนนานที่สุดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก็จริง แต่กระบวนการประชาธิปไตยและรัฐสภานั้นยังเป็นรูปแบบของระบอบการเมืองที่ยังไม่สนองตอบปัญหาและความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่เป็นคนยากคนจน เป็นคนเล็กคนน้อย การเลือกตั้ง กทม. ที่ผ่านมาจะเห็นว่าผู้ใช้สิทธิออกมา 35-36% เกินกว่าที่คนกรุงเทพฯ เคยไปออกเสียง 19-20% เป็นคะแนนเสียงของคนเล็กคนน้อยเป็นคนซึ่งสถาบันหลักคือรัฐสภาระดับชาตินั้นยังไม่อยู่ในฐานะที่สนองตอบปัญหาความต้องการของคนยากคนจนและคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป เพราะระบอบรัฐสภาและการเลือกตั้งที่ผ่านมาเป็นระบอบที่สนองตอบคนที่มั่งมีมากกว่า

ถ้าการเลือกตั้งกมท. ที่ว่านี้สามารถรักษาสำนึกของคนไว้ได้ก็จะเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่กระบวนการเลือกตั้ง หรือกระบวนการรัฐสภานั้นได้เริ่มตั้งอยู่บนสำนึกของคนส่วนใหญ่มากขึ้น เป็นจุดเปลี่ยนของกระบวนการประชาธิปไตยในอนาคต เป็นจุดที่ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องสิทธิมนุษยชน การพัฒนาสิทธิเสรีภาพ ไม่เพียงแต่การตระหนักรู้เท่านั้นก็คงจะต้องมีบทบาทในการส่งเสริมให้บรรลุถึงระดับที่สูงขึ้นตามลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นจุดเปลี่ยนอันสำคัญที่ทำให้กระบวนการประชาธิปไตย และรัฐสภาเป็นกระบวนการที่สนองตอบต่อ คนส่วนใหญ่มากยิ่งขึ้น และถึงเมื่อนั้นความคลี่คลายซึ่งผมกล่าวมาข้างต้นอันเป็นความคลี่คลายจากการกำกับของผู้มีอำนาจในเบื้องบน ก็จะเป็นการคลี่คลายในเรื่องของสิทธิมนุษยชนโดยการริเริ่มและการกำกับมาจากพื้นฐาน จะทำให้เกิดการแตกต่างอย่างมาก ในระบอบหรือกรอบของการเมืองที่จะพิสูจน์การกำหนดแนวทางสิทธิมนุษยชนของไทย จากประสบการณ์ที่ผ่านมา เราทำงานในจุดต่าง ๆ บางทีเราก็ขาดความคำนึงถึงกรอบใหญ่ที่เราทำงานในกรอบของการเมืองที่เอื้ออำนวยแค่ไหน เป็นเรื่องที่เราอาจจะมองข้ามไป ทั้งนี้เพราะว่าเราต้องเผชิญกับปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความสำคัญแต่น่าจะต้องเชื่อมโยงให้ติดกับกรอบใหญ่ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผมคิดว่าข้อ

มูลในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เราต้องให้ความสนใจตามสมควร.... การเผยแพร่ข่าวสารให้กับประชาชนเพื่อให้มีข้อมูลที่จะสามารถตามทันข้าราชการ ตามทันนักวิชาการและตามทันรัฐบาล ถ้าเราทำสิ่งเหล่านี้ได้ คงจะช่วยให้กระบวนการรัฐสภาและการเลือกตั้ง ได้เป็นกระบวนการที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง และเมื่อนั้นบรรยากาศของสิทธิมนุษยชนก็ไม่ต้องมานั่งรอการคลี่คลายจากเบื้องบนต่อไปอีก สามารถพัฒนาไปจากฐานของประชาชนได้

จากกรอบใหญ่ที่เรามีปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชนในเรื่องใดบ้าง ผมคิดถึง 3 มิติ ของปัญหาสิทธิมนุษยชนคือ ในประการแรกคือกระบวนการทางรัฐสภา เมื่อมีการคลี่คลายอย่างนี้ก็เป็นความสมควรอย่างยิ่งที่บรรดาผู้สนใจในปัญหาสิทธิเสรีภาพจะต้องสนองตอบการพัฒนาคลี่คลายนี้ให้ได้ตามสมควร การต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับ แนวอุดมการณ์ซึ่งเป็นนามธรรม แต่จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพอันเป็นภาวะวิสัย หรือความเป็นจริงทางสังคมด้วย ในขณะเดียวกัน ในความสังเกตของผมที่เราได้เริ่มก่อตั้งสส.มาเมื่อปลายปี 2516 ผมมีความรู้สึกว่ ความตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพเป็นความตื่นตัวที่เรายึดและกำหนดแนวการปฏิบัติของเราโดยอิงแนวอุดมการณ์ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรมเป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้นเราจึงมองปัญหาสิทธิมนุษยชนในแง่ของเป้าหมาย แต่ผมอยากเสนอว่าเมื่อเราเห็นความคลี่คลายนี้แล้ว อยากให้มองถึงความคลี่คลายของสิทธิมนุษยชนในเชิงที่เป็นเส้นทาง คือไม่มองรวมเป้าหมายที่สมบูรณ์นั้นเป็นอย่างไร แล้วเราพยายามต่อสู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ในขณะที่เรามองถึงเป้าหมายนั้นเราก็มีเส้นทางที่จะเดินไป สมาคมฯนี้น่าจะมีบทบาทส่วนหนึ่งที่จะช่วยสร้างคือไม่ใช่ไปช่วยส่งเสริมกระบวนการทางรัฐสภาหรือการเลือกตั้งในรูปแบบที่เป็นเครื่องมือหรือกลไกของคนส่วนน้อย แต่น่าจะเข้าไปมีส่วนส่งเสริมผลักดันให้กลไกของคนเหล่านี้ ไปเป็นเครื่องมือและกลไกของคนส่วนมากให้ได้ ถ้าเรามองจากเป้าหมายอุดม-

การหรือความสมบูรณ์เป็นหลักใหญ่โดยไม่คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงว่าเป็นอย่างไร อดีต ปัจจุบัน และอนาคตเป็นอย่างไร ถ้าเราขาดความใส่ใจในปัญหาเหล่านี้แล้วจะทำให้งานของเราเป็นงานที่เหมือนกับทำงานหวั่นฝานั่นเอง

การคลี่คลายที่กล่าวนั้นมีใช่ที่เราจะปล่อยให้ไปไปตามยถากรรม เรื่องของพัฒนาการต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เกิดจากมือของคนทั้งสิ้น

อีกด้านหนึ่งที่น่าจะมองถึงกระบวนการของรัฐสภา ไม่ใช่มองแต่เฉพาะกลไกทางรัฐสภาเท่านั้น แม้แต่เนื้อหา เช่นปัญหาเรื่องข้าว ชาวนา อาจจะฟังดูเป็นปัญหาเทคนิคทางเศรษฐศาสตร์ แต่สิ่งเหล่านี้สมาคมฯก็ต้องให้ความสนใจ เพราะว่าเป็นข้อมูลที่สำคัญที่เราจะสืบสานจากสมาคมฯ ไปสู่สมาชิก ที่มีความต้องการเพื่อว่าเขาจะ ได้สามารถพึ่งตัวเองได้ ในการทำมาหากินหรือต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลได้

มิติที่สองคือว่า ในเรื่องของสิทธิมนุษยชนในประเทศโลกที่สาม ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย ถ้าเราต่อสู้โดยทุ่มเทไปในเรื่องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองอย่างเดียว หรือของกระบวนการยุติธรรมอย่างเดียว มันก็ไม่ตรงกับประเด็นปัญหาทางสังคม เพราะในเรื่องของสิทธิมนุษยชนในประเทศที่ยากจนหรือในประเทศที่กำลังพัฒนานั้น มิติที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้าน การเมือง และกระบวนการยุติธรรมก็คือเรื่องของกระบวนการเศรษฐกิจ เพราะว่าเศรษฐกิจที่เราพัฒนาขึ้นมาทุกวันนี้เป็นเศรษฐกิจที่เราพัฒนาขึ้นมาโดยรากฐานของนโยบายและยุทธศาสตร์ที่เราเรียกว่า การพัฒนาแบบไม่สมดุลย์ เพราะทางราชการเป็นตัวกำหนด ให้บรรดากลุ่มที่มีทุนเยอะ ๆ หรือคนส่วนน้อยเดินหน้าไปก่อน โดยหวังว่าคนส่วนใหญ่จะตามไป ระยะเวลาที่ผ่านมา 30 ปีนี้ คนที่อยู่ข้างหน้าเดินไปก่อน แต่คนที่อยู่ข้างหลังไม่ได้ก้าวไปไหนเลย ช่องว่างในทางรายได้ ในทางสวัสดิการ ทำให้เกิดปัญหาความยากจน ปัญหาคนไม่มีงานทำ คนกึ่งชนบทเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อไม่มีงานก็ไปต่างประเทศ และคนที่ไปต่างประเทศนี้ก็สามารถทำเงินให้ประเทศเป็นปีละหมื่น ๆ

ล้านบาท ซึ่งเป็นการดิ้นรนต่อสู้ของคนยากคนจนเอง ซึ่งตอนนี้รัฐบาลมามองเห็น เลยมาอ้างทำให้เป็นนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล ว่าต่อไปนี้จะต้องพัฒนาการทำงานทำในต่างประเทศเพื่อเอาเงินเข้าประเทศ ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้เขาต่อสู้ดิ้นรนไปเอง ไปตกระกำลำบาก ร้อยแปด แต่ทางราชการก็ดูตัวเงินเป็นหลัก สภาพนี้เป็นเครื่องสะท้อน ปัญหาสิทธิมนุษยชนของเมืองไทย ถึงแม้ว่าจะมีการคลี่คลายทางการเมือง มีการจับกุมคุมขังลดน้อยลง แต่สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจไม่ได้คลี่คลาย แต่กลับตรงกันข้าม กลับรุนแรงและหนักขึ้นตามลำดับ นับเป็นปัญหาของสิทธิมนุษยชน ผู้ปฏิบัติงานด้านสิทธิมนุษยชนคงไม่สามารถเข้าไอบอุมปัญหาในทางเศรษฐกิจได้มากนัก แต่ในฐานะอย่างเรา การให้ข้อมูล และมีความสำนึกในด้านปัญหาเศรษฐกิจมีความสำคัญอย่างยิ่ง เราต้องสนใจในประเด็นปัญหาผลประโยชน์ ฐานะการครองชีพของคนจนมากขึ้น โดยเฉพาะคนในชนบท นอกเหนือไปจากความรู้ในเรื่องกฎบัตร กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม รวมทั้งกิจกรรมที่เราไปส่งเสริมในชนบท โดยเฉพาะมิติในทางเศรษฐกิจรวมทั้งมิติในการจัดตั้งกลุ่มของคนในสวนภูมิภาคก็มีความสำคัญ.... ในปัจจุบันทางราชการก็เล็งเห็นความสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชน เพราะการพัฒนาท้องถิ่นเท่าที่เป็นมา ทางราชการประสบความสำเร็จเหลวมาตลอด และเล็งเห็นว่า พวกเขาพัฒนาเอกชนเขาเข้าถึงประชาชน ได้ดีกว่าเพราะราชการขอให้ประชาชนเข้ามาหา ส่วนพวกเขาพัฒนาเอกชนเข้าไปหาประชาชน กิจกรรมประเภทนี้ สมาคมฯ ต้องใส่ใจเพื่อเราจะได้ขยายข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจออกไปให้มากยิ่งขึ้น จะทำให้กิจกรรมด้านสิทธิเสรีภาพเข้าถึงประชาชน เพราะเป็นกิจกรรมที่เข้าถึงเนื้อหาชีวิตความเป็นอยู่และปัญหาปากท้องของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จากความเห็นของผม ระบอบการเมืองในปัจจุบันนั้นไม่เหมือนกับการคลี่คลายทางการเมือง การคลี่คลายในทางเศรษฐกิจนั้นเรายังไม่มีแนวที่จะ

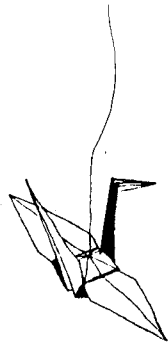

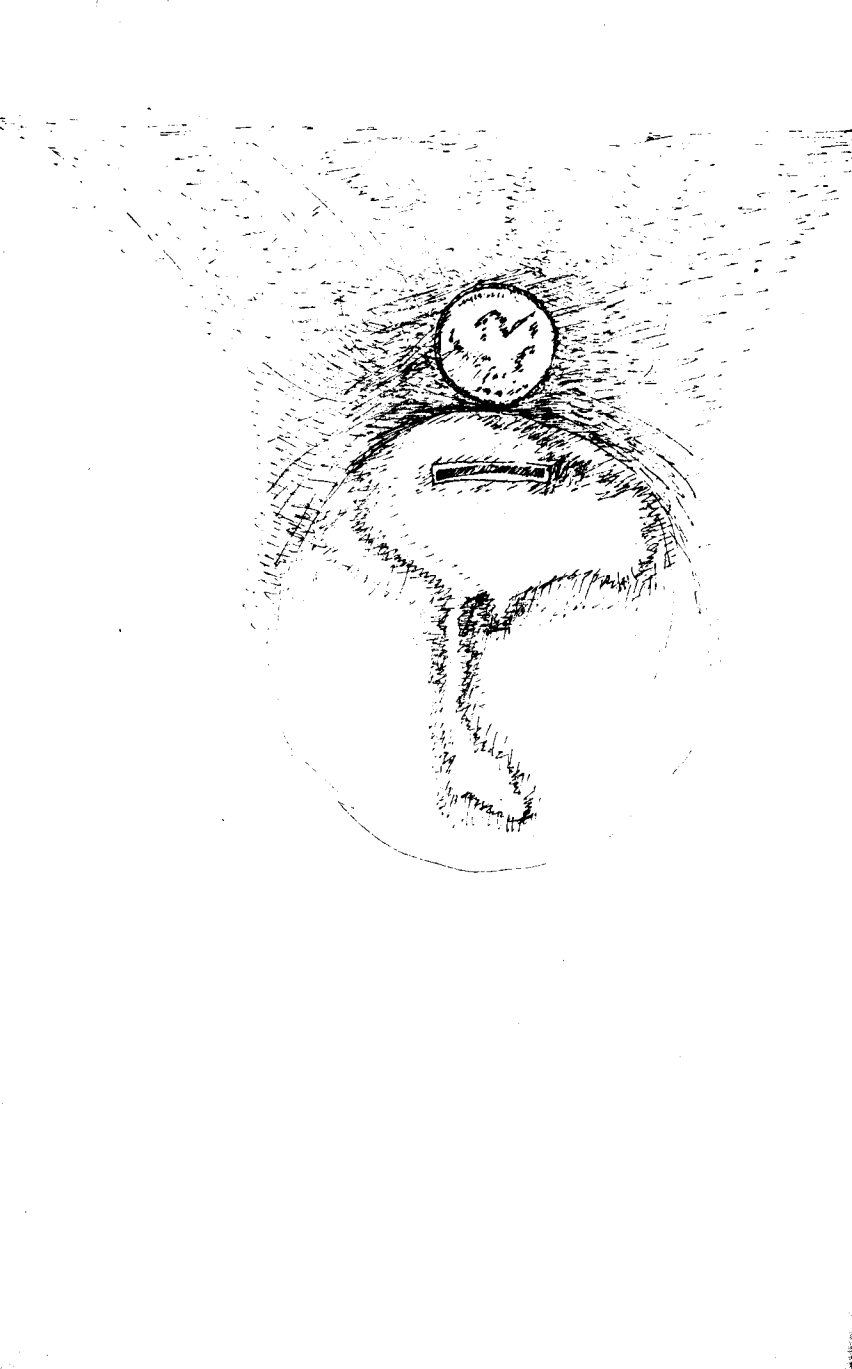
ทำให้คนส่วนใหญ่ล้มตาอ้าปากเท่าได้นัก เรายังมีแนวความคิดในเชิงวิชาการที่มองแนวการพัฒนาเศรษฐกิจไปในเชิงที่มองถึงการที่บ้านเมืองมีรายได้มากขึ้น แต่รายได้ที่ได้มาจะจัดสรรไปอย่างไร ใครจะได้ประโยชน์มากนักน้อย รัฐบาลไม่ค่อยคำนึงถึง จริงอยู่ในแผนพัฒนาที่แล้ว ๆ มาเราพูดกันมากกว่าเราจะต้องทำอะไรกันจริง ๆ จัง ๆ เสียที ในเรื่องการกระจายรายได้อะไรต่าง ๆ พวกนี้ แต่จริง ๆ แล้วก็เพียง “ลมปาก” เท่านั้น ในแผน 6 ที่ออกไปนี้ เรายังมองดูถึงโครงการที่ลงทุนใหญ่ ๆ อะไรพวกนี้มากกว่า ยังไม่ให้ความสำคัญในการพัฒนาชนบทซึ่งเป็นเรื่องของคนยากคนจน คนเล็กคนน้อยเป็นหลัก เรายังถือว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้นที่จะเป็นคำตอบทางเศรษฐกิจของไทย แล้วถ้าเศรษฐกิจเติบโตไปแล้ว เศษที่เหลือก็อาจจะลงไปถึงคนยากคนจนบ้าง ในแผนที่ 6 ก็ยังสะท้อนว่าเราถือหลักอันนี้อยู่อีกต่อไป ข้อสังเกตก็คือว่ามิติทางเศรษฐกิจค่อนข้างจะรุนแรงและหนักขึ้นเป็นลำดับ

ในมิติสุดท้ายคือ สภาวะในเรื่องกระบวนการยุติธรรม ยังมีช่องโหว่มากมายที่เป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของคนที่เป็นผู้ต้องหา เป็นจำเลย เป็นผู้ต้องโทษ ดร.เกียรติขจร วัชรสวัสดิ์ ได้ทิ้งท้ายไว้ในงานวิจัย เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า จะต้องปรับปรุงวิธีพิจารณาความทางอาญามากขึ้น ผมเห็นว่าถ้ามีการแก้ไขกันอย่างจริงจัง วิธีพิจารณาความทางกระบวนการอาญาก็น่าจะมีการคลี่คลายไปในแนวทางที่ดีขึ้น เพราะว่าบรรยากาศมันไปด้วยกันกับบรรยากาศทางการเมืองและการทหาร ถึงแม้ว่าตัวกฎหมายที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของคนก็ดี รวมทั้งประกาศของคณะปฏิวัติก็ยังมีผลใช้บังคับอยู่ สถาบันบัญญัติที่เรามีมาตั้ง 5-6 ปี ก็ยังไม่มีใครสนใจที่จะพยายามผลักดันให้มีการยกเลิกกฎหมายที่เป็นผลพวงของการปฏิวัติ ซึ่งเป็นการขัดต่อหลักนิติธรรม กระบวนการรัฐสภาของเราก็ยังไม่มีมติเห็นด้วยในเรื่องนี้ นี่ก็แสดงให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาทางรัฐสภาของเรายังไม่ตอบสนองต่อคนส่วนใหญ่ เพราะว่ากระบวนการยุติ

ธรรมทางอาญาที่เป็นผลรัตนสิทธิเสรีภาพของคนนั้น ก็เป็นเสรีภาพของคน
เล็กคนน้อยซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่จะมีเงินมีทองพอจะซื้อความยุติธรรมได้
สมาคมฯ น่าจะติดตามในเรื่องนี้ ทั้งหมดนี้เป็น 3 มิติใหญ่ๆ ที่เป็นหลักที่เสนอ
ไว้ในที่นี้ ผมขอยุติไว้ในที่นี้

การประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ในประเทศไทย

การสัมมนาในวันนี้นับเป็นครั้งสำคัญที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพกับทางฝ่ายวิชาการ บวกด้วยฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายปกครอง รวมทั้งผู้บริหารบางท่านก็ได้มาร่วม ผมว่าเป็นครั้งสำคัญ เพราะว่า เท่าที่เป็นมาเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างว่ากันไป ต่างคนต่างกล่าวหาซึ่งกันและกัน และในครั้งนี้อคิดว่าเราน่าจะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์เมื่อแยกย้ายกันไปแล้วจะได้สานต่อกันอีก เพราะการสัมมนาไม่ว่าครั้งใด ถ้าไม่มีการสานต่อก็คู่กับเป็นการเล่นละครฉากหนึ่ง แล้วก็จบกันไป การสานต่อเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง

ผมอยากจะเรียนข้อสังเกตบางประการในเรื่องการประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนผมคิดว่ามี 3 ประเด็นที่ผมจะเรียนกับที่ประชุม ซึ่งในปัญหาเหล่านั้นผมคิดว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 2-3 ประการ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้

(ถอดความจากการปาฐกถาเนื่องในการสัมมนาเรื่อง "หลักประกันสิทธิราษฎรในกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย" จัดโดยศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะกรรมการประสานงานองค์การสิทธิมนุษยชน วันที่ 7 ธันวาคม 2528 เวลา 8.30-17.00 น. ณ ดิโกเนกประสงค์ ชั้น 4 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

เราไม่สามารถแก้ไขได้ในเชิงกลไก อย่างน้อยที่สุดเราต้องให้ความเข้าใจ ผมเชื่อว่าไม่เกินสติปัญญาของเราในการหาทางออกและแก้ไขพัฒนาเกี่ยวกับ สิทธิเสรีภาพของประชาชนในสังคมไทย สามประเด็นที่ผมจะพูดถึงก็คือ ประเด็นแรก ฐานะและสถานภาพของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย อยู่ที่ไหน

ประเด็นที่สอง ลักษณะของปัญหาคืออะไร

ประเด็นที่สาม แนวทางทำความเข้าใจและแก้ปัญหาอยู่ที่ไหน

ผมคิดว่านี่จะเป็นกรอบที่ทำให้เห็นความกระจ่างมากขึ้น ขออย่าถือว่า ผมมาเสนอคำตอบให้แก้ท่าน โปรดถือเสียว่าผมมาเสนอข้อคิดเพื่อแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น และแสวงหาทางออกที่ควรจะเป็น

ปัญหาเรื่องสิทธิเสรีภาพ ประเด็นของปัญหาแยกกันอยู่สองด้าน ในด้าน ที่ว่าทำอะไรจึงจะสร้างหลักประกัน อีกด้านหนึ่งคือหลักของการคุ้มครอง ถ้าเราแยกแยะอันนี้ก็ทำให้ภาพลโศกต่าง ๆ มีความแจ่มกระจ่างขึ้น นอกจากนี้ ในปัญหาหลักประกันก็คงจะต้องพูดถึง 2 ระดับคือ หลักการแยกอำนาจ ระหว่างฝ่ายสืบสวนและฝ่ายสอบสวน ผมถือเป็นหลักประกันในองค์กรปฏิบัติงาน แต่ยังมีหลักประกันอีกประการหนึ่งที่เป็นจักรวาลครอบปัญหาสิทธิ มนุษยชนคือหลักประกันในระดับการเมือง ซึ่งขึ้นกับเงื่อนไขมากมายเท่าที่ เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนนั้นในประการแรกผมใคร่จะพูดถึงฐานะและ สถานภาพของสิทธิมนุษยชนเช่นผู้อภิปรายท่านหนึ่งกล่าวว่า “ปัญหาที่ เกิดขึ้นเพราะว่าเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมาย” คำว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายไม่ใช่เป็นเพียงความเข้าใจของตัวบทกฎหมาย เฉพาะเรื่อง แต่เจตนารมณ์ของกฎหมายเป็นเรื่องที่เข้าใจสภาวะแวดล้อมอีก เยอะแยะเป็นสิ่งที่ขึ้นกับเงื่อนไขสังคม วัฒนธรรม และทางการเมือง ในขณะที่ มีอาจารย์ท่านหนึ่งที่จุฬาฯ แปลหนังสือเรื่อง เจตนารมณ์ของกฎหมายของ มองเตสกีเออร์ ในหนังสือเล่มนั้นได้ชื่อว่า เจตนารมณ์ของกฎหมายไม่ใช่เทคนิค

วิธีการ แต่เป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับสภาวะทางสังคม ถ้ามองในแง่นี้จะเห็นว่า การที่จะสร้างความเข้าใจทางกฎหมาย ไม่ใช่เรื่องการอบรมตีความเทคนิค ตามกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาบรรยากาศทางสังคมและทางการเมือง ให้เกิดความเข้าใจที่ดีขึ้น แต่ปัญหาสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเพราะว่าเรายัง ไม่มีระบบที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมอย่างแท้จริง เพราะว่าหลักของกฎหมาย ยังเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในหลักของสังคมไทย แม้แต่สถาบันศาลสถิตย์ยุติธรรมเอง เรายังมีคำพิพากษาฎีกา ซึ่งรับรองความชอบธรรมของการปฏิบัติ รัฐประหาร ผมว่ามีความสำคัญมากนะครับ ผมไม่ใช่นักกฎหมายโดยตรงแต่ผมคิดว่า คำพิพากษาฎีกานี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมนั้น เรายังยอมรับการใช้กำลังในการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมือง นอกจากนี้ นั้นยังมีคำพิพากษาฎีกาอีกด้วยว่าทุกครั้งที่มีการปฏิบัติ รัฐประหาร ก็ต้องมี ประกาศคณะปฏิวัติมีคำสั่งกักขังการศึกษา มีคำพิพากษารับรองว่าประกาศ คณะปฏิวัติเหล่านี้ยังคงมีผลเป็นกฎหมายบังคับใช้ตลอดไปจนกว่าจะแก้ไข หรือยกเลิกโดยผ่านกระบวนการนิติบัญญัติซึ่งเป็นเรื่องที่ยากยิ่งดังเป็นที่เห็น ๆ กันอยู่ ปัจจุบันเราจึงมีกฎหมายริดรอนสิทธิเสรีภาพกันอยู่ทั้ง ๆ ที่ได้มี รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยกันแล้วก็เพราะอันนี้แหละครับ ทั้ง ๆ ที่ถ้าจะ พุดกันทางเทคนิคกฎหมายเหล่านี้ล้วนเป็นโมฆะทั้งนั้น เพราะขัดกับหลัก รัฐธรรมนูญทุกครั้งที่มีรัฐธรรมนูญจะมีบทบัญญัติที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพ แต่เรามีกฎหมายพวกนี้ที่ขัดกับรัฐธรรมนูญและริดรอนสิทธิเสรีภาพแต่ก็ไม่มี องค์การรัฐอันไหนรวมทั้งสภานิติบัญญัติที่จะเตือนร้อนและพยายามสำรวจ ตรวจสอบว่าจะทำอย่างไรกับกฎหมายพวกนี้ที่ผมเรียนมานี้เป็นข้อเท็จจริง ที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายซึ่งเป็นวิญญาณของหลัก นิติธรรมยังอยู่ที่ไหนไม่ทราบ ดังนั้นปัญหาสิทธิมนุษยชนไม่ได้อยู่ที่เรื่องของ เทคนิค การตีความตัวบทกฎหมายเท่าที่ผมสังเกตเห็นในการพิจารณาคดีความ การเมืองที่ยังมีตุลาการหนุ่ม ๆ รุ่นใหม่เริ่มเห็นปัญหาพวกนี้และตีความตัวบท

กฎหมายและให้คำพิพากษาที่ให้ไปในทางส่งเสริมสิทธิมนุษยชนขึ้นตามลำดับ แต่มาตรฐานจริง ๆ แล้วก็ยังอยู่ในกรอบที่ผมได้เรียนไว้ข้างต้น ทั้งนี้เพราะ กฎหมายไม่ใช่เป็นเพียงเทคนิค หากแต่เป็นผลของสังคม กฎหมายเป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งของสังคม สังคมเป็นอย่างไรกฎหมายก็เป็นอย่างนั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะบรรยากาศทางสังคม และวัฒนธรรมยังเอื้ออยู่ ทุกวันนี้ ประชาชนไทยถูกรอบงำด้วยการประชาสัมพันธ์ การโฆษณาชวนเชื่อในเรื่องของความกลัวคอมมิวนิสต์ ความกลัวการบ่อนทำลายต่าง ๆ อะไรก็ตามที่พูดขัดกับอำนาจแล้ว สิ่งนั้นเป็นการบ่อนทำลาย คนไทยถูกรอบงำ ให้เกิดความกลัวทุกสิ่งทุกอย่างที่ขัดแย้งกับแนวทางที่ทางราชการกำหนด เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นการสร้างบรรยากาศที่ฝืนกับหลักนิติธรรม และเจตนารมณ์ของกฎหมาย มติมหาชนในสังคมไทยยังเข้าไม่ถึงกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย การใช้ระบบการศึกษา สื่อมวลชนในการสะกดกันสติปัญญา ข้อมูลที่ทำให้ประชาชนได้เห็น สำนึกในคุณค่าของปัญหาสิทธิเสรีภาพ เมื่อพูดถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายยังห่างไกลกับความเป็นจริงมากนัก ผมคิดว่านักปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน น่าจะตระหนักในสิ่งเหล่านี้ และคิดแก้ไข ที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับกฎหมาย ไม่ว่าจะ เป็นเทคนิควิธีการขึ้นกับกรอบใหญ่ทางสังคมการเมืองนี้เอง

ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมามีใช่ว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ นักวิชาการต่างเข้าใจดีว่า ทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยจะให้รวดเร็วทันใจนั้นเป็นไปได้ แต่ปัญหาที่เราพูดถึงคือว่า ไม่ว่าจะเราจะไปช้าหรือเร็วอย่างไรก็ตาม ประเด็นอยู่ตรงที่ว่าทิศทางจะเป็นอย่างไร ปัญหาคือทิศทางในขณะนี้ในความเห็นของผม ยังไม่เอื้ออำนวยนักที่จะไปสู่เป้าหมายของนิติธรรมและเจตนารมณ์ของกฎหมายตามนัยที่ผมได้เรียนมา อันนี้เป็นประเด็นแรกที่ผมจะเรียนให้ทราบถึงสถานะของสิทธิมนุษยชนอยู่ในบรรยากาศของการขาดเจตนารมณ์ของกฎหมาย และขาดหลักนิติธรรม เป็นประเด็นแรกที่ผมจะเรียนต่อที่ประชุมนี้

ในประเด็นที่สอง คือลักษณะของปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ซึ่งไม่เหมือนกับทางตะวันตก ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยมีทั้งในเชิงบวกและลบ คือกำเนิดความเป็นมาของสิทธิเสรีภาพในสังคมตะวันตกเป็นกำเนิดที่เป็นมาโดยการต่อสู้ของกลุ่มนายทุนคนมีเงินในตะวันตก เพราะฉะนั้นในปัญหาเศรษฐกิจเขาย่อมต้องคำนึงถึงว่า เมื่อคนมีเงินหรือนายทุนได้ความมั่งคั่ง อุดสาเห ทหาริมทรัพย์เงินทองมาได้แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็จะได้รับการคุ้มครองจากอำนาจรัฐอย่างไร ดังนั้นเขาจึงมีกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ เพื่อที่จะประกันสิ่งเหล่านี้ว่า สิทธิเสรีภาพของเขาที่ออกมาในรูปของทรัพย์สินนี้จะได้รับการคุ้มครองอย่างไรบ้าง สิทธิเสรีภาพทำนองนี้จึงออกมาในเชิงลบคือเน้นสิทธิเสรีภาพที่ป้องกันไม่ให้คนอื่นเข้ามาละเมิดเท่านั้นเอง

แต่ว่าในโลกที่สามหรือในประเทศที่กำลังพัฒนา เช่นประเทศไทยเราก็เรายังมีปัญหาสิทธิเสรีภาพในเชิงบวก เพราะว่าการพัฒนาบ้านเมืองเท่าที่เป็นมา ทำให้เกิดช่องว่างในสังคม ยังมีการเอารัดเอาเปรียบ ในทางทฤษฎีและปฏิบัติในเรื่องของสิทธิมนุษยชน เราจึงมีความเห็นว่า เราจะเอาเรื่องของตะวันตกมาทั้งดุ้นนั้นใช้ไม่ได้ เพราะว่าการยุติธรรม กระบวนการทางการเมือง การใช้สิทธิใช้เสียงอยู่ผู้มีของคนมีเงิน เสรีภาพในเชิงลบเป็นเรื่องของคนมีเงิน คำถามสำหรับสังคมเราคือว่า แล้วคนจนอยู่ที่ไหน เพราะฉะนั้นปัญหาในเรื่องสิทธิมนุษยชน เราจึงต้องบวกกับปัญหาของสิทธิเสรีภาพในเชิงบวก คือทำอย่างไรจึงจะพัฒนาสิทธิเสรีภาพของคนยากคนจน คนที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจและสังคมได้ ให้สามารถลืมตาอ้าปาก ได้รับการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาให้ทัดเทียม เพราะว่าหากเราไม่ตอบปัญหาด้านเศรษฐกิจแล้ว ปัญหาที่เราพูดถึงเช่นด้านกฎหมาย ด้านแรงงาน รวมทั้งแรงงานสตรี แรงงานเด็ก ปัญหาเรื่องนายทุนไม่จ่ายค่าจ้างตามอัตราแรงงานกำหนด อย่างนี้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เราจะว่ากันตามกฎหมายก็ได้ แต่อย่าลืมว่าคนจนต้องอยู่ในฐานะที่ต้องจ่ายอมที่จะรับค่าจ้างในอัตราที่ต่ำ

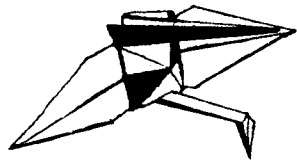
เด็กต้องหางานทำ เพราะฐานะของครอบครัวยากจน ถ้าเราแก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ได้ เราไม่สามารถแก้ปัญหาสิทธิเสรีภาพในเชิงลบได้ ด้วยเหตุนี้ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจึงมีความสลับซับซ้อนมาก ปัญหาทั้งหมดมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน เป็นปัญหาของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งคนจนไม่สามารถเข้าถึง เพราะเงินเป็นตัวที่สามารถซื้อความยุติธรรมได้ ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมก็ต้องเข้าไปร่วมกับกระบวนการทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าผิดกับกฎหมายบางที่เราไปปราบและจับโรงงานที่ใช้แรงงานเด็กจนลืมไปว่า บางทีเราอาจจะไปสร้างความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นก็ได้ อันนี้เป็นดาบสองคม หรือปัญหาของเด็กชายพวงมาลัย มติของสภาผู้แทนราษฎรไทยก็เห็นแต่ในด้านของความเรียบร้อยความสะอาด แต่ไม่ได้คิดถึงปัญหาเศรษฐกิจของเด็กชายพวงมาลัยตามสี่แยก เท่าที่กล่าวมานี้ผมได้พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหา

ประเด็นที่สาม แนวทางแก้ไขปัญหาจะเป็นอย่างไร ผมอยากจะพูดที่เป็นกรอบใหญ่ว่าปัญหาสิทธิมนุษยชนนั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการพัฒนาทางสังคมการเมืองทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ในโครงการวิจัยพัฒนาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ผมจึงเน้นคำว่าพัฒนาการ เพื่อที่จะให้เห็นโครงสร้างทั้งหมดครบทั้งหมด ไม่ว่าเราจะพูดถึงเรื่องอะไรก็ตาม

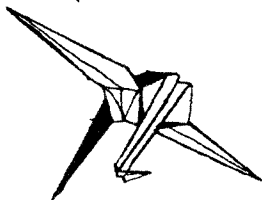
ผมคิดว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะเรื่องกีดกันหรือเฉพาะกฎหมายก็ดี คงจะต้องขึ้นอยู่กับความเข้าใจในกรอบใหญ่ กรอบของการพัฒนาที่เป็นส่วนรวมและส่วนย่อยจะต้องประสาน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา ครูประชาบาล และบรรดานักปฏิบัติงานในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ รวมทั้งสื่อมวลชน คงจะต้องเห็นปัญหาที่เชื่อมโยงร่วมกัน แล้วช่วยกันจะทำคนละไม้คนละมือ ก็จะเห็นแนวทางแก้ไขที่สัมฤทธิ์ผลขึ้นตามสมควร

กระบวนการสิทธิเสรีภาพ กระบวนการยุติธรรมก็ยังคงอยู่ในอ้อมอิทธิพล
ของผู้มีอำนาจทั้งในทางการเมือง และในทางการเงินอยู่เสมอ ไม่ใช่แต่เพียง
 การข่มขืนฆ่าเรา หรือการเปิดบ่อนการพนัน ผมเห็นคดีเรื่องที่เกิดขึ้นเจ็บหาย
 ไปทุกที นี่คืออะไร แม้นในสถานิติบัญญัติเอง การละเมิดกฎหมายก็โจ่งครึม
 เหลือเกิน ไม่มีเสียงมวลชน ไม่มีเสียงอะไรที่เอ่ยถึงข้อนี้ ความเจ็บเป็นเรื่อง
 น่ากลัวมาก เพราะความเจ็บแสดงถึงความง่อยเปลี้ยทางความคิดของ
 สังคม ถ้าจะพูดว่ารัฐเข้ามาช่วยอย่างนั้นอย่างนี้ ผมว่าถามดูให้ดีคือว่า
ตัวรัฐเองนั้นแหละที่ต้องได้รับการกระตุ้นหรือส่งเสริมให้ตระหนักสำนึก
ในเรื่องสิทธิเสรีภาพให้ได้ ตัวสส.เองก็ดี ตุลาการ อัยการ ตำรวจ ทุกระดับหมด
 ล้วนแล้วแต่เป็นกลไกที่มีความเกี่ยวข้องกันทั้งนั้น เราจะคิดอ่านทำอะไร
 การสัมมนาทุกครั้งประโยชน์ไม่ได้อยู่ที่การสรุป แต่ประโยชน์อยู่ที่การตั้ง
 คำถามใหม่ ๆ แล้วสัมมนากันต่อไปอีกเพื่อหาข้อสรุป และแนวทางแก้ไข
 ที่สร้างสรรค์มากขึ้น เข้าถึงต้นตอของปัญหามากขึ้น พยายามออกไปในเรื่อง
 ที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ข้อคิดเห็นบางประการ เกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิ มนุษยชน

เสนห์ จามริก

วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 2524

อารัมภบท

ท่านประธาน, เพื่อนสมาชิกแห่งสหพันธ์โลก, สุภาพสตรีและสุภาพบุรุษ
ทั้งหลาย

สำหรับสิ่งที่จะได้กล่าวต่อไปนี้ ข้าพเจ้าตระหนักดีว่าคงจะไม่ใช่เป็น
การสร้างเสริมประโยชน์อะไรนักสำหรับการประชุมนานาชาติเช่นนี้ เนื่องจาก
จากว่าท่านทั้งหลายต่างก็คงจะคุ้นเคยกับเรื่องการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิ

*แปลจากเอกสาร "Some thoughts on Human Rights and Pro-
motion" ซึ่ง ศาสตราจารย์ เสนห์ จามริก ได้เสนอต่อการประชุม World
Congress of the World Federalist Movement ครั้งที่ 18 ซึ่งจัดขึ้น
ที่ริชโซ โก ไช-โก กรุงโตเกียว ระหว่างวันที่ 24 ถึง 30 กรกฎาคม พ.ศ.2523
อาจารย์ธทอง จันทราศุ น.บ.(เกียรตินิยม); น.บ.ท.:LL.M(N.Y.U.)อาจารย์
ประจำคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทย

มนุษยชนมาแล้วเป็นอย่างดี เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับท่านที่มีโอกาสเติบโตมาในสังคมเสรีนิยมนั้น แทบทุกเรื่องก็คงจะเป็นสิ่งที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันอยู่แล้ว แต่ขอได้โปรดเชื่อข้าพเจ้าเถิดว่าปัญหาเรื่องนี่ยังคงเป็นปัญหาที่มีอยู่จริงและจะคงอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจถือได้ว่าเป็นปัญหาชั้นวิกฤตในประเทศฝ่ายโลกที่สามทีเดียว ดังนั้นข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้ท่านอดทนฟังข้าพเจ้าสักนิด และพยายามทำความเข้าใจรวมทั้งตระหนักด้วยว่ามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องจัดทำหรือสร้างเสริมให้มีขึ้นทั้งในระดับชาติและในระดับนานาชาติตามภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในช่วงเวลาสองสามวันที่ผ่านมาเราได้ยินได้ฟังนโยบายที่สวยหรูและแนวปฏิบัติที่น่าประทับใจยิ่งมาพอควรแล้ว บัดนี้ถึงเวลาที่ข้าพเจ้าใคร่ขอเชิญท่านทั้งหลาย กลับมาเผชิญสภาพความจริงร่วมกับข้าพเจ้าสักขณะหนึ่ง กล่าวคือ เราจะไม่พูดถึงความคิดหรือการปฏิบัติที่ครอบคลุมทั่วทั้งโลกซึ่งอันที่จริงเป็นเรื่องที่ทุกท่านมีความถนัดและคุ้นเคยอยู่แต่เราได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่เป็นจริงและเกิดขึ้นกับประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งเรื่องนี้ก็ตรงกันกับที่นาย Gordon Feller ได้กล่าวถึงไว้เมื่อวันก่อนว่าเป็น “มิติทางด้านความคิดจิตใจ” (ส่วนตัวข้าพเจ้าเองอยากจะเรียกว่าเป็นพื้นฐานทางด้านความคิดจิตใจเสียมากกว่า) ของกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศที่เราพึงปรารถนา อาทิเช่น ปัญหาของจินตนาการทางการเมืองและความเป็นจริงทางจิตวิทยา*** ภายใต้กรอบแห่งอำนาจรัฐในปัจจุบัน เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เองที่มีผลกระทบอย่างสำคัญและหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อแง่มุมต่างๆ ของกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศ “แผนใหม่” ที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่และในเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ Nobuya Banba ได้แสดงประเด็นไว้อย่างดีเยี่ยมในการเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสันติภาพของโลกและสิทธิมนุษยชน

*** กลุ่มที่ 2 “New International Order” วันที่ 26 กรกฎาคม 2523

ชน**** เฉพาะเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้เอง คือสิ่งที่ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงต่อไป

เมื่อพิจารณาไตร่ตรองดูแล้ว คงไม่เป็นการผิดพลาดถ้าจะกล่าวว่าความเจริญและพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนนั้นมีเค้ามูลมาจากธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ถึงแม้ว่าเรายังสงสัยกันอยู่ว่ามนุษย์เกิดมาเป็นเสรีและเสมอภาคกันจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ทุกคนล้วนมีความใฝ่ฝันในทางหนึ่งทางใดตามเจตนารมณ์ของเขาเอง ความแตกต่างที่มีอยู่ก็คงจะเป็นเรื่องของระดับความมากน้อยเท่านั้น การกล่าวเช่นนี้ไม่ใช่การพร่ำบ่นอย่างพร่ำเพรื่อหรือเล่นคำซ้ำซาก เพราะช่างเป็นการโศคร้ายจริง ๆ ที่สังคมพื้นฐานเช่นนี้ก็ยังไม่เป็นที่รับรู้กันดีเท่าที่ควร ซ้ำร้ายยิ่งกว่านั้นในโลกของการเมืองแห่งอำนาจ ไม่ว่าในระดับชาติหรือนานาชาติก็ตาม สิทธิมนุษยชนก็มักถูกริดรอนกันอยู่แทบทุกเมื่อเชื่อกันราวกับเป็นของมีพิษหรือเป็นตัวบ่อนทำลายที่ต้องกำจัดเสียโดยทุกวิถีทางและด้วยการลงทุนมหาศาล ความใฝ่ฝันถึงเสรีภาพของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแห่งชีวิต ทั้งแง่สังคมและการเมือง ปัญหาจึงมีอยู่แต่เพียงว่าเราจะตอบคำถามนี้อย่างไร และคำตอบนั้นจะช่วยให้เราเห็นระบบการเมืองและใช้อำนาจที่เหมาะสมที่ควรแก่กรณี ซึ่งสำหรับเรื่องนี้บางทีทัศนะจากประสบการณ์ของชาวไทยอาจจะช่วยให้เรามองเห็นอะไรได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

โปรดพิจารณาข้อความต่อไปนี้

“ในรัชกาลปัจจุบันนี้เป็นที่ตระหนักกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัย liberal อย่างเอก ตามที่ได้เคยทรงสนทนากันมาแต่ก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วในเรื่อง form of

government พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมทรงตระหนักพระราชหฤทัยอยู่ว่า รูปการปกครองที่ตั้นนั้นก็คือการปกครองชนิดที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านเมืองโดยกาละ ถึงแม้ว่าในเวลาเนี่ยยังจำเป็นต้องใช้รูปการปกครองโดยอำนาจสิทธิขาด อำนาจสิทธิขาดนั้นก็ต้องให้เป็นอย่าง liberal อย่างยิ่งจึงจะทรงตัวอยู่ได้ แต่นับวันล่วงไปก็ยังมีคนที่ได้รับการศึกษามีความรู้มากขึ้น เราจึงจะต้องคิดการไว้เตรียมรับ emancipation ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยลำดับ”¹

ข้อความข้างต้นนี้คือพระราชดำรินในสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิตเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและประธานคณะองคมนตรีผู้ซึ่งทรงมีพระวาสนาบารมีอย่างเอกอุในยุคนั้นและได้ทรงปรารถนไว้ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475 ซึ่ง เป็นผลทำให้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในประเทศไทยสิ้นสุดลงเพียง 5 ปีเท่านั้น เมื่อนำพระดำริดังกล่าวมาเปรียบกันกับปฏิกิริยาของรัฐบาลที่มีต่อการเรียกร้องเสรีภาพทางการเมืองในที่อื่น ๆ แล้ว อาจกล่าวได้ว่าพระดำรินี้แฝงไว้ด้วยความเมตตาธรรมและนุมนวลมากทีเดียว นอกจากนี้พระดำรินี้ยังบ่งบอกถึงความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับสถานการณ์ภายนอกที่พระราชอำนาจมีขอบข่ายครอบคลุมไปไม่ทั่วถึง แต่อย่างไรก็ดีแนวพระดำริดังกล่าวก็ยังคงแฝงความเป็นอนุรักษนิยมอยู่ไม่น้อย ทำให้เกิดความสับสนและซับซ้อนกันอยู่บ้างในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพ การที่ทรงเลือกใช้คำว่า emancipation ในเอกสารประวัติศาสตร์นี้มิใช่โดยเหตุบังเอิญเสียทีเดียว เพราะได้แสดงให้เห็นถึงสัญชาตญาณรับรู้ว่าจะเกิดมีขึ้นในอนาคตข้างหน้า ซึ่งในข้อนี้ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงข้อสังเกตทางทฤษฎีประการหนึ่งของ Wertheim เกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์ ที่เขากล่าวไว้ว่า มนุษย์มีแนวโน้มที่จะดิ้นรนต่อสู้มิใช่แต่เพียงให้หลุดพ้นจากอำนาจแห่ง

ธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นไปเพื่อการหลุดพ้นจาก “การครอบงำโดยอภิสิทธิ์ชนและกลุ่มอภิสิทธิ์” ด้วย ซึ่งทั้งสองประการนี้เองเป็นปัจจัยอย่างสำคัญในพัฒนาการของมนุษยชาติ²

ดังนั้น ความไม่ฝืนถึงเสรีภาพของมนุษย์จึงมิใช่เป็นแต่เพียงจินตนาการหรือความคิดทางปรัชญาที่เลื่อนลอยหากแต่เป็นปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่แท้จริง และเป็นข้อเท็จจริงของชีวิต อย่างไรก็ดีถึงแม้ข้อเท็จจริงจะเป็นอยู่เช่นนั้น แต่วิวัฒนาการของมนุษยชาติในเชิงคุณภาพเช่นนี้มักจะถูกกลุ่มปฏิกริยาฝ่ายขวาและกลุ่ม “ปฏิวัติ” ฝ่ายซ้ายเพ่งเล็งไปในทางที่ไม่เป็นมิตร แม้แต่ฝ่ายที่เรียกกันว่าเสรีนิยมตะวันตก ก็ได้เป็นข้อยกเว้น ดังเช่นที่ Ramsey Clark อดีตรัฐมนตรียุติธรรมของสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวไว้อย่างเปิดเผยเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่สหรัฐฯ ได้ประพฤติปฏิบัติมาเป็นเวลานานแล้วว่า “เราสหรัฐอเมริกาได้พร่ำสอนประชาธิปไตยที่บ้าน แต่สนับสนุนการใช้อำนาจกดขี่ในต่างประเทศ...เราชอบพูดกันถึงเรื่องเสรีภาพแต่กลับนิ่งเฉยเมื่อคนจำนวนนับพันถูกทรมานและถูกกระทำทารุณกรรม”³ ทั้งนี้ดูราวกับว่าความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นพลังชักจูงให้เกิดความก้าวหน้าในสังคมตลอดมานั้น ได้ถูกเพ่งเล็งว่าเป็นเรื่องนอกเรียดและเป็นบาปมหันต์มาตั้งแต่ต้นแล้ว แต่ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่เรียกว่าระบียบสังคมที่ได้สถาปนาไว้ดีแล้วกลับจะต้องคงอยู่สถาพรต่อไป ทั้ง ๆ ที่ระบียบเช่นว่านี้เองได้เป็นที่พิสูจน์แล้วว่า เป็นตัวบีบคั้นกดขี่อย่างไม่เป็นธรรมและไร้มนุษยธรรม จะนำไปสู่ความรุนแรง และทุกข์ทรมานกับทุกฝ่ายในที่สุด ดังเช่นในการเลือกใช้ศัพท์ทางวิชาการเองในทุกวันนี้ เราอาจจะสังเกตเห็นได้ถึงอคติบางอย่างในทางสังคมวิทยาและจิตวิทยา ทั้งที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สำนึกหรือไม่รู้สำนึกก็ตาม เมื่อความขัดแย้งและการ

เปลี่ยนแปลงมีแนวโน้มที่จะถูกเพ่งเล็งว่าเป็น “ภาวะปฏิปักษ์ต่อสิ่งที่เป็นอยู่” ซึ่งตรงกันข้ามกับ “ภาวะอนุรักษ์สิ่งที่เป็นอยู่” อันมีความหมายเท่ากับการรักษาสถานภาพเดิมนั่นเอง⁴ ประเด็นมีอยู่ว่าตามที่ เป็นจริงแล้ว ความจริงอาจเป็นในมุขกลับก็ได้เหมือนกัน ดังนั้นสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อสันติและกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศแผนใหม่จึงจะต้องปรับทัศนะเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งและเปลี่ยนแปลงนี้ ให้ตรงกับความเป็นจริงตามควร

ข้อนี้้นำเราเข้าเผชิญกับปัญหาในเชิงปฏิบัติมากขึ้นว่า ทำอย่างไรสิทธิมนุษยชนจึงจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นระบบที่มีความสามารถที่จะปกป้องและพิทักษ์ตนเองได้ ยิ่งเมื่อพูดถึงเรื่องนี้แล้วโดยทั่วไปเรามักหยิบยกเอาปัญหาของโลกที่สามขึ้นมาพิจารณาทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลสามัญว่าประเทศเหล่านั้นกำลังเผชิญหน้ากับการแบ่งแยกระหว่างกระแสอุดมการณ์สองประการของโลกที่หนึ่งฝ่ายหนึ่ง และของโลกที่สองอีกฝ่ายหนึ่ง แต่กระนั้นก็ยังคงมีความหวังว่าคงมีช่องทางที่เปิดกว้างสำหรับประเทศโลกที่สามจะได้กำหนดทางเลือกขึ้นเอง ซึ่งจะมีลักษณะสร้างสรรค์และเหมาะสมกับเขามากกว่าด้วย แต่ในเบื้องต้นที่เดียว เป็นการจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่แวดล้อมให้กระจ่างแจ้งเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อป้องกันแนวโน้มที่จะใช้อารมณ์ในการแสวงหาคำตอบหรือการปักใจเลือกใช้ทางแก้ไขที่เป็นสูตรสำเร็จแต่ไร้ประสิทธิภาพเช่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน ณ จุดนี้ข้าพเจ้าใคร่ขออนุญาตหยิบยกคำเตือนของ J.F. Lalive ในสมัยที่เป็นเลขาธิการคณะกรรมาธิการนิติศาสตร์ระหว่างประเทศมากล่าวอีกครั้งหนึ่งว่า

“คงจะเป็นการพิจารณาที่ผิดพลาดหรือผิวเผินเกินไป ถ้าเราจะมองว่าแนวคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนก็ดี เสรีภาพขั้นมูลฐานก็ดี หรือแม้แต่เรื่องความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นกับนิติธรรมก็ดี เป็นแต่เพียงสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือทฤษฎีทางการเมือง

เท่านั้น เพราะแท้ที่จริงแล้วสิ่งที่เรากำลังหยิบยกมาพิจารณานั้นเป็นแนวความคิดที่อาจปฏิบัติได้และเกิดผลขึ้นจริง เป็นแนวความคิดที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าอันอุดมและอาจเป็นไปได้จริงในชีวิตของเรา ซึ่งแนวความคิดเช่นนี้แหละ ที่มีผลกระทบต่อตรงต่อชีวิตประจำวันและอนาคตของเรา”⁵

เมื่อกล่าวถึง “ความเป็นไปได้จริง” ข้างต้นแล้วสิ่งที่ต้องคำนึงโดยพลันติดตามมาก็คือภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิด “แนวความคิดที่อาจปฏิบัติได้” เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเช่นว่านั้นในโลกซีกตะวันตก เพราะเป็นเรื่องที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเมื่อนำมาเปรียบกับความยึดมั่นผูกพันในวัฒนธรรมประเพณีของโลกในส่วนอื่น ๆ ซึ่งเรื่องนี้คงจะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว แต่เป็นอีกครั้งหนึ่งที่เราต้องระมัดระวังมิให้ข้อพิจารณานี้ปิดกั้นมิให้เราได้รับรู้สภาพที่แท้จริงของมนุษย์ เฉพาะอย่างยิ่งในประการสำคัญก็คือว่าความไม่คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมแบบเสรีนิยมซึ่งปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์นั้น มิใช่จะขัดขวางคนเรา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นใครที่ไหนก็ตามมิให้รู้สำนึกและต่อสู้ดิ้นรนเพื่อศักดิ์ศรีและเกียรติศักดิ์ของตนเองเพื่อความหลุดพ้นจากกรง์อูดขี่ทั้งจากภายในและภายนอก ในที่สุด การขาดภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันนั้นมิได้หมายความว่ามนุษย์จะไม่รู้จักการเกื้อหนุนและพัฒนาสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพเสียเลยทีเดียว ดังเช่นที่ในแวดวงวิชาการมีความนึกคิดเช่นนั้นกันอยู่ แท้ที่จริงแล้วเราจะต้องแบ่งแยกให้เห็นเด่นชัดระหว่างแนวคิดและหลักการเรื่องสิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์สากลฝ่ายหนึ่ง กับฐานะที่เป็นภาคปฏิบัติอีกฝ่ายหนึ่ง ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์สากลนั้น เราทุกคนได้เห็นประจักษ์แจ้งกันแล้วถึงกระแสการต่อสู้อย่างไม่ลดละเพื่อสิทธิและเสรีภาพอันสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่นในกรณีนาย Benigno Aquino ในประเทศฟิลิปปินส์ หรือกรณีนาย Alexander Solzhenitzn และนาย

Andrei Sakharof ในสหภาพโซเวียต เป็นต้น ส่วนในฐานะที่เป็นภาคปฏิบัติ นั้น สิ่งที่ยึดมั่นและปฏิบัติกันอยู่ในโลกตะวันตก โดยด้านตะวันตกเองนั้นก็มิใช่ ว่าปราศจากข้อบกพร่องเสียเลยทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของแนวคิดหรือการปฏิบัติก็ตาม⁶

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะมีข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์และแบบแผนทางวัฒนธรรมของฝ่ายตะวันตกก็ยังช่วยเราได้มากในการทำความเข้าใจถึงกระบวนการแห่งการเติบโตและพัฒนาของสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจมีส่วนช่วยในการทำให้เราได้เรียนรู้โดยนำมาเปรียบเทียบกับสถานะเงื่อนไขต่าง ๆ ในโลกที่สาม ซึ่งเป็นมุมกลับกันกับโลกตะวันตก ในประเด็นนี้ C.G. Weeramantry อดีตผู้พิพากษาศาลสูงสุดของศรีลังกา ได้กล่าวเน้นไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของสังคมตะวันตกยุคหลังปฏิรูปและยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ดังนี้

“การตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องสิทธิอำนาจไม่ว่าจะเป็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายหรือสถาบันที่ตั้งมามันคงแล้วก็ตาม สำหรับในประเทศยุโรปนั้น แรงกระตุ้นของผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างฉับพลันทันใดก็ดี การค้นพบโลกใหม่ซึ่งปลดปล่อยทั้งจิตใจและสังคมออกจากหลักผูกพันของประเพณีก็ดี ทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ได้ทำลายระเบียบสังคมแบบโบราณ และปลดปล่อยปัจเจกชนออกจากความผูกพันของกลุ่ม และผลักดันแนวคิดในเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลและความเสมอภาคให้รุดหน้าไป และละทิ้งไว้เป็นมรดกสำหรับยุคหลังสืบมา”⁷

ด้วยเหตุนี้การแตกตัวทางด้านความรู้สึกนึกคิดและวัฒนธรรมของระบบศักดินาสวามิภักดิ์จึงแผ้วถางทางสำหรับการปฏิวัติทางด้านปรัชญาและอุดมการณ์ของนักปราชญ์ในทวีปยุโรป ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและ

สิบแปด ความคิดใหม่เกี่ยวกับเรื่องกฎธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติได้ก้าวเข้ามาแทนที่หลักในเรื่องเทวสิทธิ ซึ่งแนวความคิดใหม่เหล่านี้มุ่งเน้นที่จะกล่าวถึงสามัญชนในสังคม และเสรีภาพส่วนบุคคลตลอดถึงการให้ความยินยอมที่เป็นบ่อเกิดของอำนาจทางการเมืองขั้นในที่สุด สำหรับในที่นี้ เราคงไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงรายละเอียดของผลกระทบซึ่งสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในสังคมตะวันตก นอกจากนี้จะกล่าวเพิ่มเติมเล็กน้อยถึงความหมายและสถานะของระบอบรัฐธรรมนูญในระบบการเมืองฝ่ายตะวันตก โดยเปรียบเทียบกับสภาพการณ์ในโลกที่สามควบคู่กันไปด้วย บทวิเคราะห์ชั้นปรมาจารย์เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษโดย A.V. Dicey ได้ให้ความรู้แก่เราเป็นอย่างดี ท่านตั้งข้อสังเกตไว้อย่างลึกซึ้งที่ว่า

“กฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษซึ่งแผ่เงาไว้ด้วยหลักนิติธรรมโดยอาศัยหลักการพื้นฐานทั่วไปของรัฐธรรมนูญ (อาทิเช่น สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลหรือสิทธิในการชุมนุมสาธารณะ) นั้น เป็นผลลัพธ์ที่สืบเนื่องและก่อตัวมาจากคำพิพากษาอรรถคดีทั้งหลาย ทั้งได้กำหนดสิทธิส่วนบุคคลต่าง ๆ ขึ้นเมื่อมีคดีความมาสู่ศาล แต่ในขณะที่เดียวกันในระบอบรัฐธรรมนูญของอีกหลายต่อหลายประเทศ หลักประกัน(เช่นที่เป็นอยู่) สำหรับสิทธิของปัจเจกชนนั้น เป็นผล...สืบเนื่องมาจากหลักการพื้นฐานทั่วไปของรัฐธรรมนูญนั่นเอง”⁸

ข้อเขียนข้างต้นได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนในเรื่องสถานะของสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพซึ่งต้องเผชิญหน้ากับอำนาจแห่งรัฐ ในประเทศเสรีนิยมตะวันตกนั้นถือว่าสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ แผ่เงาอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ และไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงอยู่ของรัฐธรรมนูญและสิทธิอำนาจของรัฐบาลเลยทีเดียว ในทัศนะของฝ่ายตะวันตกนั้น “สิทธิและเสรีภาพเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์และไม่พึงถูกรบกวน

หรือสิทธิรอนให้ลดน้อยลงไปโดยอ้างวิกฤตการณ์ทางการเมืองโดยหลักการพื้นฐานแล้วไม่ว่ากรณีจำเป็นอย่างไรก็ตาม หรือแม้แต่ในยามฉุกเฉิน จะต้องไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพนี้เป็นอันขาด”⁹ ส่วนในอีกทัศนะหนึ่งของฝ่ายที่มีใช้ประเทศตะวันตกนั้น รัฐบาลมักมีแนวคิดว่าสิทธิเสรีภาพคือสิ่งที่ผู้ปกครองหยิบยื่นให้แก่ผู้อยู่ใต้การปกครองของตนด้วยเหตุนี้ สิทธิเสรีภาพในประเทศเหล่านั้นจึงมักอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎอัยการศึก หรือการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน ซึ่งอาจมีการผ่อนปรนหรือลดทอนสิทธิให้บ้างในบางกรณี¹⁰

ปัญหาเรื่องเสรีภาพเชิงลบและเชิงบวก

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ หมายความว่าในทางปฏิบัติแล้ว ระบอบรัฐธรรมนูญในประเทศฝ่ายโลกที่สามส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการปกครองตามอำเภอใจของผู้ปกครอง ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันโดยตรงกับหลักการ แนวคิด และความหมายทั้งหมดของสิ่งที่เรียกว่าสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพ ข้ออ้างในการจำกัดตัดทอนสิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนโดยรัฐเหล่านั้น มักแฝงเร้นในรูปแบบต่างๆ แต่สรุปสาระใจความแล้วก็เป็นการทำนองเดียวกันทั้งสิ้น แทนที่จะกล่าวอ้างถึงหลักเทวสิทธิอย่างยุคก่อนนั้น ปัจจุบันนี้เหตุผลที่หยิบยกมาสนับสนุนการปกครองแบบอำนาจนิยมนี้ได้แก่เรื่องการรักษาอำนาจอธิปไตยและความสามัคคีของคนในชาติ ซึ่งเรื่องนี้ก็ยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ว่ามีความเป็นจริงเพียงใด อย่างไรก็ตามก็ดีสิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมและไม่อาจปฏิบัติได้ของหลักความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพแบบตะวันตก ซึ่งอันที่จริงถ้าเป็นเรื่องที่ถูกต้องอยู่แล้วในเนื้อหาสาระ แต่จำเป็นต้องพินิจพิเคราะห์อย่างวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นไปได้จริงในภาวะปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งข้อนี้เองจะนำไปสู่การเคารพในตนเอง และความ

ก้าวหน้าของมนุษยชาติ ตามแนวทางของเหตุผลและหลักเมตตาดารมในบั้นปลาย

บางท่านคงจะนึกกล่าวถึงโดยอ้างถึงเหตุผลในเรื่องปัญหาการสร้างรัฐชาติขึ้นใหม่จริงอยู่ว่าความเสี่ยงภัยและอันตรายจากการแตกแยกทางการเมืองโดยปราศจากสิ่งเหนี่ยวรั้งนั้นเป็นเรื่องที่พอจะเข้าใจกันได้สำหรับในช่วงแรกเริ่มของการเป็นเอกราชแน่นอนว่ารัฐใหม่ ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐที่มีความหลากหลายผสมปนเปกันย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องระดมสรรพกำลังทั้งปวงที่มีอยู่มาใช้ภายใต้อุดมการณ์อันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อต่อสู้กับเจ้าอาณานิคม ขบวนการกู้เอกราชเหล่านี้ส่วนใหญ่ประสบผลสำเร็จเนื่องมาจากเขาได้รับความศรัทธาและวางใจว่า พวกเขาจะสนับสนุนเสรีภาพและเชิดชูเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นมนุษย์ เจกเช่นเดียวกับการปฏิบัติทางการเมืองในหลายแห่งซึ่งกระทำได้สำเร็จโดยนามของคำว่าเสรีภาพและประชาธิปไตย แต่เรื่องที่น่าเศร้าก็คือว่าขบวนการเหล่านี้เองเมื่อมีอายุยืนยาวขึ้นก็มักแปรพักตร์ไปเป็นปฏิปักษ์กับเสรีภาพและประชาธิปไตยเสียเอง ในการจัดระเบียบของสังคมและการเมืองในยุคต่อ ๆ มาจึงมักมีข้ออ้างต่าง ๆ นานาโดยชนชั้นปกครองที่ต้องการจะให้ใช้ระบบพรรคเดียว¹¹ หรือถ้ากระทำเช่นนั้นมิได้ก็อาจอ้างอำนาจในสถานการณ์ฉุกเฉินเพื่อระงับสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ เอาไว้ ซึ่งความพยายามที่จะยึดยึดเอาการปฏิบัติเช่นนั้นบรรจุเข้าไว้ในบทกฎหมายหรือรัฐธรรมนูญทำให้ดูว่าเกิดความขัดแย้งในตัวเองขึ้น บางครั้งถึงกับมีการนำคำพิพากษาตามกฎหมายเก่า ๆ ในยุคอาณานิคมมาเป็นบรรทัดฐานอีก¹² ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วสำหรับสามัญชนทั้งหลายแล้วเรื่องทั้งหมดก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าการเปลี่ยนแปลงจากการอยู่ภายใต้เจ้าอาณานิคมแบบหนึ่งมาสู่อีกแบบหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม สักวันหนึ่งในอนาคตซึ่งจะมีมาถึงแน่นอน กรณีอย่างนี้จะถูกตั้งคำถามว่าบรรดาผู้นำทั้งหลายและการประกาศอ้างถึงเอกภาพ

และผลประโยชน์ส่วนรวมของชาตินั้นเป็นไปเพื่อสิ่งใดกันแน่ กล่าวคือเพื่อพวกพ้องของตนเองจะได้มีอภิสิทธิ์ในการปกครองอย่างถาวรสืบไป หรือเพื่อเสรีภาพและประโยชน์ที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ คำถามง่าย ๆ ข้อนี้นีมีบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวข้อกับการสร้างเสริมสถาบันด้วยซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงต่อไป

ยังมีข้อถกเถียงอีกประการหนึ่งที่ควรแก่การสนใจเป็นพิเศษในเวลานี้ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของทัศนะของชนชั้นนำเกี่ยวกับเรื่องของการเมืองดังกล่าวมาข้างต้น เรื่องนี้เกี่ยวกับปัญหาทางเลือกระหว่างสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองฝ่ายหนึ่งกับสิทธิทางสังคมและสิทธิทางเศรษฐกิจอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งในทัศนะของผู้เขียนเองเห็นว่าปัญหาเรื่องทางเลือกรนี้ แท้จริงแล้วเป็นเรื่องของการแสดงความคิดเห็นกันมากกว่าจะเป็นเรื่องของความเป็นจริง เพราะสิทธิปลีกย่อยทั้งสองฝ่ายนั้น ต่างมีส่วนสัมพันธ์ประกอบกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวตามความเป็นจริงนั้นน่าจะสงสัยเหลือเกินว่า เสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์จะได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมโดยปราศจากสิทธิทั้งสองฝ่ายนั้นได้อย่างไร เมื่อถึงทัศนะเช่นนี้แล้วเราต้องสำนึกตระหนักถึงความแตกต่างสำคัญระหว่างจุดยืนแบบเสรีนิยมตะวันตกกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ การรวมและกล่าวถึงสิทธิทั้งสองฝ่ายเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อผลการประนีประนอมทางการเมืองทูตในประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 นั้น ไม่อาจแก้ปัญหาใด ๆ ในทางปฏิบัติได้เลย¹³ จนเวลาล่วงมาอีกสามสิบปีต่อมา องค์การสหประชาชาติจึงสามารถจัดการให้เป็นไปตาม “ขั้นตอนที่สอง” ของกฎบัตรว่าด้วยสิทธิได้ แต่ก็มิใช่ในลักษณะที่มีบูรณภาพเป็นหนึ่งเดียวหากแต่แยกเป็นกติกาสัญญาสองฉบับซึ่งประกาศใช้ในปี ค.ศ.1976 คือกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมฉบับหนึ่ง และกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิของพลเมือง และสิทธิทางการเมือง

การเมืองอีกฉบับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เหล่านี้ โดยเนื้อแท้แล้วเป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากการเมืองระหว่างประเทศ และไม่มีเหตุผลทางตรรกะใด ๆ ที่จะมองสิทธิทั้งสองฝ่ายว่าเป็นเรื่องที่ขัดแย้งต่อกัน อันที่จริงความแตกต่างซึ่งถ้าหากจะมีอยู่บ้างนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลที่เหลืออยู่ของความล้มเหลวในอดีตของระบอบการปกครองแบบเก่า เช่นเดียวกับทัศนคติเสรีนิยมฝ่ายตะวันตกซึ่งมักมองไม่เห็นปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และความยากแค้นของสามัญชนทั่วไป

เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เวลานี้มีการตั้งข้อสงสัยอย่างจริงจังเกี่ยวกับความสมเหตุสมผลและความสามารถที่จะนำมาใช้ปฏิบัติจริงของแนวคิดตะวันตกในเรื่องสิทธิมนุษยชน C.G. Weeramantry ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยอ้างถึงมาแล้วครั้งหนึ่งได้กล่าวไว้ในการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค โดยย้ำถึง “ความไม่เหมาะสมของแนวคิดฝ่ายตะวันตก” และหยิบยกปัญหาความไม่เสมอภาคขึ้นมากล่าวว่าเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของโลกที่สามารถที่สุดเมื่อคำนึงถึงขอบเขตและธรรมชาติที่โหดร้ายของโลกที่สามแล้ว เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องเสาะหาทัศนคติในเรื่องความเสมอภาคนี้เสียใหม่ คืออย่าให้ความหมายแต่เพียงว่า เราเสมอภาคกันที่จะดำรงอยู่ในสถานะที่ไม่เสมอภาคนี้ตลอดไป¹⁴ และด้วยความรู้สึกนึกคิดทำนองเดียวกันนี้ Fouad Ajami แห่งมหาวิทยาลัยพรินซ์ตันได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความไม่ลำเอียงหรือ “ความถูกต้องสมบูรณ์” ของแนวคิดฝ่ายเสรีนิยม เขาเองใฝ่ฝันที่จะได้เห็น “การเมืองแห่งความรักและเมตตาธรรม” ซึ่งตรงกันข้ามกับการเมืองแบบ “ใฝ่อำนาจ” ซึ่งถือว่าการต่อสู้เพื่ออำนาจของตนเองเป็นการกระทำที่น่ายกย่องสูงสุดและความคิดเช่นว่านี้ได้ครอบงำอยู่โดยทั่วไป¹⁵

เมื่อพิจารณาถึงความยากจนที่มีอยู่ดาษดื่นและที่เป็นปัญหาเรื้อรังของสังคมตลอดจนความไม่เท่าเทียมกันระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทในโลกที่สามแล้ว เป็นธรรมดาเหลือเกินที่เราคงเห็นพ้องกันว่าสิทธิทางสังคมและเศรษฐกิจจะต้องมาก่อนเป็นอันดับแรกและในทางตรงกันข้าม สิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองนั้นเสียอีกที่กลับดูเป็นของฟุ่มเฟือยและไม่ได้ให้ความหมายอะไรกับปัญหาความไม่เท่าเทียมและความอดอยากที่รุนแรงร้ายกาจ นี่คือความเป็นจริงที่เห็นได้ชัดในโลกปัจจุบันของเรา แต่ถึงกระนั้นก็ตามความผิดพลาดในระบบเสรีนิยมตะวันตกก็ไม่ควรให้เราปิดหูปิดตาตัวเองจากแนวความคิดทางศีลธรรมและการเมืองไปด้วย เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องมองธรรมชาติของมนุษย์และปัญหาความสัมพันธ์ทางการเมืองตามทัศนคติที่เหมาะสม เพื่อที่เราจักได้ไม่ปล่อยใจให้เป็นไปตามสำนักเสรีนิยมอย่างเต็มที่หรือไม่กี่ทางฝ่ายเผด็จการเบ็ดเสร็จ เพราะท้ายที่สุดแล้วทางเลือกทั้งสองประการนั้นต่างก็มีผลเป็นการกดขี่เสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วยกันทั้งคู่

เป็นที่แน่นอนว่า การที่รัฐบาลจะสนับสนุนให้มีสวัสดิการทางสังคมและเศรษฐกิจที่ดีสำหรับประชาชนของตนนั้นเป็นสิ่งดียิ่ง เนื่องจากการพัฒนาทางด้านวัตถุให้ดีขึ้นนั้นมิได้เป็นแต่เพียงสิ่งพึงปรารถนาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งในแง่ที่เป็นเสรีภาพเชิงบวกสำหรับความเจริญออกงามและชีวิตที่ดีขึ้นของมนุษย์ด้วย อย่างไรก็ตาม สำหรับเรื่องสามัญธรรมด่าอย่างประชาชนก็อาจถูกเพ่งเล็งได้ในสองลักษณะกล่าวคือ ประชาชนอาจถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความมุ่งหมายและสามารถดำรงชีวิตอยู่ตามความมุ่งหมายของเขาได้เอง หรืออีกลักษณะหนึ่งประชาชนอาจถูกมองว่าเป็นผู้อ่อนแอที่ต้องได้รับการดูแลและชักนำไปสู่แนวการดำเนินชีวิต “ที่แท้จริงและเป็นหนึ่งเดียวและเฉพาะเจาะจง” แต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งตามแนวความคิดหลังนี้เป็นเหตุให้เกิดทัศนคติทางการเมือง

เมืองแบบที่มีกรกำหนดเป้าหมาย และวางแผนให้พร้อมสรรพ ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นที่คนะที่เข้ากันได้ดีกับความคิดแบบปิตาธิปไตยของบรรดาผู้นำประเทศในโลกที่สามทั้งหลาย นอกจากนี้ ยังเหมาะสมต่อเป้าหมายของการสร้างให้ทันสมัยและการพัฒนา ซึ่งในเบื้องต้นเป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงในรูปของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสิ่งที่ติดตามมาพร้อมกับการพัฒนานี้ก็คือความยุ่งเหยิงทั้งหลายทั้งปวงเกี่ยวกับการวางแผนและการบริหารการพัฒนา ซึ่งเป็นผลมาจากการบังคับบัญชาโดยระบบราชการและขั้นตอนต่าง ๆ โดยเฉพาะเป็นที่แน่ชัดว่าความพยายามเช่นนั้นมิได้มองข้ามความจำเป็นที่จะแก้ไขความไม่สมดุลและความอยุติธรรมในสังคม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เราจำต้องใช้ความระมัดระวังในการนี้ ทั้ง ๆ ที่คุณประโยชน์ได้ปรากฏอย่างชัดเจนอยู่แล้ว อย่างที่-Isaiah Berlin ได้เตือนให้เราระลึกรถึงเหตุผลอันแท้จริงที่ผลักดันให้เรากระทำการต่าง ๆ เพื่อผู้อื่น และปกป้องพวกเขาให้รอดพ้นจากความอยุติธรรมในสังคมด้วย¹⁶

ด้วยเหตุนี้ เมื่อมองให้ลึกลงไปแล้ว ความต้องการสิทธิทางสังคมและสิทธิทางเศรษฐกิจจึงมิได้เป็นไปเพื่อสนองความต้องการทางวัตถุเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเรื่องที่พัวพันไปถึงปัญหาพื้นฐานที่ว่า จะจัดตั้งองค์กรทางฝ่ายปกครองผู้รับผิดชอบการดำเนินงานให้บรรลุตามจุดประสงค์เช่นนั้น อย่างไรก็ดี ประชาชนมักคาดหวังที่จะให้รัฐบาลทำโน่นทำนี่ต่าง ๆ นานา แต่คำถามแรกที่เราควรจะหยุดถามกันเสียก่อนก็คือว่า พวกเขาเป็นอะไรและเป็นใครกันแน่ ลัทธิผู้นำนิยมอย่างแบบผู้ปกครองในทัศนะของเพลโต หรือ “แนวหน้าของชนชั้นกรรมาชีพ” ของฝ่ายคอมมิวนิสต์พร้อมทั้งอุดมการณ์ ที่ยกตนขึ้นเป็น “ผู้ประเสริฐกว่า” ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนมีแนวโน้มในตัวเองที่จะกำหนดให้ประชาชนต้องอยู่ภายใต้อุดมการณ์และวิถีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะและผลที่ติดตามมาก็คือว่า หลักเสรีภาพจะถูกบิดเบือนให้กลับกลายเป็นการบีบบังคับและกดขี่ ผลลัพธ์ก็คือ

“ถ้าหากมีการแสวงหาเสรีภาพตามอุดมคติเชิงบวกกันอย่างเอาจริงเอาจังเกินไป ความหลากหลาย สีสนั และลักษณะแตกต่างของการเมืองย่อมจะสูญสิ้น ไปพร้อมกับศักดิ์ศรีของมนุษย์เรา การแสวงหาเช่นนั้น หรือในทางใด ๆ โดยสภาพที่เป็นสิ่งที่ดีเด่นสำหรับทั้งหมด มักจะส่งผลเป็นการรุกรอนระดับการเมืองของโลกเราลงไปด้วย ปัญหาทางการเมืองจะถูกลดระดับลงไปเป็นเพียงปัญหาทางเทคนิคหรือการเลือกทางปฏิบัติเท่านั้น”¹⁷

ข้อพิจารณาตามความเป็นจริงเช่นนี้ ทำให้เราย้อนกลับไประลึกถึงปัญหาความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างเสรีภาพเชิงบวกและเชิงลบอีกครั้งหนึ่ง เป็นที่แน่นอนว่าความสำคัญของสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคมมิได้ทำให้มันกลายเป็นจุดสุดท้ายของทุกสิ่งทุกอย่างที่เราต้องการเดินไปถึงให้จงได้ โดยแก่นแท้แล้วเสรีภาพเชิงลบก็มีประโยชน์อยู่ในฐานะที่เป็นคุณค่าพื้นฐานในการปกป้องเสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งมีรากเหง้าอยู่ที่การมีโอกาสตัดสินใจเลือกทางดำเนินชีวิตของตนเองได้¹⁸ ถึงแม้ระเบียบทางสังคมจะเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีอยู่เสมอในฐานะที่เป็นความมุ่งหมายดังนี้ :

“เรามีชีวิตอยู่กับความหลากหลายของจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกัน ดังนั้นเราจึงต้องวางโครงสร้างสังคมของเรา เพื่อที่จักได้รับการปกป้องในการเลือกจุดมุ่งหมายเหล่านั้น”

“ทุกสิ่งที่พึงปรารถนาของชีวิตในสังคมก็คือความตกลงในเรื่องเงื่อนไขที่จำเป็นต่อความเป็นพลเมืองซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง”¹⁹

ปัญหาการสร้างสถาบัน

สาเหตุสืบเนื่องมาจากการกดขี่ เอารัดเอาเปรียบลัทธิทหารและความทุกข์ยากทั้งปวงอันเป็นผลติดตามมาซึ่งเกิดขึ้นโดยรอบตัวเรา ทำให้ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องคิดทบทวนอย่างหนักเกี่ยวกับแนวคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชน การทบทวนเช่นนั้นคงต้องอาศัยแนวคิดพิจารณาที่ครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของการประชุมนานาชาติครั้งนี้ และคงจะเป็นการดีที่เราจะได้พิจารณาให้ถ่องแท้ลึกซึ้งเกี่ยวกับปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องความไม่เสมอภาคและความยากจนของประชากรในโลกที่สาม ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของมนุษยชาติตามแนวทางที่ Weeramantry เสนอไว้ แต่แน่นอนว่าเราจะไม่มุ่งสนใจต่อเรื่องนี้แต่เพียงอย่างเดียวโดยละเลยสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองไป ซึ่งถ้าหากปราศจากสิทธิเช่นว่านี้แล้ว สิทธิทางสังคมและสิทธิทางเศรษฐกิจเองก็ยากที่จะได้รับการประกันและส่งเสริม ในขณะเดียวกัน เราก็จะไม่มุ่งแสวงหาคำตอบสำหรับโลกที่สามเอาอย่างง่าย ๆ ราวกับว่า โลกฝ่ายตะวันตกมิได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย ความจริงก็คือว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทบทวนตรวจสอบแนวคิดในขนบธรรมเนียมของฝ่ายตะวันตกโดยละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่งในฐานะที่เป็นผลผลิตแห่งยุคสมัยหนึ่งและยังดำรงความสำคัญในฐานะนั้นอยู่ บรรดานักคิดในเรื่องสิทธิธรรมชาตินิคริสต์ศตวรรษที่ 18 ไม่ได้รู้จักกับสิทธิทางสังคมและสิทธิทางเศรษฐกิจในทางปฏิบัติ เพราะหลักความคิดในเรื่องนี้ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และปรัชญา ได้เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ของผู้ที่มีฐานะและมีความมั่งคั่งในชั้นหลัง คือเมื่อชนชั้นกลางมีจำนวนเติบโตมากขึ้น²⁰ เราจำเป็นต้องปรับปรุงแนวคิดฝ่ายเสรีนิยมตะวันตกเสียใหม่ ทั้งนี้มิใช่เพียงเพราะเหตุของบาปในอดีตที่โลก

ตะวันตกเองเคยแสวงหาความยิ่งใหญ่มาเป็นสมบัติและยังดำรงอยู่ในฐานะนั้น แต่เป็นเพราะลักษณะธรรมชาติของปัญหาต่าง ๆ และทางแก้ไขอันมีขอบข่ายกว้างขวางทั่วโลก และเกี่ยวเนื่องถึงกันและกันด้วยข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าจะหยิบยกมาพิจารณาในการประชุมครั้งสำคัญนี้

ในตอนท้ายของการแสดงความคิดเห็นครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอสรุปแนวทางที่กลไกทางสถาบันควรได้รับการพัฒนา เพื่อการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างสัมฤทธิ์ผล เพื่อการนี้ข้าพเจ้าจะขอยกเอาประสบการณ์ทางการเมืองและรัฐธรรมนูญบางอย่างของฝ่ายตะวันตกขึ้นมาเป็นแนวทางการพิจารณา อย่างไรก็ดี เป็นที่ประจักษ์ชัดทั่วไปว่าการยอมรับหลักปฏิบัติทางการเมืองและรัฐธรรมนูญนั้นมีไขกระทำได้ง่าย ๆ เหมือนอย่างการสั่งสินค้าเข้าประเทศ ดังนั้น ในการพิจารณาปัญหาเรื่องนี้ ผู้เขียนจึงขอยอมรับในความสามารถอันจำกัดของตนเอง แต่ก็ด้วยความเชื่อมั่นว่าเงื่อนไขทางสถาบันบางอย่างเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งและต้องได้รับการสนองตอบ หากเราประสงค์จะให้มีการยอมรับนับถือในเสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์และต้องการให้มีผลใช้บังคับตามกฎหมายอย่างแท้จริง วิธีการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายทางสถาบันนั้น ย่อมต้องการความเปลี่ยนแปลงของทุกคนที่เกี่ยวข้อง เราต้องสอบสวนความถึงทรัพยากรและความสามารถภายในสังคมของเราทั้งที่มีอยู่แล้ว และที่จะสร้างขึ้นใหม่ คุณค่าของศาสนา เช่น พระพุทธศาสนาที่ผู้เขียนได้ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต²¹ เป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่ง นี่คือข้อที่แสดงให้เห็นว่าด้วยเหตุผลกลใดเส้นทางที่มุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางที่เดียวกันคือเสรีภาพและความก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติจึงแตกต่างกันไปตามสภาพทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

นอกเหนือไปจากภูมิหลังทางสังคมและประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีปัจจัยที่จำเป็นต่อการพัฒนาสิทธิมนุษยชนอย่างสันติวิธี และสัมฤทธิ์ผลอีกอย่างน้อยที่สุดอีกสองประการใหญ่ ๆ ด้วยกัน ซึ่งทั้งสองประการนี้ก็สืบเนื่องมาจากแนวคิดพัฒนาของฝ่ายตะวันตกอีกเช่นกัน แต่เป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผลอยู่บ้าง ประการแรกคือ ระบบกฎหมายและกระบวนการจัดทำกฎหมาย ซึ่งในเรื่องนี้ Richard P. Claude ได้กล่าวเน้นไว้อย่างเด่นชัดเกี่ยวกับระบบกฎหมายที่มั่นคงและมีระเบียบแบบแผนดังนี้

“ขั้นแรกสำหรับการกระทำการใด ๆ ก็ตามเพื่อพัฒนาสิทธิมนุษยชนจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างโครงสร้างของระบบกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติให้มั่นคงเสียก่อน ถ้าระบบกฎหมายไม่มั่นคงก็จะก่อให้เกิดภาวะแห่งความรุนแรงจะมีการใช้พลังอำนาจเพื่อกำหนดความถูกต้องความผิดในสังคมตามอำเภอใจ เมื่อปราศจากกฎหมายและผู้รักษากฎหมายแล้ว หลักประกันต่าง ๆ และเสรีภาพของประชาชนก็สูญสลายไปสิ้น”²²

นี่คือข้อปฏิบัติพื้นฐานสำหรับหลักนิติธรรมซึ่งเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับการใช้อำนาจปกครองตามอำเภอใจโดยพลการทุกรูปแบบ ความมั่นคงของระบบกฎหมายที่ว่านี้มีได้หมายความแต่เพียง “กฎหมายและระเบียบ” อย่างที่สำนักความคิดนิติศาสตร์บางสำนักในโลกที่สามยึดถือกันอยู่เท่านั้น โดยสาระของหลักการนี้แล้ว แก่นความหมายที่แท้จริงย่อมอยู่ที่กระบวนการพิจารณาอันเที่ยงธรรมกล่าวคือเป็นธรรมและเที่ยงตรง ซึ่งจะเป็นสิ่งปกป้องและต่อต้านการใช้อำนาจตามอำเภอใจหรือการเห็นแก่พวกแก่พ้องตามทางพิจารณานี้อาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงของระบบกฎหมายย่อมมีความสำคัญและมาก่อนเรื่องเสรีภาพ แต่ในขณะเดียวกัน ความมั่นคงที่

กล่าวถึงนี้มีได้หมายถึงแต่เพียงการรักษาสถานะเดิมไว้ตลอดไป หากแต่ระบบกฎหมายต้องสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมือง ณ จุดนี้นำเราเข้าสู่ประเด็นที่สองของปัญหาการสร้างเสริมสถาบัน

แนวการศึกษาของบทความนี้ได้มาจากหลักสองประการของ Dicey ในการวิเคราะห์ปัญหาทางรัฐธรรมนูญ กล่าวคือหลักในเรื่องอธิปไตยและอำนาจสูงสุดของรัฐสภาเรื่องหนึ่งกับหลักนิติธรรมหรืออำนาจสูงสุดของกฎหมายอีกเรื่องหนึ่ง²³ ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายและการศาลจึงเป็นเรื่องทางการเมืองอยู่ตามสมควร เฉพาะอย่างยิ่งในปัญหาที่ว่าใครกันแน่ที่เป็นที่มาของกฎหมาย ความสัมพันธ์เช่นนี้บางครั้งก็ไม่ได้รับการเห็นพ้องด้วยเสมอไปดังเช่นที่ Joseph Raz ได้กล่าวได้ไว้อย่างแข็งขันว่า

“.....จะต้องยืนยันไว้ในที่นี้ว่า หลักนิติธรรมเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งที่ระบบกฎหมายอาจจะต้องมีและอาจจะต้องใช้ด้วย แต่ทั้งนี้เราต้องไม่เอาไปสับสนปนเปกับเรื่องของประชาธิปไตย ความยุติธรรม ความเสมอภาค (ต่อหน้ากฎหมายและอื่น ๆ) สิทธิมนุษยชน ทุกประเภทและการนับถือบุคคลหรือศักดิ์ศรีของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะระบบกฎหมายที่ไม่เป็นประชาธิปไตยโดยปฏิเสธ ไม่รับรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชน ความยากจนอันมีอยู่อย่างดาษดื่นการแบ่งแยกเชื้อชาติ ความไม่เสมอภาคทางเพศและการกดขี่ทางศาสนานั้น อาจสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของหลักนิติธรรมได้ดีกว่าระบบกฎหมายของประเทศประชาธิปไตยตะวันตกที่ก้าวหน้ายิ่งกว่าบางประเทศเสียอีก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าดีกว่าระบบกฎหมายของบรรดาประเทศประชาธิปไตยตะวันตกเหล่านั้นเสมอไป แท้ที่จริงมันอาจจะเป็น

ระบบกฎหมายที่เลวร้ายกว่ามาก แต่อาจเป็นไปได้ว่าระบบกฎหมายนั้น กลับมีความสอดคล้องกับหลักนิติธรรมอย่างน่าประหลาดใจ²⁴

เราเห็นได้ชัดเจนว่า หลักนิติธรรมเป็นเรื่องที่อาจตีความให้กว้างหรือแคบเพียงใดก็ได้ หรือแม้แต่ให้ขัดแย้งกันเองก็ได้ ซึ่งในเรื่องนี้เราคงต้องปล่อยให้เป็นการของนักนิติศาสตร์มีอาชีพทั้งหลายที่จะถกเถียงกันต่อไป อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องการคุ้มครองส่งเสริมสิทธิมนุษยชนก็ดูจะเป็นไปไม่ได้ที่จะกล่าวถึงหลักนิติธรรมโดยไม่พาดพิงไปถึงประเด็นเรื่องประชาธิปไตย ความยุติธรรมหรือความเสมอภาค เพราะในที่สุดแล้ว เสถียรภาพของระบบกฎหมายและกระบวนการทางศาลอันเป็นแก่นสารของหลักนิติธรรมย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการทางการเมืองที่สอดคล้องกันด้วย

การศึกษาวិเคราะห์พัฒนาการของประชาธิปไตยในระยะหลัง ๆ นี้ มักเน้นความสำคัญของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของปัญหาเรื่องนี้ ประเด็นที่ต้องเน้นหนักให้เห็นชัดก็คือว่าเราต้องมองปัญหาของประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างหนึ่ง เพื่อให้เห็นแนวทางประวัติศาสตร์ประจักษ์ชัดเจนขึ้น ดังเช่นที่ถือปฏิบัติกันอยู่ในโลกฝ่ายตะวันตก ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “ขั้นตอนการตัดสินใจ” ของ Rustow²⁵ หรือ “ขั้นตอนการแข่งขันทางการเมือง” ของ Dahl²⁶ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการระงับข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในหมู่ชนชั้นนำและการประนีประนอมนั้นเป็นผลให้เกิดการสร้างกฎเกณฑ์แบบประชาธิปไตยขึ้นมาส่วนหนึ่ง “ขั้นตอนการตัดสินใจ” ของ Rustow นั้น จัดอยู่ในช่วงระหว่าง “ขั้นตอนการเตรียมการ” ที่บรรดาชนชั้นนำฝ่ายต่าง ๆ ยังคงต่อสู้กันอย่างยืดเยื้อ (ซึ่งขั้นตอนนี้ยังคงเป็นปัญหาของบรรดาประเทศในโลกที่สามทั้งหลาย) และ “ขั้นตอนการพิกตัว” ซึ่งกฎเกณฑ์

การแข่งขันทางการเมืองได้ขยายตัวออกไปกว้าง รวมถึงการเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองของพลเมืองมากขึ้นด้วย ขั้นตอนสุดท้ายนี้คงจะพอเปรียบได้กับ “การขยายตัว” หรือการมีส่วนร่วมของ Dahl ซึ่งทั้งสองประการนี้เป็นสิ่งที่จะติดตามมาภายหลัง การแข่งขันทางการเมืองระหว่างหมู่ผู้นำซึ่งจะเป็นผลให้เกิดขันตื่อต่อฝ่ายตรงกันข้าม นี่คือนักษณะที่ชนชั้นนำจะเกิดมีการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองในแวดวงของตนเอง และขยายวงออกมาสร้างประชาธิปไตยที่แท้จริงควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ

ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของบรรดาประเทศในโลกที่สาม ยกเว้นกรณีของประเทศอินเดียก็คือการขาดความเห็นพ้องร่วมกันในกฎเกณฑ์หรือกติกาการแข่งขันทางการเมือง การทดลองเป็นประชาธิปไตยในอินเดียทุกวันนี้ยังคงเป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ อาจเป็นจริงที่ว่าประเทศเหล่านั้นยังคงอยู่ในขั้นตอนหรือกระบวนการสร้างรัฐ ดังนั้น ในเชิงประวัติศาสตร์แล้วประเทศเหล่านั้นจึงยังก้าวมาไม่ถึงจุดที่จะได้เรียนรู้ถึงการประนีประนอมอันเป็นอุบายสำหรับระงับความขัดแย้งทางการเมืองอย่างสำคัญ²⁷ อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวข้างต้นนี้เป็นแต่เพียงส่วนเดียวของเรื่องราวทั้งหมด สิ่งอันที่มีผลยั้งต่อการพัฒนากระบวนการทางการเมืองในประเทศโลกที่สาม ก็คือแรงกดดันและอำนาจควบคุมจากภายนอก. นอกเหนือไปจากข้อจำกัดข้างต้นนั้นแล้ว สิ่งที่ต้องเน้นในที่นี้เกี่ยวกับปัญหาสร้างเสริมสถาบันก็คือว่าความหวังที่พัฒนาการเมืองจะเป็นไปได้ขึ้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของชนชั้นนำมากที่สุดเพียงอย่างเดียว มิใช่ขึ้นอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่อย่างที่นักวิชาการทั้งหลายชอบกล่าวอ้างกันเสมอ แน่แน่นอนว่าการที่ข้าพเจ้าพูดเช่นนี้คงจะไม่ช่วยสร้างเสริมอะไรขึ้นมาใหม่ แต่อย่างน้อยที่สุดก็คงจะได้ช่วยชี้ให้เห็นว่าอุปสรรคที่สำคัญนั้นอยู่ที่ตรงไหนและจะต้องจัดการแก้ไข

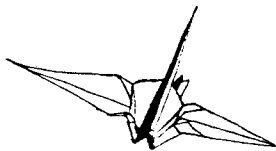
ปัญหานั้นอย่างไร ถ้าหากปราศจากความเห็นพ้องกันในระดับพื้นฐาน กล่าวคือ กฎเกณฑ์ทางกฎหมาย การเมือง และจิตใจแบบประชาธิปไตยที่ยอมรับ ความขัดแย้งแตกต่างกันได้แล้วไซ้ เราก็ไม่อาจก้าวไปสู่การปกครองระบอบ รัฐธรรมนูญ เพื่อการพัฒนาสิทธิมนุษยชนได้ไม่ว่าจะเป็นในแง่ลบหรือแง่บวก ก็ตาม

ปัจฉิมพจน์

การคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนนี้เป็นเรื่องที่พัวพันกับปัญหาต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเป็นเรื่องของแรงบันดาลใจของมนุษย์เพื่อเสรีภาพ และศักดิ์ศรีของตนเองที่ไม่อาจมีใครขยับยั้งเอาไว้ได้ ถึงแม้ว่าในประวัติศาสตร์ของเราจะไม่มี การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรุนแรงแบบตะวันตก ก็ตาม แต่แนววิเคราะห์ของบทความนี้เชื่อว่าประชาธิปไตยเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นรากฐานสำหรับสิทธิมนุษยชน และถึงแม้จะมุ่งประเด็นในเรื่อง เอกภาพและความมั่นคงของประชาธิปไตยก็จะช่วยให้ผู้นำในประเทศและ ประชาชนได้อยู่ร่วมกันในชุมชน ในสังคมและทางการเมืองอย่างเป็นทางการอันหนึ่งอันเดียวกัน ในอีกแง่หนึ่ง ในมิติของปัญหาระดับโลก ชาติต่าง ๆ ต้องมีการ พึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ว่าชาติเล็กหรือชาติใหญ่ ต่างถูกดึงให้ เข้ามาอยู่ในวงการเมืองแห่งอำนาจอันหนึ่งอันเดียวกัน²⁸ ดังนั้น จึงเป็น การดีที่เราจะได้มองปัญหาสิทธิมนุษยชนอย่างที่ได้เคยเสนอกันในญัตติ ของที่ประชุมสหพันธ์โลก ณ กรุงโคเปนเฮเกน เมื่อปี ค.ศ. 1978 เกี่ยวกับ เรื่องสันติภาพ ความมั่นคง และความเป็นธรรมทางสังคมภายใต้ระเบียบ อำนาจระดับโลก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นกรณีก็เป็นอย่างที่ Lucille Mair เลขานุการ ทศวรรษสำหรับสตรีแห่งสหประชาชาติได้กล่าวเตือนเอาไว้ด้วยว่า “กระบวน การนานาชาติย่อมมีข้อจำกัดของมันเอง จริงอยู่ว่ามันมีคุณค่าไพศาลในแง่

ที่อาจกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ ได้ แต่ควบคู่ไปกับแผนการระดับโลกนั้น เราต้องไม่ลืมว่าเราต้องอาศัยแผนการกระทำระดับชาติอยู่เหมือนกัน และเราไม่สามารถบงการรัฐบาลต่าง ๆ ได้ว่าควรทำหรือไม่ควรทำอะไร³⁰ ข้อนี้เป็นเรื่องที่ทำทลายความคิดของทุกคนแต่ต้องไม่ปล่อยให้มาเป็นเครื่องยับยั้งการแสวงหาอุดมคติของเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพของโลกได้

เชิงอรรถ

1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร. 7 รล. 6/3 เรื่องพระราชบัญญัติองค์มนตรี “รายงานการประชุมกรรมการองค์มนตรี” 11 เมษายน 2470, หน้า 3.
2. W.F. Wertheim, *Evolution and Revolution : the Rising Wave of Emancipation* Penguin Books, 1974 p. 35 - 48.
3. Newsweek, June 30, 1980 p. 52 ดูข้อวิจารณ์ทำนองเดียวกันใน C.G. Weeramantry, *Equality and Freedom ; Some Third World Perspectives*, Colombo, Hansa Publishers Limited, 1976, p. 67 - 68.
4. Gerhard E. Lenski, *Power and Privilege ; A Theory of Social Stratification*, New York, McGraw-Hill, 1966, p. 5 - 14.
5. Address in *The Rule of Law in a Free Society, A Report on the International Congress of Jurists*, New Delhi, 1959 p. 51.
6. Saneh Chamarik, “Buddhism and Human Rights” บทความเสนอในการประชุมของยูเนสโกเรื่อง “The Place of Human Rights in Cultural and Religious Traditions”, กรุงเทพฯ 3-7 ธันวาคม 2522, หน้า 7-9 Adamantia Pollis and Peter Schwab.

“Human Rights ; A Western Construct With Limited Applicability”, Pollis and Schwab (ed), Human Rights ; Cultural and Ideological Perspectives, London, Praeger Publishers, 1979 p. 15.

7. Weeramantry, อ้างแล้ว, หน้า 13 ดูเพิ่มเติม Pollis and Schwab, อ้างแล้วหน้า 2 - 3.
8. A.V. Dicey, Law of the Constitution, ninth edition, London, Macmillan and Co. Limited, reprinted 1952, p. 195 - 196.
9. อ้างใน Pollis and Schwab, อ้างแล้ว หน้า 3.
10. Lawrence Ward Beer (ed.) Constitutionalism in Asia : Asian Views of the American Influence, Berkeley, University of California Press, 1979 p. 15 - 16.
11. สำหรับข้อวิจารณ์รัฐที่มีระบบพรรคเดียว ดูตัวอย่างเช่น Conway W. Henderson, “Underdevelopment and Political Rights : A Revisionist Challenge” Government and Opposition, Volume 12, Number 3, Summer 1977, p. 276 - 292.
12. ดูตัวอย่างใน Tun Mohamed Suffian bin Hashim, “The Malaysian Constitution and the United States Constitution” Enrique M. Fernando “The American Impact on the Philippine Legal System”, L.W. Beer (ed.) เรื่องเดียวกัน, หน้า 128 - 139 และ 140 - 178 ตามลำดับ
13. Maurice Cranston, Human Rights To-Day, London, Ampersand Books, 1962, p. 36 - 42.

14. Weeramantry, อ้างแล้ว, หน้า 10.
15. Fouad Ajami, "Human Rights and World Order Politics", World Order Model Project, Occasional Paper Number Four, New York, Institute of world Order Inc., 1978, p. 2 - 4.
16. Robert A. Kocis, "Reason, Development, and the Conflicts of Human Ends : Sir Isaiah Berlin's Vision of Politics", The American Politice science Review, Vol 74 No. 1. March 1980, p. 45.
17. เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.
18. เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.
19. เรื่องเดียวกัน.
20. Cranston, อ้างแล้ว, หน้า 38. Chamarik, อ้างแล้ว, หน้า 7.
21. ดูตัวอย่างเช่น Chamarik, เรื่องเดียวกัน
22. Richard P. Claude, "The Classical Model of Human Rights Development" in Claude (ed.) Comparative Human Rights, The John Hopkins University p. 7 - 8.
23. Dicey, อ้างแล้ว, หน้า 184.
24. Joseph Raz, "The Rule of Law and Its Vistue", The Law Quarterly Review, Vol. 93, April 1977, p. 196.
25. Dankwart A. Rustow, "Transitions to Democracy", Comparative Politics, 2 (April 1970), p. 337 - 364.
26. Robert A Dahl, Polyarchy : Participation and Opposition, Yale University Pr., ch. 3, p. 33 - 47.

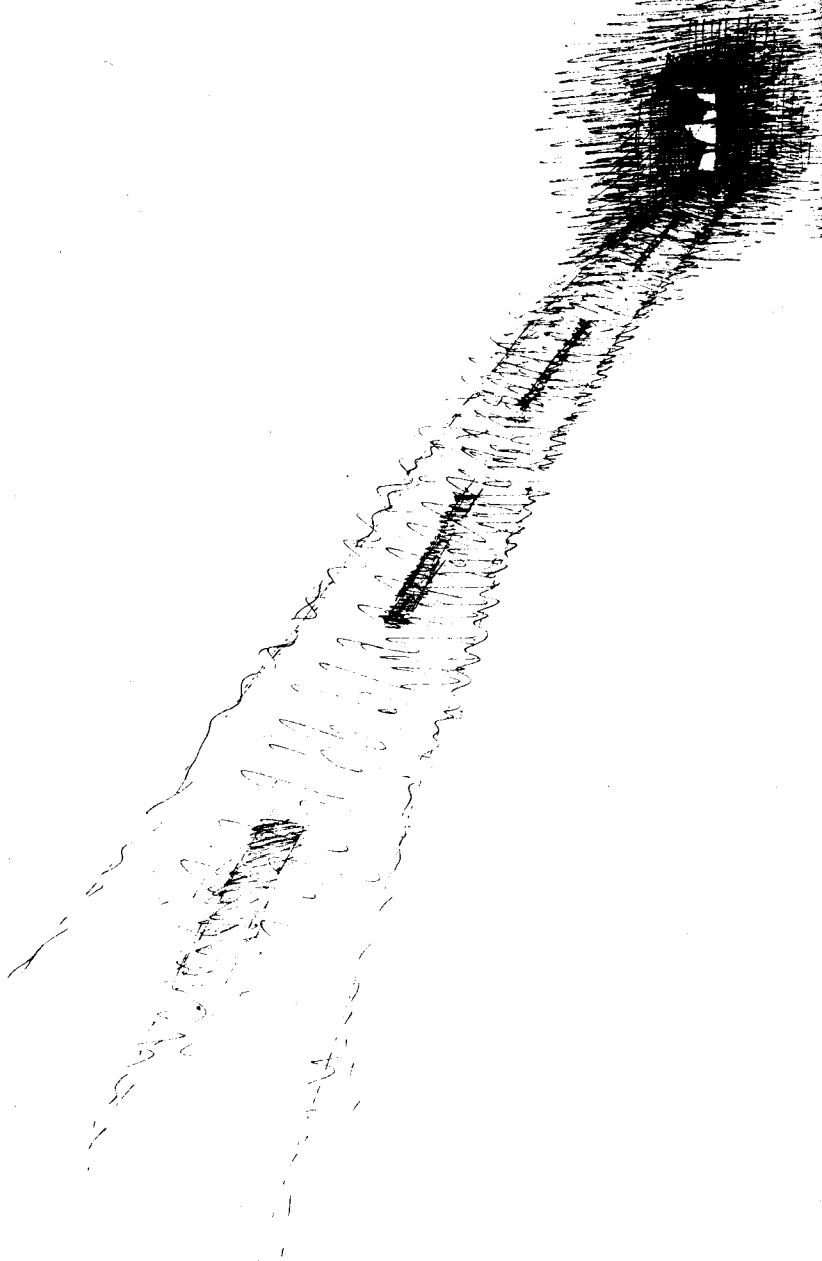

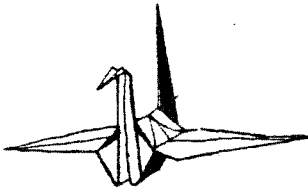
27. Pollis and Schwab, อ้างแล้ว หน้า 16.
 28. J.E. Goldthorpe, *The Sociology of the Third World : Disparity and Involvement*, Cambridge, Cambridge University Press, 1975, reprinted 1979 p. 1.
 29. World Association of World Federalists, "Declaration from the WAWF Conference on Human Rights", Copenhagen, 17 - 18 กุมภาพันธ์ 1978.
 30. Newsweek, July, 1980 p. 60.
-

หมายเหตุ

“สู่ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ปรากฏอยู่ใน เสน่ห์ จามริก. การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์. 2529) อาจารย์เสน่ห์เป็นผู้แนะนำให้นำมาตีพิมพ์เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจพัฒนาการทางการเมืองประกอบทฤษฎีหรือปรัชญาอันจะนำไปสู่ความเข้าใจปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณาธิการ.

ภาคผนวก

คู่ "ประชาธิปไตยครึ่งใบ"

“ณ บัดนี้ เราจะต้องพิจารณาว่า อะไรเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุด และอะไรเป็นวิถีชีวิตที่ดีที่สุดสำหรับรัฐและคนส่วนใหญ่ ในการนี้เราจะไม่ใช่มาตรฐานของความเป็นเลิศเกินระดับ ของคนธรรมดาสามัญ... หากแต่เราจะสนใจแต่เฉพาะประเภทของชีวิตที่คนส่วนมากสามารถมีส่วนร่วม และประเภทของรัฐธรรมนูญที่เป็นไปได้สำหรับรัฐส่วนมากที่จะใช้ประโยชน์กัน...

“ถ้าหากว่า หลักการที่ว่าไว้ในหนังสือเรื่องจริยธรรม เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นจริงแล้ว ไชรั กกล่าวคือ (1) ข้อที่ว่า ชีวิตที่เป็นสุขอย่างแท้จริงได้แก่... ชีวิตของความดีอันดำรงอยู่ในอิสรภาพ ปลอดภัย อุดมพรศฆ์ขัดขวางทั้งหลาย และ (2) ข้อที่ว่า ความดีประกอบอยู่ในสายกลาง (ถ้าเป็นจริงเช่นนั้น) ก็ย่อมหมายความว่า วิถีชีวิตที่ดีที่สุด (สำหรับคนส่วนใหญ่) คือวิถีชีวิตที่ประกอบอยู่ในสายกลาง และเป็นสายกลางชนิดที่คนทุกคนบรรลุถึงได้”

โครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง และสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่

แต่ก่อนที่จะพิจารณาดังกล่าวถึงเหตุการณ์เป็นไปทางการเมืองของช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510 เห็นสมควรทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นและความหมายของวิกฤตความชอบธรรมในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมใหม่ โดยนัยทางการเมือง ผลกระทบสำคัญจากการเกิดกลุ่มพลังเศรษฐกิจภายนอกระบบราชการ ก็คือ ตัวโครงสร้างอำนาจและผู้นำ ในจุดนี้ ถ้าหากจะแยกแยะจัดประเภทกลุ่มชนชั้นนำตามแนวความคิดของศาสตราจารย์บอดโตมอร์ ดังที่เคยอ้างถึงในบทที่ 2 กล่าวคือ "ชนชั้นนำทางอำนาจ" (Power Elite) ประเภทหนึ่ง กับอีกประเภทหนึ่งได้แก่ "ชนชั้นนำทางชนชั้น" (Ruling Class)⁶ ก็คงจะช่วยให้ได้ภาพความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น สำหรับชนชั้นนำประเภทแรกนั้น ในกรอบของสังคมวัฒนธรรมไทย หมายถึง กลุ่มผู้นำซึ่งฐานอำนาจขึ้นอยู่กับสถานภาพและสัมพันธภาพทางราชการ ส่วนชนชั้นนำประเภทหลังอันนับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในระบบสังคมการเมืองไทย ได้แก่กลุ่มผู้นำซึ่งอาศัยฐานะปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือทรัพย์สินความมั่งคั่ง หรือปัจจัยผลิตเป็นฐานที่มาของอำนาจการเมือง แนวการจัดแบ่งประเภทชนชั้นนำทำนองเดียวกันนี้ เมื่อปรับใช้วิเคราะห์หุ้ถึงพัฒนาการทางการเมืองของไทยแล้ว ก็จะได้เห็นได้ว่าการแปรเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510 ดังกล่าวมาข้างต้น นับเป็นจุดเริ่มต้นของพลังเศรษฐกิจกับการเมืองที่จะเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ก่อให้เกิดสัมพันธภาพใหม่ขึ้น คือระหว่างฝ่ายชนชั้นนำในระบบราชการ กับฝ่ายกลุ่มพลังเศรษฐกิจอันประกอบขึ้นเป็นชนชั้นนำในภาคเอกชน

บทที่ 3 ที่ผ่านมาได้พยายามวิเคราะห์ถึงตั้งแต่การสร้างกระแสผันผวนทางการเมือง ซึ่งในที่สุดนำไปสู่รัฐประหาร เดือนพฤศจิกายน 2490 และการสิ้นสุดของระบอบรัฐธรรมนูญ 2489 ในช่วงสิบปีหลังจากนั้น อำนาจทางทหารและการเมืองค่อย ๆ เปลี่ยนมือไปยังกลุ่มผู้นำทหารการเมืองรุ่นใหม่ การเปลี่ยนแปลงช่วง พ.ศ. 2490-2500 เป็นการปิดฉากอำนาจและบทบาททางการเมืองของกลุ่มคณะราษฎร 2475 กลุ่มผู้นำทหารการเมืองกลุ่มใหม่นี้ได้สถาปนา "ระบอบปฏิวัติ" ขึ้น อันมีนัยเป็นการฟื้นฟูฐานะอำนาจของฝ่ายสถาบันข้าราชการและในกระบวนการเดียวกันนั่นเอง ยังทำการเสริมสร้างภาคธุรกิจการเงินเอกชนขึ้นตามอุดมการณ์และนโยบายสร้าง "ชนชั้นกลาง" ของผู้นำ "คณะปฏิวัติ" ตุลาคม 2501 ทั้งนี้เพื่อพัฒนาการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เราได้เห็นกันมาแล้วว่า ภายใต้อำนาจ "ระบอบปฏิวัติ" มาตรการต่าง ๆ ทางทหารและการเมือง รวมทั้งนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศเหล่านี้ บังเกิดผลกระทบอย่างไรต่อหลักนิติธรรมและกระบวนการยุติธรรม ต่อสิทธิเสรีภาพผลประโยชน์และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนในภาคเกษตรและชนบท พฤติการณ์เป็นไปเช่นว่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างปัญหาสิทธิมนุษยชนทางด้านการเมืองกับทางด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือว่า ด้วยมาตรการใช้กำลังบังคับภายใต้อำนาจสิทธิขาด เป้าหมายการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจอาจกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าบรรลุผลสำเร็จ แต่ก็ก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะส่งผลอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ต่อพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญ และทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนแต่กระทำและดำเนินไปในนามของ "ความเป็นระเบียบเรียบร้อย"² และ "การสร้างประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพื่อจะทำให้

ประเทศเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)"³ หลังจากใช้อำนาจ สิทธิขาดในฐานะ "รัฐบาลปฏิวัติ"⁴ อยู่ถึงเกือบสิบปี กลุ่มผู้นำทหารการเมืองชุดเดียวกันนี้ จึงค่อยผ่อนคลายอำนาจลงไปบ้าง ด้วยการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญ "ประชาธิปไตยแบบไทย" โดยนำเอาระบบกลไกรัฐสภามาใช้อีกคาร์บหนึ่ง แต่ก็ยังคงดำรงฐานะอำนาจเป็นใหญ่ของฝ่ายสถาบันข้าราชการไว้ ทั้งนี้โดยอาศัยระบบการแยกอำนาจให้ฝ่ายบริหารหรืออีกนัยหนึ่ง ฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" เป็นอิสระจากการควบคุมของฝ่ายนิติบัญญัติหรืออีกนัยหนึ่ง ฝ่าย "นักการเมืองอาชีพ" ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง ตามศัพท์เรียกขานของ "คณะปฏิวัติ" ตุลาคม 2501

อย่างไรก็ตาม จากการทำโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมได้แปรเปลี่ยนไปดังที่บรรยายไว้โดยสังเขปในตอนท้ายของบทที่ 3 ผลสืบเนื่องประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งต่อพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญของไทย ในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510-2520 ก็คือ ก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ ซึ่งแตกต่างออกไปจากที่เคยเป็นมาแต่อดีต นัยของการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องพยายามทำความเข้าใจกัน อย่างน้อยเพื่อให้ได้ภาพของพัฒนาการในช่วงสิบปีสุดท้ายนี้เป็นที่กระจ่างขึ้น และพอให้ได้มองเห็นประเด็นปัญหาของช่วงพัฒนาการต่อ ๆ ไปในอนาคต ในกรณี ถ้าหากจะย้อนกลับไปพิจารณาอีกครั้งถึงข้อสังเกตทางทฤษฎีของศาสตราจารย์ ชิมัวร์ ลิปเซท ตามที่เคยอ้างมาในบทที่ 2⁵ เพื่อใช้เป็นแนววิเคราะห์อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองของช่วงนี้ ก็อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาวิกฤตความชอบธรรมของระบอบราชการซึ่งต้องเผชิญกับกระแสการเรียกร้องต้องการมีส่วนร่วมทางการเมือง จากกลุ่มพลังใหม่ภายนอก ในประวัติศาสตร์การเมืองของไทย เราได้เห็นประจักษ์กันมาแล้วถึงปัญหาวิกฤตความชอบธรรมตามความหมายทำนองเดียวกันนี้ ซึ่งขยายวงเขตออกไป

ตามลำดับ เริ่มมาตั้งแต่กรณี "คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103" (พ.ศ. 2428) กบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) และในที่สุดการปฏิวัติมิถุนายน 2475 แต่ทั้งหมดเหล่านี้คงเป็นเพียงเรื่องของกระแสเรียกร้องต้องการอันจำกัดอยู่ภายในกลุ่ม "นักการเมืองข้าราชการ" ด้วยกันเป็นพื้นฐาน การปฏิวัติ 2475 นำเอาระบบกลไกรัฐสภาเข้ามาใช้ แต่การต่อสู้ช่วงชิงทางการเมืองหลังจากนั้นก็คงเวียนวายเป็นไปภายในวง "นักการเมืองข้าราชการ" นั่นเอง ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ได้อย่างดีถึงฐานะบทบาทของสถาบันรัฐสภาในระบบการเมืองไทย ดังจะได้ตั้งเป็นข้อสังเกตเปรียบเทียบคู่ต่อไป แต่มาในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เริ่มแปรเปลี่ยนไป ปัญหาวิกฤตความชอบธรรมย่อมจะต้องผันแปรขยายวงเขตกว้างขวางออกไปเป็นเงาตามตัว และบังเกิดผลกระทบต่อการพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ อย่างน้อยก็ตามนัยความเข้าใจของงานศึกษานี้

จุดประสงค์ของบทที่ 4 อันเป็นบทสรุปสุดท้ายนี้ จึงจะพยายามทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาวิกฤตความชอบธรรมที่ว่านี้ ทั้งนี้โดยอาศัยพิเคราะห์เหตุจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสถาปนารัฐธรรมนูญ "ประชาธิปไตยแบบไทย" 2511 จนถึงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่เรียกกันว่า "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" ในปี 2521 งานศึกษาในชั้นนี้คงจะยังไม่อาจเสนอการอธิบายสรุปได้อย่างแน่ชัดถึงว่าสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่นี้จะพัฒนาไปในทิศทางเช่นไร เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างแปลกใหม่ในบริบทและประสพการณ์ของสังคมวัฒนธรรมไทย แต่อย่างน้อยก็จะเสนอเป็นทำนองตั้งประเด็นปัญหาขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์แก่การติดตามศึกษากันต่อ ๆ ไป

จุดสำคัญอยู่ที่ว่า พลังเศรษฐกิจการเมืองทั้งสองนี้จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร กล่าวโดยเปรียบเทียบจากประสบการณ์ในประวัติศาสตร์การเมืองของตะวันตกอันถือกันว่าเป็นต้นแบบของระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ เราได้เห็นถึงการต่อสู้ของกลุ่มพลังธุรกิจการเงินและวิชาชีพอิสระซึ่งประกอบรวมเรียกว่าชนชั้นกลาง สามารถปฏิวัติสถาปนาระบอบเสรีประชาธิปไตยขึ้น เริ่มมาตั้งแต่ “การปฏิวัติอันเรืองนาม” (Glorious Revolution) ในอังกฤษ ปี ค.ศ. 1688 การปฏิวัติอเมริกัน ปี ค.ศ. 1775 และการปฏิวัติฝรั่งเศส ปี ค.ศ. 1789 เหล่านี้บังเกิดผลเป็นการเปลี่ยนแปลงล้มล้าง “ระบอบเก่า” คือระบอบอำนาจสิทธิขาดมาสู่ระบอบประชาธิปไตย สำหรับในกรณีของไทยข้ออ้างตามการวิเคราะห์ของโฆษก “รัฐบาลปฏิวัติ” ตุลาคม 2501 ที่ว่า “การเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทย ส่วนใหญ่ นำโดย คณะบุคคลที่เป็นข้าราชการ”⁷ นั้น มีส่วนของความเป็นจริงอยู่ รวมตลอดถึงกรณี “การเปลี่ยนแปลงการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมาย เป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย”⁸ เองก็เป็นผลมาจากการริเริ่มและเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นหลักสำคัญ ถึงแม้ว่าการปฏิวัติมิถุนายน 2475 ดังกล่าวนั้นจะอุบัติขึ้นท่ามกลางบรรยากาศและกระแสการตื่นตัวเรียกร้องทางการเมืองในหมู่วิชาชีพอิสระและกลุ่มชนที่มีการศึกษาภายนอกกระบวนการ และทั้งยังพร้อมด้วยอุดมการณ์สร้างเสริมประชาธิปไตยตามหลัก 6 ประการของ “คณะราษฎร” กระนั้นก็ตาม ตัวพลังลงมือทำการเปลี่ยนแปลงจริง ๆ นั้นคงขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้นำข้าราชการโดยเฉพาะฝ่ายทหารเป็นปัจจัยชี้ขาดการเปลี่ยนอำนาจ แล้วต่อจากนั้น พฤติการณ์และแนวทางเป็นไปทางการเมือง ก็เป็นเรื่องขึ้นอยู่กับ การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกันในหมู่มูลุ่มนำข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ดังเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไปแล้ว

ในสภาพการณ์เช่นนี้ สถาบันและกลไกรัฐสภาที่ถูกนำมาใช้จึงตกอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมืออำนาจและความชอบธรรมของกลุ่ม “ชนชั้นนำทางอำนาจ” หรือที่เรียกว่า “นักการเมืองข้าราชการ” มากกว่าที่จะดำรงตนในฐานะอำนาจนิติบัญญัติที่มีบทบาทหน้าที่ควบคุมฝ่ายรัฐบาลอย่างจริงจัง ปราบปรามการทุจริตกันว่าเป็น “วงจรรูปบาทว์ของการเมืองไทย”⁹ นั่นว่ากันโดยหลักการรัฐธรรมนูญแล้ว อาจถือว่าการปฏิวัติรัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็นการแทรกแซงกระบวนการทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย แต่โดยแท้จริงแล้วเท่ากับเป็นผลสะท้อนสภาพความเป็นจริงแห่งสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมการเมืองไทยภายใต้ระบอบราชการนั่นเอง ดังนั้น ภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “ระบอบรัฐสภา” เท่าที่ผ่านมา ฐานะสัมพันธระหว่างองค์กรรัฐทั้งสอง คือ ฝ่ายรัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจของฝ่าย “นักการเมืองข้าราชการ” กับฝ่ายรัฐสภาซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนอำนาจของฝ่าย “นักการเมืองอาชีพ” จึงเป็นไปในลักษณะทำนองระหว่างผู้นำกับบริวารเสียมากกว่าที่จะเป็นองค์กรคานและถ่วงดุลอำนาจต่อกัน และก็ด้วยเหตุฉะนี้เองที่การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายและการต่อสู้ช่วงชิงทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกรัฐสภาจึงโน้มเอียงไปในทางที่จะยึดติดอยู่กับตัวบุคคลผู้นำ “ทางอำนาจ” ซึ่งได้แต่ดำรงฐานะขึ้นมาในสายงานตามลำดับชั้นบังคับบัญชาของระบบราชการเป็นสำคัญ แม้ว่าในกระบวนการทางรัฐสภาก่อนหน้ารัฐประหารพฤศจิกายน 2490 พอจะเริ่มบังเกิดผลเป็นการพัฒนาผู้นำในระดับภูมิภาคและท้องถิ่นขึ้นมาบ้าง ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวจัดตั้งกลุ่มและพรรคการเมือง อย่างเช่น พรรคสหชีพ พรรคประชาชน เป็นต้น แต่แล้วบรรดาผู้นำระดับภูมิภาคและท้องถิ่นเหล่านี้ ส่วนใหญ่ทีเดียว ก็ต้องถูกกำจัดลิดรอนไปโดยผลของรัฐประหารและมาตรการปราบปรามรุนแรงที่ตามมาหลังจากนั้น จะอย่างไรก็ตาม การแตกสลายของกลุ่มชนชั้นนำระดับ

ภูมิภาคและท้องถิ่นดังกล่าวนี้ ในตัวเองก็เท่ากับเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าพลังอำนาจการเมืองโดยแท้จริงนั้นขึ้นอยู่กับกลุ่ม "ชนชั้นนำทางอำนาจ" เป็นหลักใหญ่ ขตากรรมของ "นักการเมืองข้าราชการ" เป็นตัวกำหนดขตากรรมของกลุ่ม "นักการเมืองอาชีพ" ผู้เป็นบริวาร ในสภาพการณ์เช่นนี้ จึงย่อมไม่เป็นที่น่าประหลาดอะไรนักที่บรรดา "นักการเมืองอาชีพ" จำต้องพยายามแสวงหาผู้นำและความ "อุปถัมภ์" จากฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" อันเป็นศูนย์อำนาจ ทั้ง ๆ ที่มีฐานสนับสนุนอันชอบธรรมจากชุมชนท้องถิ่นที่เลือกตั้งตนขึ้นมา ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อความอยู่รอดและอภิสิทธิ์ และผลประโยชน์อื่น ๆ ทางการเมืองอันจะพึงตามมา

ระบบสัมพันธ์ทางการเมืองในลักษณะที่วามานี้ อาจดำรงอยู่ได้โดยไม่มีปัญหายุ่งยากอะไรนัก ถ้าหากว่าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การก่อตัวขึ้นของกลุ่มธุรกิจการเงินและอุตสาหกรรมภาคเอกชนในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510 บังเกิดผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจและผู้นำที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ว่า เป็นฐานแหล่งที่มาของ "ชนชั้นนำทางชนชั้น" ใหม่ ซึ่งขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นตามลำดับการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจภาคสมัยใหม่ และทั้งด้วยแรงกระตุ้นส่งเสริมของ "ระบอบปฏิวัติ" ดังกล่าวมาในบทที่ 3¹⁰ ในจุดนี้เองที่เริ่มเป็นปัญหาความลึกล้ำขัดแย้งขึ้นระหว่างระบอบราชการ ซึ่งเคยเป็นฐานแหล่งผลิตชนชั้นนำแต่ผู้เดียวมานับศตวรรษ กับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างอำนาจและผู้นำใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมารเริ่มส่งผลผลักดันให้สังคมแบบประเพณีของไทยต้องเข้าสู่สภาพแวดล้อมและระบบสัมพันธ์ภาพใหม่ ลักษณะอาชีพการงานและผลประโยชน์เริ่มเกิดความหลากหลายและแบ่งแยกแตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดพลังและผลประโยชน์ขัดแย้งใหม่ ๆ อันนับวันแต่จะทวีขึ้นตามลำดับ พลังและผล

ประโยชน์อันแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ซึ่งรวมถึงปัญหาช่องว่างระหว่างคนมี-คนจนและระหว่างเมือง-ชนบท อันเป็นผลจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างไม่สมดุลภายใต้ "ระบอบปฏิวัติ" จำเป็นต้องได้สื่อกลางที่สามารถประสานรวมขอมอย่างสัมฤทธิ์ผลและเป็นธรรมขึ้น ทั้งนี้หมายถึงว่า จะต้องมึระบบและสถาบันการเมืองการปกครองที่ตอบสนองกระแสเรียกร้องต้องการของกลุ่มชนในวงกว้างและหลากหลายขึ้น ในกระแสการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมใหม่นี้ เป็นที่เห็นได้ว่า ลำพังระบอบราชการย่อมไม่อาจสนองตอบปัญหาและความต้องการใหม่ๆ ได้ ไม่ว่าจะ เป็นในด้านรวมขอมผลประโยชน์ หรือว่าในด้านขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็ตาม ข้อที่น่าสนใจโดยเฉพาะในที่นี้ ก็คือว่า ในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมใหม่อันเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ จะเกิดปฏิสัมพันธ์อย่างไร ระหว่างกลุ่ม "ชนชั้นนำทางอำนาจ" หรือ "นักการเมืองข้าราชการ" ซึ่งพยายามสืบทอดและดำรงฐานะอำนาจของฝ่ายสถาบันข้าราชการ และกลุ่มพลังเศรษฐกิจภาคเอกชนซึ่งมิได้พัฒนาขึ้นเป็นพลังปฏิวัติโดยเอกเทศ อย่างเช่น ในประสพการณ์ของตะวันตกดังกล่าวมาข้างต้น หากก่อตัวและเติบโตใหญ่ขึ้นโดยอาศัยการอุปถัมภ์ส่งเสริมของระบอบราชการ แต่ในขณะเดียวกันก็เริ่มเกิดสำนึกตระหนักในเอกลักษณ์ของตนเอง ในฐานะพลังเศรษฐกิจการเมืองที่จะต้องปกป้องอาณาผลประโยชน์ และมีส่วนกำหนดแนวนโยบายของรัฐซึ่งในอดีตเป็นเรื่องอยู่ในสิทธิ์ขาดของฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" ที่จะตัดสินใจและกำหนดขึ้น

ระบอบราชการกับวิกฤตความชอบธรรม

อันที่จริงแล้ว การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ "ประชาธิปไตยแบบไทย" เมื่อกลางปี พ.ศ. 2511 และกำหนดให้มีการเลือกตั้งในต้นปีต่อมา

ต้องนับว่า ได้มีส่วนทำให้บรรยากาศทางการเมืองคลี่คลายลงไปตามสมควร
ดังที่มีผู้รู้ถึงกับตั้งความหวังไว้ว่า :-

“หลังจากที่รัฐบาลกลางกุมอำนาจมาเป็นเวลา
ช้านานถึง 10 ปี ปี ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) เป็นปี
ของการเลือกตั้งโดยเปิดเผยและสถาปนารัฐสภาขึ้น
เพื่อให้บรรดาประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจและ
สังคมทั้งหลาย ได้มีการหยิบยกขึ้นมาถกเถียงกัน
อย่างเสรีจากแง่มุมของภูมิภาค และชนชั้นต่าง ๆ
ถ้าหากรัฐบาลกรุงเทพฯ จะเต็มใจอย่างจริงจังที่จะ
รับฟัง และถ้าหากบรรดาผู้แทนราษฎรจะตั้งใจ
แสดงออกอย่างรับผิดชอบแล้ว ไซ้ กระบวนการ
(รัฐสภา) นี้ ก็จะมีส่วนเอื้ออำนวยให้การวางแผน
พัฒนาได้รับกันกับสภาพเงื่อนไขทางสังคมและ
ท้องถิ่นขึ้น”¹¹

นอกไปจากนี้แล้ว แม้จะพยายามผูกขาดอำนาจด้วยระบบแยกอำนาจตั้ง
กล่าวมาข้างต้น แต่ก็ยังมีด้านที่พอจะให้ความหวังแนวทางพัฒนาการเมือง
ในลักษณะที่เปิดกว้างขึ้นโดยอาศัยระบบพรรค ทั้งนี้ตามทัศนะของฝ่าย
วิชาการของพรรครัฐบาล ที่ว่า :-

“...รัฐบาลหวังว่า หลักการแยกอำนาจนิติ
บัญญัติออกจากอำนาจบริหารให้ชัดเจนตามรัฐ
ธรรมนูญจะช่วยให้พรรครัฐบาลรอดพ้นจากความ
วุ่นวายอันจะเกิดจากนักการเมืองที่จะเข้ามาเรียก

ร่องสิทธิพิเศษต่าง ๆ ในพรรคบุคคลที่เคารพในหลักการนี้ และในนโยบายทั่วไปของพรรคเท่านั้นที่จะได้รับการเชื่อเชิญให้เข้าร่วมในพรรค... ในขณะที่พรรครัฐบาลเปิดประตูสำหรับอดีต ส.ส. ที่รับหลักการดังกล่าว พรรครัฐบาลก็มีแผนในการแสวงหาผู้นำรุ่นใหม่ ๆ ทั้งในชนบทและในเมือง เพื่อเข้ามาสมทบในพรรค และพรรคการเมืองมิใช่มีแต่เรื่องการเลือกตั้งเท่านั้น การเลือกตั้งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพรรคเท่านั้น”¹²

จะอย่างไรก็ตาม โอกาสที่พรรครัฐบาลคือ พรรคสหประชาไทย ในสมัยนั้น จะมีส่วนผลักดันให้เศรษฐกิจและการเมืองได้พัฒนาก้าวหน้าไป ก็ดูจะเป็นหมันเสียแต่แรกเริ่มประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นั้นเอง เพราะเมื่อพิจารณาหาค่าแกลงอันเดียวกันที่อ้างถึงข้างต้นนี้ รวมทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ แล้ว แสดงให้เห็นว่า ทักษะของกลุ่มผู้นำทางการเมืองชุด “ประชาธิปไตยแบบไทย” นี้ยังคงตั้งเป้าของปัญหายุ่งยากกว่าวาทะทั้งหลายทั้งปวงลงไปทีกลุ่ม “นักการเมืองอาชีพ” เพียงในภาพพจน์ของปัจเจกบุคคลผู้แสวงโชคทางการเมืองอย่างเช่นที่เคยรู้จักมักคุ้นกันมาแต่ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากประสบการณ์ของกลุ่มผู้นำทางการเมืองกลุ่มเดียวกันนี้เองในสมัยข้าบเคียงช่วงชิงอำนาจกันภายในพรรคเสรีนังคศิลาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2498-2500) และเพราะฉะนั้น จึงโน้มเอียงยึดมั่นถือมั่นอยู่ในแนวความคิดที่จะตั้งกรอบให้อำนาจอยู่ในการผูกขาดของฝ่าย “นักการเมืองข้าราชการ” อย่างเข้มงวดเท่าที่จะสามารถกระทำ

ได้

แต่ทว่าในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไป และกลุ่มชนชั้นนำจากพลังธุรกิจการเงินภาคเอกชนเริ่มก่อตัวขึ้น การเรียกร้องต้องการจึงไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของ "สิทธิพิเศษต่าง ๆ ในพรรค" เท่านั้น หากยังมีความหมายถึง เจตนจำนงทางการเมืองที่จะมีส่วนในการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของรัฐโดยตรง มิใช่เพียงผู้รับสนองจากผลการตัดสินใจ และนโยบายลงมาจากฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" ดังเช่นที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาแต่ก่อน เป็นที่แน่นอนว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงเช่นว่ันนี้ย่อมจะต้องขัดอย่างแจ่มชัดกับเจตนารมณ์ของกลุ่มผู้ครองอำนาจในอันที่จะสงวนรักษาฐานะอำนาจสิทธิ์ขาดของตนต่อไป ระบบพรรครัฐบาลที่มุ่งจะขยายการมีส่วนร่วมลงไปถึงระดับพื้นฐานในท้องที่ชนบท ก็ตั้งเงื่อนไขเปิดโอกาสให้เฉพาะแต่ "บุคคลที่เคารพในหลักการ (แยกอำนาจ)" ซึ่งหมายถึงการยอมรับอำนาจสิทธิ์ขาดของ "พรรค" โดยคุณิย์ รวมทั้ง "นโยบายทั่วไปของพรรค" และด้วยเจตนาอันแน่วแน่ที่จะสถาปนาระบบพรรคเพื่อสร้างฐานความชอบธรรม พรรคสหประชาไทยของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้จัดให้มีระบบการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรครัฐบาลอย่างค่อนข้างเข้มงวดกวดขัน ผลปรากฏว่ามีอดีต ส.ส.ไม่ผ่านการคัดเลือกเป็นจำนวนมาก แต่แล้วพรรครัฐบาลก็ต้องประสบกับความผิดหวังอย่างแรง ด้วยเหตุที่ ผลการเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ 2512 พรรคสหประชาไทยได้รับเลือกตั้งเพียง 76 ที่นั่งจากจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรรวมทั้งสิ้น 219 ที่นั่ง¹³ เท่ากับเพียงร้อยละ 34.7 ต่อมา ถึงได้จัดการตั้งให้ ส.ส. อื่น ๆ เข้าร่วมในพรรครัฐบาล จึงได้สมาชิกพรรครัฐบาลในสภาผู้แทนฯ เพิ่มขึ้นมาเป็นจำนวน 110 ที่นั่ง เท่ากับเป็นเสียงข้างมากในสภาผู้แทนฯ พฤติการณ์เช่นนี้จึงเท่ากับถอยหลังกลับไปสู่ระบบและวิธีการกว้านซื้อเสียง ส.ส. ในสภาฯ ดังเช่นที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมา

เมื่อครั้งก่อนปฏิวัติตุลาคม 2501 นั้นเอง ในประการสำคัญ ยังเป็นเครื่อง
 ย้ำแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของกลุ่มอำนาจ หรือ "นักการเมืองข้าราชการ"
 เองในอันที่จะขยายฐานอำนาจของตนออกไปสู่สังคมภายนอกโดยอาศัย
 ระบบ พรรคราชการ กลุ่มผู้นำเหล่านี้อาจสามารถใช้อำนาจบารมีให้คุณให้
 โทษบรรดา "นักการเมืองอาชีพ" ในสภาฯ แต่นั่นก็เป็นเพียงอำนาจ
 บารมีอันอาศัยฐานะตำแหน่งทางราชการเป็นสำคัญ มิใช่ในฐานะผู้นำ
 องค์การพรรคแท้ ๆ ในทางตรงกันข้าม ทางด้านของ ส.ส. หรือ "นักการเมือง
 อาชีพ" โดยที่ระบบพรรคยังมิได้พัฒนาถึงขั้นเป็นองค์การขึ้นมาอย่าง
 เป็นกิจจะลักษณะ โดยทั่วไปแล้วต่างก็มีฐานการสนับสนุนภายในท้องถิ่น
 ของตนเป็นเอกเทศ ซึ่งอำนาจบารมีของทางราชการมักเข้าไม่ถึง นี่เป็นช่อง
 ว่างทางการเมืองที่เปิดช่องให้ผู้นำท้องถิ่นระดับต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญ
 ซึ่งนับวันจะทวีขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ระบบ
 พรรครัฐบาลคือพรรคสหประชาไทย ซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นจากหลักการความคิด
 รวมศูนย์อำนาจของราชการส่วนกลาง ดูจะมองข้ามสภาพความเป็นจริง
 สำคัญในข้อนี้ และเพราะฉะนั้น จึงตั้งกฎเกณฑ์ธรรมนูญพรรคขึ้นไว้อย่าง
 เข้มงวดเริ่มตั้งแต่เรื่องระบบการคัดเลือกตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ตลอดจน
 การควบคุมระเบียบวินัยต่าง ๆ ของพรรค ทั้งนี้ นอกเหนือไปจากการจำกัด
 บทบาทและอำนาจของ ส.ส. และสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐ
 ธรรมนูญประชาธิปไตยแบบไทย ดังที่กล่าวไว้ในบทก่อน

ยิ่งไปกว่านั้น และขนานควบคู่กันไปในกระบวนการเปลี่ยนแปลง
 ทางโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม โครงสร้างของสภาผู้แทนฯ ก็เริ่มแปรเปลี่ยน
 ไปด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากผลการเลือกตั้งปี 2512 ซึ่งมีนักธุรกิจการค้า
 ได้รับเลือกตั้งเข้าสภาฯ ถึงร้อยละ 45.7 เพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวจากร้อยละ 21.5
 (ของจำนวนที่นั่งทั้งสิ้น 160) ในการเลือกตั้งครั้งที่สองของปี พ.ศ. 2500

ส.ส.ที่มาจากวิชาชีพอิสระอย่างเช่นทนายความ แพทย์ วิศวกร เป็นต้น ลดสัดส่วนจำนวนลงจากร้อยละ 30 เหลือราวร้อยละ 19 ส.ส. 2 ประเภทนี้ เรียกได้ว่ามีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างเป็นอิสระรวมกันถึง เกือบร้อยละ 65¹⁴ บทบาทความสำคัญของกลุ่มคนชั้นกลางอิสระเหล่านี้ พอลงจะอนุมานได้จากจำนวน ส.ส. ที่ได้รับเลือกตั้งโดยไม่สังกัดพรรคถึง 71 ที่นั่ง และแล้วพรรคสหประชาไทยของรัฐบาลก็ต้องอาศัย ส.ส. กลุ่มไม่สังกัด พรรคเหล่านี้เอง เพื่อให้ได้เสียงข้างมากในสภาผู้แทนฯ หลังการเลือกตั้ง วิฤตการณ์ในสภาผู้แทนฯ ซึ่งเกิดขึ้นต่อมาอันนำไปสู่รัฐประหารในเดือน พฤศจิกายน 2514 มักจะได้รับการวิเคราะห์หรืออธิบายจากแง่ของการแตกแยก ภายในกลุ่มอำนาจของพรรคฝ่ายรัฐบาล¹⁵ ซึ่งย่อมมีส่วนจริงอยู่อย่างไม่ต้อง สงสัย แต่จุดสำคัญที่เห็นจำเป็นต้องเน้นไว้โดยเฉพาะในที่นี้ ก็คือสภาวะการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ อันแตก ต่างหลากหลายภายนอกอาณาจักรของระบอบราชการ การเลือกตั้งและสภา ผู้แทนฯ ที่มีตามมาก็เท่ากับเป็นภาพสะท้อนส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจสังคมใหม่นี้ ซึ่งนับเป็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่ย่อมจะบังเกิดผล กระทบต่อโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางอำนาจอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กล่าว โดยเฉพาะถึงความสัมพันธ์เชิงสถาบัน ปัญหาการต่อสู้ขัดเคี่ยวทางการเมือง ระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายรัฐสภาซึ่งในบริบทการเมืองของคนไทยหมายถึง ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" กับฝ่าย "นักการเมืองอาชีพ" ดังกล่าวมาแล้วนั้น ไม่ใช่ของใหม่ หากมีสะสมกัน มาตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2476 ที่เดียว ความแตกต่าง สำคัญอยู่ตรงที่ว่า ฝ่ายรัฐสภา หรือ "นักการเมืองอาชีพ" ในทศวรรษ พ.ศ. 2510 เริ่มมีฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองอย่างเป็นทางการเมือง ว่าจะเข้าสู่เวทีทางรัฐสภาเพื่อให้ได้มีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นด้วย

อุดมการณ์หรือเพื่อปกป้องผลประโยชน์ก็ตาม วิกฤตการณ์ทางรัฐสภาที่เกิดขึ้น แน่นนอนถ้าหากมองจากแง่ของฝ่าย "นักการเมืองข้าราชการ" ผู้กุมอำนาจ ก็ถือเป็นเรื่องของการก่อวินาศกรรม ความขาดระเบียบวินัย และการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของฝ่าย "นักการเมืองอาชีพ" นั้นอาจมีส่วนถูกอยู่บ้างจากพฤติกรรมที่เป็นมาแต่อดีต แต่โดยรากฐานแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสะท้อนถึงการเรียกร้องต้องการทางการเมืองของกลุ่มชนใหม่ ซึ่งถ่ายเทออกมาทางกระบวนการรัฐสภา มองในแง่นี้แล้วจึงไม่ใช่เป็นเรื่องแปลกประหลาดอะไรนักที่ปัญหาการขัดแย้งทั้งหลายจะพุ่งเป้าลงไป ที่ประเด็นหลักในเรื่องฐานะความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ และกระแสการต่อสู้เรียกร้องก็เกิดขึ้นมาภายในพรรครัฐบาลเอง เริ่มต้นด้วยการวิพากษ์โจมตีธรรมนุญของพรรครัฐบาล การเรียกร้องให้แก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อลดอำนาจของวุฒิสภา ซึ่งเป็นสภาแต่งตั้ง และเพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนฯ ดำรงตำแหน่ง ส.ส. และรัฐมนตรีในขณะเดียวกัน ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเลิกล้มหลักการระบบแยกอำนาจอันเป็นสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ "ประชาธิปไตยแบบไทย" นั่นเอง ตลอดจนเรียกร้องให้ได้มีส่วนร่วมเห็นในเรื่องการแต่งตั้งรัฐมนตรี และบทบาทในการกำหนดวางแผนโครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในเขตเลือกตั้งของตน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าข้อเรียกร้องเหล่านี้ย่อมเป็นความรู้สึกและต้องการตรงกันระหว่าง ส.ส. ฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้านทั้งหลาย แล้ว ส.ส. ทั้งฝ่ายพรรครัฐบาลและฝ่ายค้านยังร่วมมือร่วมใจกันในหลาย ๆ เรื่องที่เป็นการต่อต้านฝ่ายรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ ซึ่งเป็นอาวุธสำคัญสำหรับฝ่ายนิติบัญญัติในฐานะที่จะต้องผ่านการอนุมัติเห็นชอบของทั้งสองสภาก่อนออกมาเป็นกฎหมายใช้บังคับ กรณีที่ปรากฏให้เห็นชัดได้แก่การแต่งตั้งกรรมการงบประมาณประจำปี 2515 ซึ่ง ส.ส. ฝ่าย

ค่านับได้รับเลือกเข้าไปเป็นเสียงข้างมากในคณะกรรมการธิการ และในที่สุด จุดแตกหักก็มาถึงจากผลของการเรียกร้องของฝ่าย ส.ส. ให้มีการจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้จ่ายสำหรับโครงการพัฒนาจังหวัด ซึ่งฝ่ายรัฐบาลถือว่าเป็นการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ปฏิกริยาโต้ตอบของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ก็คือ ไม่ไปปรากฏตัวในที่ประชุมสมาชิกพรรคสหประชาไทยเพื่อพิจารณาร่าง พ.ร.บ.งบประมาณรายจ่ายประจำปี 2515 ตามที่กำหนดไว้ และประกาศทำการปฏิวัติยึดอำนาจตนเองล้มเลิกรัฐธรรมนูญและรัฐสภาในตอนค่ำวันต่อมาที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ทั้งนี้ด้วยเหตุผลอย่างตรงไปตรงมาว่ารัฐบาลถูกแทรกแซงก้าวก่ายมากเกินไปจาก ส.ส. ของทุกพรรค¹⁶

จึงเป็นอันสิ้นสุดของระบอบรัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งใช้เวลาว่างถึงเกือบสิบปีเพื่อสถาปนาฐานความยินยอมของประชาชนให้กับกลุ่มอำนาจฝ่ายทหาร แต่ในขณะเดียวกัน ก็พยายามวางกรอบไว้อย่างรัดกุมให้ได้สิทธิอำนาจในการปกครองและบริหารประเทศอย่างเป็นอิสระพ้นจากการควบคุมรับผิดชอบต่อรัฐสภา¹⁷ ถึงกระนั้น ระบบและกระบวนการทางนิติบัญญัติเองโดยธรรมชาติยังคงเปิดช่องให้ฝ่ายรัฐบาลต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายรัฐสภาอยู่นั่นเอง ดังที่เห็นได้จากกรณีการขัดแย้งเรื่อง พ.ร.บ.งบประมาณ ซึ่งกลายเป็นปัญหาเรื้อรังสำหรับฝ่ายรัฐบาลมาตั้งแต่ต้นโดยตลอด กลไกและระเบียบวินัยพรรคซึ่ง “ฝ่ายวิชาการ” ของกลุ่มอำนาจได้พยายามลอกเลียนแบบอย่างของต่างประเทศมาใช้กับพรรครัฐบาลก็ช่วยอะไรไม่ได้มากนัก รัฐประหาร 17 พฤศจิกายน 2514 อาจพิจารณากันได้จากแง่มุมต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากทัศนคติที่เคยชินอยู่กับวัฏจักรของการเมืองไทยที่เป็นมาแต่อดีต ก็อาจดูเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นสลับกันไปกับความสับสนวุ่นวายและความล้มเหลวของฝ่าย ส.ส. และสภา พุด

ง่าย ๆ ก็คือว่า โดยที่ระบบรัฐสภาไทยต้องอยู่ภายใต้การคุกคามของการปฏิวัติรัฐประหารอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นเรื่องของฝ่าย ส.ส. จะพึงต้องประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่เหมาะสม เพื่อป้องกันมิให้เป็นเหตุอ้างให้สภาต้องถูกล้มไปได้¹⁸ จะอย่างไรก็ตาม ถ้ามองจากความเป็นจริงของการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างกลุ่มผู้นำฝ่าย “*นักการเมืองข้าราชการ*” และฝ่าย “*นักการเมืองอาชีพ*” นับตั้งแต่ปฏิวัติมิถุนายน 2475 รวมทั้งความมั่งคั่งใหญ่โตสูงทางการเมืองของกลุ่ม “*ผู้ถืออาวุธของชาติ*” แล้ว การปฏิวัติรัฐประหารก็ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปัญหาจริง ๆ ไม่ใช่อยู่ที่ว่าบรรดา “*นักการเมืองอาชีพ*” ควรไม่ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรเท่านั้น หากยังขึ้นอยู่กับว่าผู้นำกลุ่มอำนาจมีทัศนคติและทำอย่างไรต่อพัฒนาการทางการเมือง ของประเทศด้วย และตรงนี้เองที่จะเป็นเครื่องวัดคุณค่าและระดับความเป็นผู้นำของบรรดาผู้นำการเมืองไทยที่มีมาในอดีตและที่จะเป็นไปในอนาคต สาเหตุที่ใช้อ้างอิงทำการปฏิวัติรัฐประหารก็คือ ปัญหาความมั่นคงของชาติซึ่งย่อมเป็นเหตุผลที่ยอมรับกัน แต่จุดใหญ่ใจความอยู่ที่ว่า ภายในกรอบของความมั่นคงที่ว่านี้ อะไรเกิดขึ้นกับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศและอะไรเกิดขึ้นกับพัฒนาการทางสังคมและการเมือง ประสบการณ์ที่ผ่านมาไม่ว่าจะด้วยเจตนาหรือสูงส่งอย่างไรก็ตาม การปฏิวัติรัฐประหารแต่ละครั้งบังเกิดผลลบไม่แต่เพียงลิดรอนทำลายสิทธิเสรีภาพทางการเมืองซึ่งอาจจะยังคงเป็นของพุ่มเพุยกันเท่านั้น หากยังเป็นการสกัดกั้นโอกาสที่ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่จะพัฒนาความสามารถและเรียนรู้ในการปกครองตนเองให้ทัดเทียมกับอารยประเทศทั้งหลาย ยิ่งมาในยุคของการ “*ปฏิวัติ*” ตุลาคม 2501 ซึ่งทำการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยอำนาจสิทธิ์ขาดพร้อมด้วยมาตรการปราบปรามทางทหารด้วยแล้ว ผลลบที่เกิดขึ้นก็ยิ่งเป็นทวีคูณทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ดังที่ได้เห็นมาในตอนท้ายของบทที่แล้ว จริง

อยู่ความไม่สมดุลและช่องว่างในเศรษฐกิจการเมืองไทยไม่ใช่เพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา แต่การใช้อำนาจรัฐจากช่วง “ปฏิวัติ” ตุลาคม 2501 ยิ่งเท่ากับเป็นการตอกย้ำซ้ำเติมให้สถานการณ์เลวร้ายลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของชาติถูกผลักดันให้เข้าสู่ระบบตลาดซึ่งกลุ่มชนส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ในฐานะด้อยจนเกินกว่าที่จะสามารถทำการแข่งขันอย่างเสรีได้โดยแท้จริง โดยนัยนี้เป้าหมายความมั่นคงทางทหารจึงบังเกิดผลกลับกลายเป็นปัญหาความไม่สมดุลและบั่นทอนทำลายเสถียรภาพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจการเมืองไปในที่สุด ประเด็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญของไทยต่อไป ก็คือ จะทำอย่างไรให้เป้าหมายความมั่นคงด้านต่าง ๆ เหล่านี้ได้ประสานกลมกลืนและส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง

เมื่อพิเคราะห์ไปถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไปดังกล่าวแล้ว รัฐประหารเดือนพฤศจิกายน 2514 จึงมิใช่เพียงเหตุการณ์หนึ่งที่ผ่านเข้ามาในวัฏจักรการเมืองของไทยเท่านั้น หากยังเป็น หัวเลี้ยวหัวต่อที่จะทดสอบทั้งกลุ่มผู้นำและโครงสร้างอำนาจทางการเมือง อันสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งรัฐประหารพฤศจิกายน 2490 และ “ปฏิวัติ” ตุลาคม 2501 ด้วย¹⁹ ช่วงสิบปีแรกระหว่าง 2490-2500 นับเป็นช่วงของการก่อตัวของกลุ่มอำนาจที่ว่านี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า จากการ “ปฏิวัติ” ขึ้นเถลิงอำนาจปี 2501 จนถึงการสูญเสียอำนาจในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รวมเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกันกับการครองอำนาจของกลุ่ม “คณะราษฎร” ระหว่างปี 2475-2490 แต่แตกต่างกันในเงื่อนไขปัจจัยของการเสื่อมสลายอำนาจในกรณีของ “คณะราษฎร” อำนาจที่แท้จริงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของพลังฝ่ายทหารและอนุรักษนิยมมาตั้งแต่แรก และในที่สุดระบบรัฐสภา

ก็ต้องกลายเป็นเวทีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกันเองในหมู่พลังทหารฝ่ายต่าง ๆ ในกรณีของ "คณะปฏิวัติ" ตุลาคม 2501 ตัดฐานความชอบธรรมด้าน กระบวนการรัฐสภาออกไป และฟื้นฟูกลไกบริหารราชการขึ้นมาแทนที่ รัฐธรรมนูญ 2511 เริ่มขยายเวทีทางการเมืองรองรับกระแสการก่อตัวของกลุ่ม ชนชั้นกลาง แต่แล้วก็ต้องถูกล้มเลิกไปในชั่วระยะเวลาอันสั้น จากนั้นอำนาจ จึงเป็นเรื่องของการใช้กำลังโดยพลการแต่สถานเดียวโดยปราศจากฐาน ความชอบธรรมอื่นใด ในขณะที่เดียวกันกับที่กระแสการเรียกร้องต้องการทาง การเมืองกำลังขยายตัวกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ ในแง่ของกำลังอำนาจ แล้ว อาจจะไม่มีพลังใด ๆ ภายนอกมาต่อต้านหรือท้าทายได้ แต่รัฐประหาร พฤศจิกายน 2514 ยังจะต้องเผชิญกับปัญหาท้าทายในแง่ของความชอบ ธรรมหรือการยอมรับจากมติมหาชนภายนอกอันก่อปรด้วยฐานของพลัง ชนชั้นกลางใหม่ กรณีอดีตสาม ส.ส.²⁰ ร่วมกันเป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาล อาญาในเดือนมีนาคม 2515 ต่อมากล่าวหา "คณะปฏิวัติ" เป็นกบฏนั้น นอกจากจะเป็นการแสดงออกซึ่งจุดยืนและความกล้าหาญทางการเมือง ของบุคคลทั้งสามนี้แล้ว ยังมีความหมายความสำคัญในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ ของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองใหม่ดังกล่าวมาแล้วด้วย และก็โดยอาศัยเกณฑ์วินิจฉัยทางนิติศาสตร์และตุลาการเช่นที่เป็นอยู่ กรณี ท้าทายของสาม ส.ส. นี้ก็จบลงด้วยหัวหน้าคณะปฏิวัติออกคำสั่งจับกุมและ ลงโทษจำคุกโจทก์ทั้งสาม²¹ ส่วนผลของคดีทางศาลคงจบลงด้วยการยก ฟ้องโจทก์²² ตามที่จะพึงคาดหมายกันได้

ในกรณีใดก็ตาม รัฐประหารพฤศจิกายน 2514 ในตัวเองมีผลเท่ากับ ปิดประตูและช่องทางที่กลุ่มผู้นำ "คณะปฏิวัติ" จะขยายฐานอำนาจและ ความชอบธรรมออกไปสู่ภายนอกตามสภาพความเปลี่ยนแปลง ไม่แต่เพียง เท่านั้น พฤติการณ์ที่เป็นไปยิ่งแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะรวบอำนาจ

เข้ากับตนเองยิ่งขึ้นไปอีก และความมักใหญ่ใฝ่อำนาจนี้ไปไกลถึงขั้นจะดึงเอาอำนาจฝ่ายตุลาการให้มาอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของฝ่ายบริหารโดยประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 หากเผชิญถูกต่อต้านคัดค้านอย่างแรงจึงจำต้องยอมเลิกราไปในที่สุดดังกล่าวมาในบทก่อน²² แต่นั่นก็ไม่ได้ยับยั้งการพยายามรวบอำนาจยิ่ง ๆ ขึ้นไปในการบริหารประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับการ “ปฏิวัติ” ตุลาคม 2501 ซึ่งอำนาจของ “คณะปฏิวัติ” ค่อนข้างมีความเป็นเอกภาพภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในครั้งนั้น เป็นการใช้อำนาจในฐานะ “คณะปฏิวัติ” อยู่เพียงไม่ถึง 3 เดือน ก็มีการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร มีประกาศของคณะปฏิวัติออกมารวม 57 ฉบับ มาในกรณีรัฐประหารพฤศจิกายน 2514 “คณะปฏิวัติ” ตั้งตนใช้อำนาจอยู่ถึงปีกว่าถึงได้มีการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร และระหว่างนั้นก็ออกประกาศของคณะปฏิวัติออกมาใช้บังคับถึง 364 ฉบับ ทั้งนี้ไม่นับรวมคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิวัติอีกรวม 79 ฉบับ²³ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรทั้งสองฉบับ คงมีสาระทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรา 17 ว่าด้วยอำนาจพิเศษของนายกรัฐมนตรี ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นมาตรการใช้อำนาจในทางการเมือง²⁴ แต่ในกรณีของรัฐประหารพฤศจิกายน 2514 ยังมีมาตรการใช้อำนาจพิเศษในทางการบริหารเพิ่มขึ้นมาอีก โดยอาศัยประกาศของคณะปฏิวัติ (ฉบับที่ 216, 217, 218 และ 324) ซึ่งโดยนิตินัยเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม และจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน หากโดยพฤตินัยเท่ากับเป็นการให้อำนาจอันไม่มีขีดค้นจำกัดแก่ผู้ครองตำแหน่งบังคับบัญชาหน่วยราชการที่ตั้งขึ้นใหม่ คือ “สำนักงานคณะกรรมการตรวจและติดตามผลการปฏิบัติราชการ” (ก.ต.ป.) ซึ่งต่อ ๆ มาได้กลายเป็นเครื่องมือที่จะดึงอำนาจจากหน่วยราชการอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่มีอำนาจหน้าที่ด้าน

เศรษฐกิจ²⁵ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าอำนาจพิเศษเช่นว่านี้จะมีส่วนสร้างความรู้สึกอิจฉาภายในวงราชการด้วยกันเอง รวมทั้งความประหวั่นพรั่นพรึงในหมู่พ่อค้าและนักธุรกิจทั้งหลายที่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการนี้ที่จะ “เข้าไปในเคหสถาน สถานที่ใด ๆ หรือยานพาหนะใด ๆ ในระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก หรือในช่วงเวลาที่มีบุคคลประกอบกิจการอันเกี่ยวแก่การที่จะเข้าไปตรวจสอบ ตรวจตรา...” ทั้งนี้ทั้งนั้น “เพื่อปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดเกี่ยวกับภาษีอากรและรายได้อื่นของรัฐ”²⁶

เงื่อนไขปัจจัยแห่งความเสื่อมอำนาจของ “คณะปฏิวัติ” และคณะรัฐบาลภายใต้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร 2515 อีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือการแตกแยกภายในกลุ่มอำนาจเอง การครองอำนาจมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานโดยปราศจากการรับผิดชอบต่ออำนาจภายนอกนอกจากจะทำให้เกิดความเคยชินและหวงแหนตำแหน่งอำนาจแล้ว ยังเป็นผลให้เข้าไปมีส่วนในผลประโยชน์ทางธุรกิจการค้าอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในอดีตบรรดา “นักการเมืองข้าราชการ” มักจะได้รับการเชื้อเชิญให้เข้าไปเป็นประธานหรือร่วมเป็นกรรมการในบริษัทธนาคารต่าง ๆ แต่มาบัดนี้ กลุ่มผู้ปกครองเหล่านี้ต่างก็ตั้งตนประกอบธุรกิจการค้าเสียเองโดยอาศัยอิทธิพลและอภิสิทธิ์ในรูปแบบต่าง ๆ จากทางราชการซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของตน ผลประโยชน์เหล่านี้สร้างความร่ำรวยมั่งคั่งอย่างมหาศาลให้แก่บรรดาผู้ครองอำนาจและครอบครัว ดังที่ถึงกับต้องใช้มาตรการยึดทรัพย์สินกันเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงแก่อสัญกรรมในปี 2506 รวมทั้งต่อมาเมื่อ “คณะปฏิวัติ” นี้เองถูกโค่นอำนาจลงไปในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การเกี่ยวข้องของผลประโยชน์ทางธุรกิจการค้าอย่างไพศาลของบรรดา “นักการเมืองข้าราชการ” เหล่านี้ได้ถูกนำมาแจประจานในการ

รณรงค์หาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ในการเลือกตั้งปี 2512 จนเป็นที่แพร่หลายรับรู้กันอย่างกว้างขวาง ซึ่งย่อมมีส่วนบั่นทอนทำลายศรัทธาของสาธารณชนโดยทั่วไป ในประการสำคัญปัญหาการสืบทอดอำนาจและผลประโยชน์ประกอบกันเริ่มก่อให้เกิดการแตกแยกภายในกลุ่มอำนาจที่เคยต่อสู้ร่วมกันมา ดังจะเห็นได้จากที่เกิดการแบ่งสายแบ่งกลุ่มขึ้นภายในพรรคสหประชาไทยของรัฐบาลเอง ซึ่งนับเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งของวิกฤตการณ์ขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายสภาผู้แทนฯ ดังที่ได้บรรยายมาข้างต้น²⁸ รัฐประหารพฤศจิกายน 2514 ยังคงยึดอยู่กับกลุ่มอำนาจเดิมในรูปของ "สภาบริหารของคณะปฏิวัติ" และภายใต้ระบบอำนาจร่วมนี้ที่เริ่มมีการช่วงชิงฐานะอำนาจระหว่างกัน ระเบียบแบบแผนทางราชการเรื่องการต่ออายุราชการกลายมาเป็นเครื่องต่อรองอำนาจเพียงเพื่อยืดเวลาการครองอำนาจโดยอาศัยตำแหน่งอำนาจทางราชการ แต่ปัญหาจริง ๆ ก็คือ ปัญหาเรื่องผู้นำซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้หลังรัฐประหารพฤศจิกายน 2514 ในสถานการณ์ต่อรองอำนาจนี้ ผลที่สุดตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกซึ่งคุมกำลังสำคัญก็ตกไปได้แก่พลเอกกฤษณ์ สีวะรา เป็นการแลกเปลี่ยนกับการต่ออายุราชการของทั้งจอมพลถนอม กิตติขจร และ จอมพลประภาส จารุเสถียร

ถึงจุดนี้ เห็นได้ว่า วิกฤตความชอบธรรมหรือการยอมรับได้ปะทุขึ้นภายในกองทัพเอง ฐานกำลังอำนาจของผู้นำจำกัดลงไปเป็นเพียงเรื่องของครอบครัวและสมุนบริวารที่ใกล้ชิดในวงแคบ และโดยอาศัยเกราะกำบังของตำแหน่งอำนาจทางราชการอันคับแคบนี้เอง ที่ระบอบ "ถนอม-ประภาส" รวมทั้ง พันโทณรงค์ กิตติขจร²⁹ ในฐานะรองเลขาธิการ ก.ต.ป. ทำการปกครองจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ซึ่งประดังรุมล้อมเข้ามาตั้งแต่ปัญหาความมั่นคง วิกฤตการณ์ขาดแคลนข้าว น้ำตาล ปัญหาอาชญากรรม ตลอดจนปัญหาความผันผวนทางการเมืองในอินโดจีนและความ

สัมพันธ์ทางทหารกับสหรัฐอเมริกา ความไร้ประสิทธิภาพในการบริหารและจัดการกับปัญหาเร่งด่วนเหล่านี้ นอกจากเพราะความขาดสมรรถภาพของผู้นำแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกที่มุ่งแต่เพียงเพื่อปกป้องฐานะอำนาจและอภิสิทธิ์ส่วนตนและสมุนบริวารใกล้ชิด การเรียกร้องต่อต้านต่าง ๆ ถือเป็นการทำงานอำนาจซึ่งจำเป็นต้องกำหราบปราบปรามให้หมดสิ้นไปทุกวิถีทาง ทศนะท่าทีและปฏิกิริยาแข็งกร้าวเช่นนี้ ผลที่สุด ก็นำเอา "ระบอบถนอม-ประภาส" ไปสู่จุดจบเมื่อต้องเผชิญกับกระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากมวลชนนิสิตนักศึกษาและประชาชน ซึ่งขยายตัวตอบโต้มาตรการรุนแรงของรัฐบาลในเดือนตุลาคม 2516³⁰

รัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตยกับพลังซ้าย-ขวา

ความจริงกระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญคงจะพออนุমানได้จากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ส.ส. ในสภาผู้แทนฯ ภายใต้อิทธิพลของ "ประชาธิปไตยแบบไทย" 2511 ตามที่กล่าวมาข้างต้น เป้าหมายหลักก็คือการมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะเป็นองค์กรตัวแทนของประชาชน แต่โอกาสหรือช่องทางที่จะปรับเปลี่ยนและพัฒนาไปโดยอาศัยกระบวนการทางรัฐสภาก็ต้องถูกสกัดยับยั้ง เพราะรัฐประหารพฤศจิกายน 2514 ทนทางที่เหลือและเป็นไปได้ ก็คือ การเคลื่อนไหวภายนอกรัฐสภา การแสดงออกของกระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญเริ่มปรากฏขึ้นหลังรัฐประหารไม่นานในตอนต้นปี 2515 ในรูปของจดหมาย "นายเข้ม เข็นยี่ง" ถึง "ผู้ใหญ่ท่านุ เกียรติ ก้อง"³¹ เป็นการเตือนและเรียกร้องขอให้สถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ จดหมายฉบับนี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่กว้างขวางออกไป มีข้อความที่แฝงไว้ด้วยความสุภาพอ่อนโยนและอารมณ์ขัน แต่ก็ถูกตีความไปในลักษณะเป็นการท้าทายและก่อความยุ่งยากให้เกิดความกระด้างกระเดื่อง

ในบ้านเมือง จะอย่างไรก็ตาม ศรัทธาความเชื่อถือใน “คณะปฏิวัติ” ต้องเสื่อมถอยลงไปอย่างรวดเร็วจากความหวงแหนและดิ้นรนพยายามหน่วงเหนี่ยวรักษอำนาจอของตนไว้ให้ยาวนานที่สุดที่จะกระทำได้ จอมพลถนอม กิตติขจร หัวหน้า “คณะปฏิวัติ” ได้แถลงรับรองถึงว่าจะใช้อำนาจปฏิวัติเพียงชั่ว 3-4 เดือน แล้วก็ประกาศใช้ธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร และหลังจากนั้นจะจัดร่างรัฐธรรมนูญถาวรขึ้นใช้โดยเร็ว แต่จริง ๆ แล้วกลับหน่วงเหนี่ยวการประกาศใช้ธรรมนูญปกครองราชอาณาจักรไว้ถึงปีกว่าและเพิ่งมาตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเอาในเดือนกุมภาพันธ์ 2516³² และระหว่างเวลานั้นก็จุดชนวนให้เกิดกระแสต่อต้านขึ้นมาเองตั้งแต่เรื่องประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ตลอดไปจนถึงการใช้อำนาจพิเศษต่าง ๆ อย่างหักหาญและผลกร อันก่อให้เกิดความรู้สึกชิงชังคุกรุ่นอยู่โดยทั่วไป

สภาพบรรยากาศอันเสื่อมทรามทางเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ประจวบเข้ากันกับการเคลื่อนไหวก่อตัวของขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งเริ่มจากความตื่นตัวทางความคิดและต่อปัญหาสังคม มีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มศึกษาและกิจกรรมด้านต่าง ๆ และในที่สุด ได้รวมกลุ่มจัดตั้งจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก่อตั้งขึ้นเป็น “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ในต้นปี 2513 บทบาททางการเมืองของ “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ” มาเริ่มมีขึ้นอย่างจริงจังในปี 2515 ภายใต้อำนาจของ อธิราช บุญมี ซึ่งได้รับเลือกเป็นเลขาธิการในปีนั้น โดยเริ่มจากการณรงค์กระตุ้นในเรื่องความรักชาติ อย่างเช่น รณรงค์เรื่องให้คนไทยนิยมใช้เครื่องแต่งกายผ้าดิบและเรื่องดูแลการค้าไทย-ญี่ปุ่น เป็นต้น จากนั้นในไม่ช้า พฤติการณ์ใช้อำนาจบาตรใหญ่ของบรรดาสมุนบริวารของกลุ่มผู้ทรงอำนาจในวงราชการเองก็ผลักดันให้เกิดสถานการณ์เผชิญหน้าขึ้นตามลำดับ เริ่มตั้งแต่กรณีลักลอบฆ่าสัตว์ในป่าทุ่งใหญ่ในเดือนพฤษภาคม ซึ่งนำไปสู่การลงโทษลอบฆอนักศึกษามหาวิทยา

ลัทธิรวมค่าแห่งในฐานะออกหนังสือมีข้อความเสียดสีเรื่องทุ่งใหญ่และพาดพิงไปถึงการต่ออายุราชการของสองจอมพลและการสั่งปิดมหาวิทยาลัยทุกแห่งในกรุงเทพฯ ทั้งหมดเหล่านี้เป็นผลช่วยให้นักศึกษาพร้อมใจกันไปชุมนุมประท้วงกันอย่างมากมายเป็นเรือนหมื่น ณ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย กรณีทุ่งใหญ่นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงบทบาททางการเมืองของขบวนการนิสิตนักศึกษาไปสู่กระแสความรู้สึกชิงชังและดูแคลนของสาธารณชน ซึ่งมีอยู่อย่างกว้างขวางเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ครั้นเมื่อมาถึงกรณีเกิดกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญซึ่งเริ่มด้วยคนไม่กี่คนเดินแจกใบปลิวเรียกร้อง ฝ่ายรัฐบาลก็ตอบโต้อย่างรุนแรงหนักขึ้นไปอีก จากการตั้งข้อหาจับกุมฐานมั่วสุมชุมนุมทางการเมือง และขยายบานปลายออกไปถึงข้อหาทกบฏภายในราชอาณาจักร รวมทั้งความดำริที่จะใช้มาตรการปราบปรามรุนแรง โดย “เชื่อว่านิสิตนักศึกษาจะเสียไปราว 2% จากจำนวนเป็นแสนซึ่งจำต้องเสียสละ เพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง”³³ อหังการและปฏิกริยาอันแข็งกร้าวของฝ่ายกุมอำนาจรัฐ ยังผลให้เกิดการปะทะกันถึงบาดเจ็บล้มตายเป็นเป็นจำนวนมาก แต่ยิ่งเคราะห์ดีที่เหตุการณ์รุนแรงยุติลงได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากคำสั่งจากกองบัญชาการทหารสูงสุดให้นำกำลังทหารออกทำการกวาดล้างฝูงชนที่ชุมนุมประท้วง³⁴ ต้องถูกระงับยับยั้งไว้ในวาระสุดท้ายจากระดับคุมกำลังภายใต้การนำของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา ผู้ซึ่งเพิ่งจะสืบทอดตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกจากจอมพลประภาส จารุเสถียร และนั่นหมายถึงจุดจบแห่งอำนาจของ “สามทรรราช”³⁵ ซึ่งตกลงยอมระเห็จตนเองออกนอกประเทศไปในที่สุด

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และการสิ้นสุดของระบอบถนอม-ประภาส นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงอันมีความหมายและความสำคัญยิ่งอีกขั้นตอนหนึ่งต่อพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญของไทย การตกลงใจจัดการให้จอม

เผด็จการทหารทั้งสามพ้นจากอำนาจและออกนอกประเทศอันเป็นผลให้สถานการณ์อันเลวร้ายกลับคืนสู่ความสงบได้อย่างฉับพลัน นอกจากนี้จะช่วยสกัดกั้นมิให้เหตุการณ์ลุกลามกลายเป็นสงครามกลางเมืองไปแล้ว ยังเป็นผลเท่ากับสงวนรักษาระบบอบราชการให้ดำรงคงอยู่และสืบเนื่องต่อไป³⁶ และพร้อมกันนั้น ในสถานะของช่องว่างอันสืบเนื่องมาจากการแตกสลายของระบอบถนอม-ประภาส ก็ได้มีการจัดตั้ง "รัฐบาลชุดพระราชทาน" ขึ้นโดยมีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นนายกรัฐมนตรี ข้อที่พึงสังเกตจากแง่ของพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญก็คือว่า ปฏิบัติการทั้งหมดเหล่านี้เป็นไปด้วยความพยายามรักษาความต่อเนื่อง อย่างน้อยที่สุดก็โดยนิตินัยให้เห็นว่าเป็นเรื่องของกระบวนการเปลี่ยนรัฐบาลปกติธรรมดา จาก "วิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญ อันเป็นผลทำให้คณะรัฐบาลในยุคนั้นจำต้องกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง และมีการแต่งตั้งคณะรัฐบาลใหม่แทน"³⁷ ยิ่งไปกว่านั้น "รัฐบาลชุดพระราชทาน" ก็ยังคงถือว่าบริหารราชการแผ่นดินอยู่ภายใต้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2515 พร้อมด้วยสถานะนิติบัญญัติแห่งชาติ อันเป็นผลพวงของรัฐประหารพฤศจิกายน 2515 แม้มุมมองทางนิติศาสตร์เช่นว่านี้ ชวนให้คิดไปได้ว่า คงเป็นการสะท้อนถึงความพยายามที่จะลดบรรยากาศของความแบ่งแยกกระส่ำระสายภายในวงอำนาจราชการ อันเป็นผลกระทบจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และในขณะเดียวกัน จำกัดขอบข่ายของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อันจะพึงบังเกิดขึ้นต่อไปด้วย แนวปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงช่วงของช่องว่างอำนาจนี้จึงพอจะเป็นที่เห็นได้ว่าสอดคล้องเป็นอย่างดีกับเป้าหมายหลักอันดับแรกทางการเมืองในอันที่จะต้องสงวนรักษาระบบอบราชการให้ดำรงคงอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมืองที่แปรเปลี่ยนไป

แต่ไม่ว่าจะต้องการลดคุณค่าความสำคัญของเหตุการณ์ 14 ตุลาคมลง
ไปอย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงก็ได้บังเกิดขึ้นแล้วอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง
ได้ กิจกรรมและปฏิบัติการของขบวนการนิสิตนักศึกษาและปัญญาชนโดยราก
ฐานเป็นปฏิกริยาตอบโต้ระบอบเผด็จการทหารและอภิสิทธิ์ชนของทางราช
การ และในประการสำคัญ เป็นผลสะสมมาจากกระแสคลื่นทางปัญญาความ
คิดที่โต้แย้งโครงสร้างอำนาจและระบบความสัมพันธ์ทั้งหลายอันเป็นเหตุปัจ
จักษ์ก่อให้เกิดความอยุติธรรมและสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ในสังคม จากรากฐานทาง
จิตใจและความนึกคิดเช่นที่กล่าวนี้ ขบวนการนิสิตนักศึกษาและปัญญาชนของ
ไทย ก็คงเป็นในทำนองเดียวกันกับในที่อื่น ๆ ในช่วงเวลานั้น คือ โดยสาระ
เป็นตัวสะท้อนถึงปรากฏการณ์ทางขบวนการวัฒนธรรมซึ่งต่อต้านระบบที่เป็น
อยู่และพยายามแสวงหาทางเลือกเพื่อการสร้างสรรค์ระบบคุณค่าและความ
สัมพันธ์ที่ดีขึ้นในสังคม พิจารณาด้วยความเข้าใจในแง่นี้ ขบวนการนิสิตนัก
ศึกษาและปัญญาชนจึงมิได้อุบัติขึ้นและมีอยู่เพื่อการต่อสู้แสวงอำนาจ หาก
โดยสาระเป็นพลังกระตุ้นทางปัญญาความคิดและมโนธรรมของสังคม พลัง
ขบวนการนิสิตนักศึกษาโดยเนื้อแท้ อยู่ที่ตรงนี้ และในตัวเองไม่อาจเป็นพลัง
เพื่อการเปลี่ยนแปลงอำนาจและเสวยอำนาจ ฐานะบทบาททางการเมืองของ
ขบวนการนิสิตนักศึกษา ก็คงเป็นเช่นว่านี่เองในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลง
ตุลาคม 2516 กล่าวคือ เป็นปฏิบัติการทางการเมืองที่ไม่ใช่ต่อสู้เพื่อโค่นอำนาจ
และขึ้นสู่อำนาจอย่างเช่นที่ขบวนการปฏิวัติอื่น ๆ มุ่งกระทำกัน แต่กระนั้นก็ยัง
เกิดผลสะท้อนในด้านวัฒนธรรมทางความคิดที่ให้ความหมายความสำคัญที่
อาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิวัติ³⁸ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติ และท่าทีต่อระบอบ
อำนาจสิทธิ์ขาดและอภิสิทธิ์ชนของทางราชการ

ที่กล่าวมานี้ เป็นสภาพบรรยากาศที่จะต้องสนองตอบปัญหาการ
เรียกร้องรัฐธรรมนูญหลัง "ปฏิวัติ" ตุลาคม 2516 กระบวนการในการนี้คงเป็น

ไปอย่างราบรื่น เริ่มต้นด้วยรัฐบาลแต่งตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และต่อมากลุ่มนักศึกษาและประชาชนมีหนังสือถึงบรรดาสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติให้ลาออกจากสมาชิกภาพเพื่อเปิดทางให้รัฐบาลแต่งตั้งสมาชิกชุดใหม่ จากนั้น เมื่อสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติค่อย ๆ ทอยยก้นลาออกจนเหลือจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะเป็นองค์ประชุม จึงได้มีพระราชกฤษฎีกายุบสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อแต่งตั้งสมาชิกชุดใหม่ต่อไป³⁹ เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชกฤษฎีกานี้ออกมาหลังประกาศแต่งตั้งสมาชิกสมัชชาแห่งชาติจำนวน 2,347 คนเพื่อให้ทำการเลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดใหม่ แสดงว่าคงจะต้องมีทั้งการรอมชอมและกดดันกันอยู่ตามสมควร จะอย่างไรก็ตาม สมัชชาแห่งชาติที่แต่งตั้งขึ้นก็ประกอบไปด้วยบุคคลจากกลุ่มสาขาอาชีพและวงการต่าง ๆ ซึ่งจะใช้เป็นฐานในการเลือกให้ได้ “บุคคลผู้เป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ อาชีพ วิชาความรู้ ตลอดจนทัศนคติและแนวความคิดทางการเมืองให้มาก และกว้างขวางที่สุด”⁴⁰ นับเป็นการคลี่คลายขยายวงกว้างขวางออกไปจากสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดเดิมซึ่งประกอบไปด้วยข้าราชการทหารตำรวจและพลเรือนเกือบทั้งสิ้น

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าในสภาพบรรยากาศของ “ประชาธิปไตยแบ่งบาน” หลัง “ปฏิวัติ” 14 ตุลาคม และด้วยองค์ประกอบอันหลากหลายของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ รัฐธรรมนูญฉบับถาวรใหม่เอี่ยมที่ออกมาย่อมจะต้องเพียงพร้อมไปด้วยหลักการของเสรีประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ แล้วผลก็เป็นเช่นนั้น จะมีการฉีกเว้นบ้างก็ในบางเรื่องที่เขาใจว่ายังไม่ได้เป็นปัญหาเด่นชัด แม้ในหมู่วิชาชีพนิติศาสตร์เอง อย่างน้อยก็ในช่วงเวลานั้น⁴¹ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้เวลาพิจารณาในสภานิติบัญญัติแห่งชาติถึง 9 เดือนครึ่ง ผ่านความเห็นชอบของสภาฯ ในวันที่ 7 ตุลาคม 2517 บรรจบบทบัญญัติถึง 238 มาตรานับเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความยาวที่สุดที่ประเทศไทยเคยมีมา และครอบคลุมบท

มาตราหมวดต่าง ๆ ไว้อย่างค่อนข้างครบครัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมวดว่าด้วย สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (มาตรา 27-53) ซึ่งได้รับแรงหนุนจากหมวดว่าด้วยนโยบายแห่งรัฐ (มาตรา 62-94) ประกอบกันเป็นการให้หลักประกันและการกระทำส่งเสริมของรัฐต่อสิทธิมนุษยชนทั้งในด้านการเมืองและกระบวนการยุติธรรม และในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในส่วนเกี่ยวกับอำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติ ฐานะและความสัมพันธ์คงเป็นไปตามระบบคานาและถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน โดยกำหนดให้นายกรัฐมนตรีต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 177) และคณะรัฐมนตรีต้องได้รับความไว้วางใจของสภาผู้แทนฯ ในการดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดิน (มาตรา 183-184) และโดยกลับกัน ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาเป็นการตอบโต้ (มาตรา 122) นอกจากนี้ ฝ่ายนิติบัญญัติยังมีเครื่องมือควบคุมฝ่ายบริหารโดยกำหนดให้มืองค์กรผู้ตรวจเงินแผ่นดินของรัฐสภาเอง (มาตรา 168-173) และรัฐมนตรีต้องแสดงสินทรัพย์และหนี้สินของตนต่อประธานรัฐสภา (มาตรา 181) เกี่ยวกับองค์ประกอบของรัฐสภา เป็นการรวมขอมให้มีสองสภา แต่สภาผู้แทนราษฎรก็มีฐานะอำนาจเหนือวุฒิสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประธานสภาผู้แทนฯ เป็นประธานรัฐสภา (มาตรา 96) การเสนอร่างพระราชบัญญัติจะต้องเสนอต่อสภาผู้แทนฯ ก่อน (มาตรา 147) และวุฒิสภามีสิทธิยับยั้งร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านการอนุมัติเห็นชอบของสภาผู้แทนฯ ได้เพียง 6 เดือน (มาตรา 150) ประการสุดท้ายที่สำคัญก็คือ เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญในอันที่จะวางรากฐานการปกครองตนเองของประชาชนในท้องถิ่นโดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั้งสภาท้องถิ่นและหัวหน้าฝ่ายบริหารหรือคณะผู้บริหารท้องถิ่นภายในระยะเวลา 2 ปีที่กำหนดไว้ในบทเฉพาะกาล (มาตรา 214-217 และ 237)

เป็นที่เห็นได้ชัดว่า ภายใต้รัฐธรรมนูญ 2517 ฐานะอำนาจของฝ่าย

“นักการเมืองข้าราชการ” ย่อมจะต้องถูกจำกัดสิทธิรอนลงไปเป็นอย่างมาก แม้โครงสร้างกำลังอำนาจของระบบราชการยังคงดำรงอยู่ มิได้บุบสลายไปหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคมดังกล่าวแล้ว แต่ในสภาพบรรยากาศของช่องว่างผู้นำและความชอบธรรม รวมทั้งแรงกระแสนิยมตื่นตัวและเคลื่อนไหวด้านสิทธิเสรีภาพของกลุ่มมวลชนซึ่งเป็นไปอย่างกว้างขวาง ช่องทางที่เป็นไปได้และเหมาะสมกับสถานการณ์ที่สุด在那个 ก็คือ การฟื้นฟูรวบรวมและปรับพลังให้เป็นเอกภาพขึ้นมาใหม่ตามวิถีทางของการเมืองแบบมวลชน แทนที่จะแยกตนเองออกจากมวลชนอย่างที่เคยประพฤติปฏิบัติมาแต่เดิม อย่างไรก็ตามพลังฝ่ายราชการก็ยังสามารถประสพผลสำเร็จในการสกัดกั้นมิให้กลุ่มคนในวัยนิสิตนักศึกษาซึ่งมีบทบาทสำคัญในการ “ปฏิวัติ” ตุลาคม 2516 ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้โดยผลักดันให้เพิ่มอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งจาก 18 และ 23 ปีตามร่างที่คณะรัฐมนตรีเสนอต่อสภาฯ (มาตรา 116 และ 119) ขึ้นเป็น 20 และ 25 ปี (มาตรา 115 และ 117) ตามลำดับ ประเด็นปัญหาในเรื่องนี้มีไข้อยู่ที่ปัญหาความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมของวัยอายุดังเช่นที่มักหยิบยกขึ้นมาโต้เถียงกันเท่านั้น หากยังมีนัยทางการเมืองด้วยเหตุความหวาดเกรงต่อพลังการเปลี่ยนแปลงของขบวนการนิสิตนักศึกษา ซึ่งมักเป็นที่มองกันว่า เป็นต้นเหตุของการสูญเสียอำนาจของระบบราชการ รวมทั้งยังเป็นเป้าของการแทรกซึมยุยงของฝ่ายก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ด้วยในขณะเดียวกัน

ประเด็นปัญหาเรื่องอายุของผู้มีสิทธิเลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นข้อที่มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางและค่อนข้างร้อนแรง ทั้งภายในและภายนอกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นการสะท้อนถึงกระแสเรียกร้องต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มคนวัยนิสิตนักศึกษาหลังวิกฤต 14 ตุลาคม มติยกระดบอายุของสภาฯบังเกิดผลเท่ากับปิดประตูโอกาสและช่องทางที่กลุ่ม

คนเหล่านี้จะได้นำเอาพลังมโนธรรมและจริยธรรมอันสร้างสรรค์เข้ามาสู่กระบวนการทางการเมืองซึ่งในอดีตเต็มไปด้วยการต่อสู้ชิงเด่นแสวงตำแหน่งอิทธิพลและผลประโยชน์ส่วนตัวกันเสียเป็นส่วนใหญ่ดังเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว⁴² ในประการสำคัญการปิดกั้นสิทธิทางการเมืองเช่นนี้ยังเป็นการผลักไสพลังนักศึกษาให้ต้องทำการกดดันและเคลื่อนไหวนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญและกระบวนการทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองเหล่านี้ ในแง่หนึ่งอาจจะมองกันไปได้ว่าไม่ใช่เป็นเรื่องผิดแปลกอะไรนัก เมื่อคำนึงถึงความสำนึกตื่นตัวของคนหนุ่มสาวซึ่งก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ก่อนวิกฤตตุลาคม 2516 แต่ในอีกแง่หนึ่งที่ต้องนับว่าสำคัญยิ่งต่อพัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญ ก็คือ เป็นเสมือนสัญญาณเตือนให้ต้องตระหนักถึงความหายนะอันอาจบังเกิดแก่ระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 รัฐธรรมนูญฉบับนี้นับว่าร่างและบัญญัติขึ้นมาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ตามหลักการเสรีประชาธิปไตยซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่นักศึกษาและปัญญาชนโดยทั่วไปก็จริงอยู่ แต่ทว่าความสำเร็จจะต้องขึ้นอยู่กับขอบข่ายการมีส่วนร่วมทางการเมืองประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งสัมฤทธิ์ผลในการจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจสังคมและความไม่เป็นธรรมต่างๆ ที่จะต้องประดังเข้ามา สืบเนื่องจากเหตุความเลวร้ายของระบบเผด็จการก่อนหน้านั้น โชคร้ายที่ทั้งสองประการนี้ไม่อาจได้รับการแก้ไขคลี่คลายภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 กล่าวโดยเฉพาะถึงปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมือง คงจะพอประเมินได้ตามสมควรจากผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปี 2518 และ 2519 ดังนี้

ตารางที่ 1 พรรคการเมืองในสภาผู้แทนราษฎร

(2518-2519)

พรรคการเมือง	ที่นั่งในสภาผู้แทน	
	2518	2519
ประชาธิปัตย์	72	114
ธรรมสังคมนิยม	45	28
ชาติไทย	28	56
เกษตรสังคมนิยม	19	9
กิจสังคมนิยม	18	45
สังคมนิยมชาตินิยม	16	8
สังคมนิยมแห่งประเทศไทย	15	2
พลังใหม่	12	3
แนวร่วมสังคมนิยม	10	-
อื่น ๆ	34	12
รวม	269	279

มีนักรัฐศาสตร์บางท่านแบ่งแนวทางของพรรคการเมืองเหล่านี้ออกเป็น ฝ่ายอนุรักษนิยม แบบสายกลางและต่อต้านทหาร(ประชาธิปัตย์) ฝ่ายอนุรักษนิยมและหนุนทหาร (ชาติไทยและธรรมสังคมนิยม) ฝ่ายอนุรักษนิยม (กิจสังคมนิยมและสังคมนิยมชาตินิยม) และฝ่ายซ้ายต่อต้านทหาร (สังคมนิยมแห่งประเทศไทย แนวร่วมสังคมนิยม และพลังใหม่)⁴³ แนวแบ่งเช่นนี้นับว่ามีส่วนถูกอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคำนึงถึงจากแง่ของฐานะความสัมพันธ์ต่อระบอบทหารในอดีต อย่างเช่น พรรคธรรมสังคมนิยมและพรรคสังคมนิยม ซึ่งตัวบุคคลออกมาจากพรรคสหประชาไทยสมัยระบอบถนอม-ประภาส หรืออย่าง

กลุ่มผู้นำพรรคชาติไทยก็สืบต่อมาจากกลุ่มรัฐประหาร 2490 สำหรับพรรคประชาธิปไตยปัตย์นั้นมิมีบทบาทเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลทหารมาเกือบโดยตลอด (แม้ว่า ในสมัยรัฐบาลพลเรือนจะกลับไปร่วมกับฝ่ายทหารก็ตาม) แต่ถ้าจะพิเคราะห์ ออกไปถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงและการก่อตัวของกลุ่มเศรษฐกิจสังคมใหม่ และบรรยากาศตื่นตัวทางการเมือง รวมทั้งแนวนโยบายพรรคแล้ว โครงสร้าง พรรคการเมืองในสภาผู้แทนฯ ก็อาจกล่าวได้ว่ามีส่วนสะท้อนถึงกระแส สังคมเศรษฐกิจการเมือง 3 กระแสใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ เสรี-อนุรักษนิยม (ประชาธิปไตยบางส่วน ชาติไทย กิจสังคม ธรรมสังคม และสังคมชาตินิยม) เสรีนิยม (ประชาธิปไตยบางส่วน และพลังใหม่) และสังคมนิยม (สังคมนิยมแห่งประเทศไทยและแนวร่วมสังคมนิยม) ในกระแสของเสรี-อนุรักษนิยมแม้จะคละกัน ไปบ้างระหว่างประเภทต่อต้านกับพวกหมุนทหาร หากแต่โดยพื้นฐานมีความ ร่วมกันอยู่ที่ต่างก็จัดอยู่ในประเภทนักธุรกิจการเงิน พิจารณาในแง่นี้แล้ว สภาผู้แทนฯจึงค่อนข้างจะเป็นเวทีสำหรับกลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้มากกว่าอะไร อื่น ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในระบบรัฐสภาไทย ในลักษณะโครงสร้าง เช่นนี้ จึงเป็นการยากที่ระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 จะสามารถมีบทบาทสนอง ตอบปัญหาการเรียกร้องและปฏิรูปเปลี่ยนแปลงอันรุนแรงที่ดั่งขึ้นมาจาก กลุ่มมวลชนชาวไร่ชาวนาและกรรมกรได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นระบอบที่จำกัดสิทธิอำนาจของพลังฝ่ายทหารและราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝ่ายมหาดไทยซึ่งอำนาจครอบคลุมไปทั่วทุกภูมิภาคและท้องที่แต่กว่าบัดนี้กำลังจะต้องสูญเสียอำนาจหลักนั้นไป ตามบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญกำหนด จะให้มีการเลือกตั้งเพื่อการปกครองตนเองของท้องถิ่นภายใน 2 ปี ดังกล่าวข้าง ต้น

ในรูปการณ์เช่นนี้ ระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 จึงไม่อาจสกัดกั้นมิให้เกิด การต่อสู้ประจันหน้าระหว่างกลุ่มหัวรุนแรงภายนอกกระบวนการทางรัฐสภาได้

โอกาสมีอยู่พร้อมเสมอสำหรับพลังฝ่ายทหารและราชการซึ่งเริ่มฟื้นตัวที่จะยืนหยัดคอบกู้ฐานะอำนาจของตนขึ้น และโอกาสเช่นว่านั้นก็มาจากพลังนิสิตนักศึกษาเอง ซึ่งดูจะไม่มีทางเลือกอื่นใด นอกจากกระทำการสนองรับปัญหาทุกข์ยากและความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มมวลชนอันเกิดมาจากทั้งทางราชการและนายทุน⁴⁴ การกดดันเรียกร้องให้มีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านต่าง ๆ เพื่อความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งเคยนำมากล่าวขวัญถึงกันในการระดับสูงก่อนหน้าวิกฤต 14 ตุลาคม กลายเป็นเรื่องของภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ ภัยคุกคามเช่นว่านี่ดูเป็นที่หวาดเกรงยิ่งขึ้นเมื่อเวียดนามและเขมรตกเป็นคอมมิวนิสต์ในเดือนเมษายน 2518 นั้นเอง จากจุดนั้น พลังฝ่ายทหารและราชการจึงสามารถระดมจัดตั้งมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ อย่างกว้างขวางขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่เดียวกันกับการพยายามกดดันเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงของขบวนการนิสิตนักศึกษาผลักดันให้เกิดช่องว่างกับกลุ่มพลังชนชั้นกลางยิ่งขึ้นตามลำดับเช่นกัน และด้วยช่องว่างนี้เองที่ช่วยให้พลังฝ่ายทหารและราชการสามารถใช้อำนาจและกลไกรัฐ พร้อมด้วยกลุ่มมวลชนและสื่อมวลชนจัดตั้งตอบโต้ขบวนการนิสิตนักศึกษา ในนามของ "ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" ณ บัดนี้ ขบวนการคนหนุ่มสาวซึ่งเคยเป็นที่ยกย่องชื่นชมในฐานะที่เป็นพลังเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์ในชั่วระยะเวลาอันสั้นได้กลับกลายเป็นศัตรูความมั่นคงของ "ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" ซึ่งจำเป็นต้องจัดให้หมดสิ้นไปทุกวิถีทาง⁴⁵

เป็นที่แน่นอนว่า การประจันหน้าและเหตุการณ์รุนแรง ซึ่งเกิดขึ้นเกือบทุกเมื่อเชื่อกันย่อมเป็นผลกระทบกระเทือนฐานะความชอบธรรมของระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เสถียรภาพของรัฐบาลเองก็ไม่สู้จะมั่นคงอยู่แล้วโดยระบบและโครงสร้างพรรคการเมือง ซึ่งไม่มีพรรคหนึ่งพรรคใดสามารถกุมเสียงข้างมากในสภาฯ จำเป็นต้องตั้งเป็นรัฐบาลผสม

ระหว่าง 3-4 พรรคขึ้นไป รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งตั้งขึ้นหลังการเลือกตั้งครั้งแรก อยู่ในตำแหน่งได้เพียงปีเศษ ก็ต้องประสบกับแรงกดดันจากกลุ่มพลังทั้งหลายรวมทั้งการคุกคามปฏิวัติรัฐประหารจนในที่สุดจำต้องขยับสภามาเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ การเลือกตั้งครั้งที่สองในเดือนเมษายน 2519 เองต้องผ่านมรสุมการโจมตีป้ายสีคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงซึ่งก็บรรลุผลสำเร็จเป็นเหตุให้พรรคการเมืองฝ่ายสังคมนิยมต้องพ่ายแพ้ลดที่นั่งลงไปจากที่มีน้อยอยู่แล้วจากการเลือกตั้งปี 2518 มรดกกรรมของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา รัฐมนตรีกลาโหม ผู้มีบทบาทสำคัญทางฝ่ายทหารในวิกฤต 14 ตุลาคม ยังผลให้ฐานะของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชต้องทรุดหนักลงไปตั้งแต่ตอนแรกตั้งรัฐบาล นโยบายก้าวหน้าของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ทั้งในด้านการปฏิรูปภายในและในด้านความสัมพันธ์กับรัฐบาลคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ซึ่งริเริ่มไว้ในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ต้องประสบกับการโต้แย้งท้าทายอย่างรุนแรง แล้วในที่สุดการทำทนายวาระสุดท้ายก็มาถึงจากการเคลื่อนไหวของอดีตสองผู้ยิ่งใหญ่เอง คือ จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร เริ่มต้นด้วยจอมพลประภาส จารุเสถียรลอบเดินทางกลับเข้าประเทศไทยในตอนกลางเดือนสิงหาคม ก่อให้เกิดการประท้วงจากมวลชนนักศึกษาปัญญาชนอย่างรุนแรง เหตุการณ์ครั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่า เป็นเพียงการหยั่งท่าทีความรู้สึกของกลุ่มนิสิตนักศึกษาและประชาชนโดยทั่วไป การประจันหน้าจึงอยู่ในขอบเขตจำกัดไม่ได้มีการปะทะรุนแรงอะไร⁴⁶ แต่มาถึงเหตุการณ์ระลอกที่สองในช่วงเวลาห่างกันเพียงเดือนเศษในเดือนกันยายนเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร บวชเป็นสามเณรเข้ามาพำนักที่วัดบวรนิเวศ การประท้วงของมวลชนนิสิตนักศึกษาเริ่มถูกเบนประเด็นออกไปกลายเป็นแผนคอมมิวนิสต์ที่จะบ่อนทำลายวัดและศาสนาถึงกับวางกำลังมวลชนจัดตั้งรายล้อมป้องกันวัดบวรนิเวศ จากนั้นเมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาพากันก่อการชุมนุมประท้วงขึ้นอีก ก็ถึงจุดที่เปิดช่องให้

หาเหตุอ้างใช้พลังมวลชนเข้าทำการจู่โจมปราบปรามด้วยกำลัง⁴⁷ และในช่วงของความสับสนวุ่นวายนั้นเองจึงเกิดมีคณะทหารเข้าทำการยึดอำนาจในนามของ “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” ในตอนค่ำวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เป็นอันสิ้นสุดของระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย อีกวาระหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองและรัฐธรรมนูญของไทย

ครึ่งทางระหว่างพลังราชการและพลังชนชั้นกลาง

ดังนั้น รัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 จึงไม่เพียงแต่จะเป็นการสยบกระแสการเคลื่อนไหวกดดันทางการเมืองนอกระบบของบรรดาขบวนการนักศึกษาปัญญาชนเท่านั้น หากยังเป็นผลเท่ากับสกัดกั้นแนวทางปฏิรูปเพื่อกระจายอำนาจการปกครองออกไปสู่ท้องถิ่นอีกด้วย บทเฉพาะกาลสองปีแห่งรัฐธรรมนูญซึ่งกำหนดจะสิ้นสุดในวันเดียวกันนั้นจึงเป็นเสมือนหนึ่งกำหนดขีดเส้นตายไว้ให้กับระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 เองในที่สุด นอกเหนือไปจากบทมาตราต่าง ๆ อันจำกัดสิทธิรอนอำนาจของฝ่าย “นักการเมืองข้าราชการ” แล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การกระจายอำนาจโดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั้งสภาท้องถิ่นและหัวหน้าฝ่ายบริหารท้องถิ่นทุกระดับ อันหมายถึงนับตั้งแต่ระดับผู้ว่าราชการจังหวัดลงไปจนถึงระดับกำนันผู้ใหญ่บ้าน เช่นนี้ย่อมจะต้องบังเกิดผลกระทบกระเทือนอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางต่อโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจของระบอบราชการ ก่อนหน้ารัฐประหาร 6 ตุลาคม ปฏิบัติการได้แย่งรุนแรงต่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงก็ได้ปรากฏออกมาเป็นช่วง ๆ ตามกระแสการปลุกระดมมวลชนของฝ่ายอำนาจรัฐ จนในที่สุดถึงขั้นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่นำขบวนประท้วงของกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ปฏิบัติการประท้วงในเรื่องนี้ประสานสอดคล้องเป็นอย่างดีกับการจัดตั้งและปลุกระดมมวลชนของทางฝ่ายพลังราชการระดับต่าง ๆ ตลอดจนสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

สถานีวิทยุกระจายเสียงซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของฝ่ายทหาร ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในช่วงสองปีของสภาวะสับสนวุ่นวายอันเกิดจากการเรียกร้องกดดันของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนและปฏิบัติการตอบโต้ของฝ่ายพลักราชการหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2517 การประจันหน้าทางการเมืองได้ทวีกระแสความรุนแรงขึ้นตามลำดับในระดับของมวลชนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ความสำเร็จและความล้มเหลวปรากฏชัดขึ้นเมื่อขบวนการนักศึกษาปัญญาชนเริ่มถูกโดดเดี่ยวด้วยเหตุเพราะกระแสความคิดและการผลักดันอันสุดโต่งของตนเอง และทั้งเป็นผลจากกระแสปฏิกริยาตอบโต้อันค่อนข้างสัมฤทธิ์ผลของฝ่ายพลักราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านยุทธศาสตร์การปูพื้นฐานมติมหาชนอย่างต่อเนื่องมาเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงจังหวะเวลาลงมือใช้มาตรการรุนแรงโหดเหี้ยมในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ในสถานการณ์ประจันหน้าชาย-ขวา ถึงขั้นสังหารทำลายชีวิตเลือดเนื้อเช่นนี้ กลุ่มทหารในนามของ “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” ได้เข้าทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศ พร้อมด้วยแถลงการณ์ฉบับแรกตอนหนึ่งมีข้อความที่น่าสนใจในเชิงของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ดังนี้ :-

“บัดนี้ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้ประจักษ์ถึงภัยพิบัติที่ได้เกิดขึ้นอยู่ขณะนี้ เช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป กล่าวคือ ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบด้วย นิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม ได้กระทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอันเป็นการเหยียบย่ำจิตใจของคนไทยทั้งชาติ โดยเจตจำนงทำลายสถาบันพระมหา-

กษัตริย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการของคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ายึดครองประเทศไทย เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมก็ได้ต่อสู้ด้วยอาวุธร้ายแรงที่ใช้ในราชการสงคราม โดยร่วมมือกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนาม ต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย ประชาชนและเจ้าหน้าที่ตำรวจได้เสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก สถานการณ์โดยทั่วไปก็เริ่มเลวลงเป็นลำดับ จนเกิดความระส่ำระสายขึ้นโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปรากฏแจ้งชัดว่ารัฐมนตรีบางนาย และนักการเมืองบางกลุ่มตลอดจนสื่อสารมวลชนหลายแห่ง มีส่วนสนับสนุนอยู่อย่างแข็งขัน และออกนอกหน้า เหตุการณ์เลวร้ายดังกล่าวมานี้ ย่อมจะทำให้รัฐบาลไม่สามารถรักษาสถานการณ์บ้านเมืองตามวิถีทางรัฐธรรมนูญไว้ได้ หากปล่อยไว้เช่นนี้ ก็นับวันที่ประเทศชาติและประชาชนจะต้องประสบกับความวิบัติยิ่งขึ้นเป็นลำดับ จนยากที่จะแก้ไข คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจึงมีความจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง เพื่อให้สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้โดยเฉียบขาดและฉับพลัน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชาติ และมีให้ประเทศไทยต้องตกไปเป็นเหยื่อของจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์” “อนึ่ง

ถึงแม้ว่าในขณะนี้จะยังมีรัฐสภาอยู่ แต่ก็เป็นที่แจ่ง
ประจักษ์แก่ประชาชนแล้วว่า นักการเมืองที่อยู่
ในพรรคเดียวกันก็แตกแยกกัน ไม่ยึดถืออุดมคติของ
พรรค และไม่ได้ปฏิบัติตามอาณัติที่ประชาชน
ได้มอบไว้ให้ ซึ่งเป็นการพันวิสัยที่ระบอบประชาธิปไตย
จะดำเนินไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญได้”
(อักษรหนาเน้นโดยผู้เขียนเอง)

รวมความแล้ว เป้าหมายจริง ๆ ของการระงับปราบปรามและกวาดล้าง
ก็คือ “นิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม---(ซึ่ง) ได้ต่อสู้ด้วยอาวุธร้ายแรงที่ใช้ใน
ราชการสงคราม โดยร่วมมือกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนาม”
รวมทั้ง “รัฐมนตรีบางนายและนักการเมืองบางกลุ่ม” ถ้าจะว่ากันในด้าน
ของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนส่วนหนึ่งซึ่งปฏิบัติการนอกระบบ อาจมี
พฤติกรรมที่เรียกได้ว่า มีส่วนเป็นปฏิปักษ์ขัดขวางต่อวิถีทางรัฐธรรมนูญและ
ระบอบประชาธิปไตย แต่สำหรับในกรณีของนักการเมืองที่ปฏิบัติการอยู่ภายใน
กรอบของระบอบรัฐสภา ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะกล่าวอ้างเช่นนั้นได้ กระ-
แสการเมืองทางรัฐสภาอาจจะเรียกว่ามีส่วนเอนเอียงค่อนข้างไปทางซ้ายอยู่
บ้างโดยพิจารณาจากพรรคการเมืองใหม่ๆ อย่างเช่น พรรคสังคมนิยม
แห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม และพรรคพลังใหม่ แต่การที่พรรค
การเมืองเหล่านี้สมัครใจเข้ามาดำเนินงานทางการเมืองในระบอบรัฐสภาก็เป็น
เครื่องแสดงอยู่ในตัวเองว่ามีแนวทางเศรษฐกิจการเมืองที่ค่อนข้างเป็นสาย
กลางมากน้อยลดหลั่นกันไปตามกรณีและถึงอย่างไร เมื่อประเมินจากผลการ
เลือกตั้งครั้งแรกคือ ปี 2518 แล้วก็ได้นั่งในสภาไม่ถึงร้อยละ 14 และต่อมาลด
เหลือไม่ถึงร้อยละ 2 ในการเลือกตั้งปี 2519 ในทางตรงกันข้ามการเลือกตั้ง 2

ครั้งนี้กลับแสดงให้เห็นชัดถึงแนวโน้มที่พรรคฝ่ายเสรีนิยมและทุนนิยมจะได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นพรรคใหญ่ ๆ ในสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคประชาธิปัตย์ พรรคกิจสังคม และพรรคชาติไทย ซึ่งได้ที่นั่งในสภาเพิ่มจากราวร้อยละ 44 ในปี 2518 ขึ้นเป็นกว่าร้อยละ 77 ในปี 2519

อย่างไรก็ตาม โดยแท้จริงแล้ว ปัญหาขัดข้องก็ไม่ใช่เรื่องของลักษณะโครงสร้างพรรคการเมืองหรือพฤติกรรมของนักการเมืองในสภา หากแต่อยู่ที่ตัวระบอบรัฐธรรมนูญ 2517 เอง เพราะเหตุว่า:-

“ในด้านตัวระบอบประชาธิปไตยนั้น จะเห็นได้ว่า สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจมากกว่าวุฒิสภา แต่สภาผู้แทนราษฎรไม่อาจทำหน้าที่เพื่อความมั่นคงของชาติ และความผาสุกของประชาชน ตลอดจนสร้างสรรค์ จรรโลงประเทศ เพราะขาดนักการเมืองที่มีอุดมคติ และรับผิดชอบ ทั้งวุฒิสภาซึ่งควรจะเป็นทั้ง สภาความมั่นคงของชาติ และสภาพิเลียงซึ่งมีอำนาจหน้าที่เท่าเทียมกับสภาผู้แทนราษฎร เพื่อคอยยับยั้ง ในกรณีสภาผู้แทนราษฎรเดินนอกเส้นทาง ไปก็ปราศจากอำนาจเช่นนั้นเสียอีก เพราะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 บัญญัติตัดทอนอำนาจวุฒิสภาไว้จนเกือบจะไม่มีอำนาจใดเลยก็ว่าได้ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะสภานิติบัญญัติ แห่งชาติถูกกดดัน โดยบรรยากาศทางการเมือง

ซึ่งกำลังหลงระเหิงอยู่กับสิทธิเสรีภาพที่ปราศ
จากขอบเขตนั่นเอง”

“ด้วยเหตุนี้ ผลจึงปรากฏว่า ความวุ่นวายได้เกิด
ขึ้นในบ้านเมืองจนถึงกับเสียเลือดเนื้อและชีวิตลงกั
มาก ปัญหาที่ว่า เราจะทำอย่างไรต่อไป?”⁴⁸

คำตอบต่อความวุ่นวาย และการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ก็คือ
“การปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” โดยตั้งต้นพัฒนากันใหม่อย่างเป็นขั้น
เป็นตอนตามลำดับดังคำพระราชปรารภรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พ.ศ.2519 ซึ่งประกาศใช้หลังพระบรมราชโองการแต่งตั้ง นายธานินทร์ กรัยวิ
เชียร เป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนตุลาคมนั้นเอง กล่าวคือ

“ในระยะสี่ปีแรกเป็นระยะฟื้นฟูเสถียรภาพของ
ประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ในระยะ
นี้สมควรให้ราษฎรมีส่วนในการบริหารราชการ
แผ่นดิน โดยทางสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน
ซึ่งมีสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ควบคุมการบริ
หารราชการแผ่นดิน ในขณะเดียวกันก็จะเร่งเร้า
ให้ประชาชนเกิดความสนใจและตระหนักในหน้า
ที่ของตน ในระยะสี่ปีที่สอง สมควรเป็นระยะที่ใ้
ราษฎรมีส่วนในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น
โดยจัดให้มีรัฐสภาอันประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎร

ซึ่งสมาชิกมาจากการเลือกตั้งและวุฒิสภาซึ่งสมาชิกมาจากการแต่งตั้ง ทั้งสองสภานี้จะมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินเท่าเทียมกัน ในระยะสี่ปีที่สามสมควรขยายอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรให้มากขึ้นและลดอำนาจของวุฒิสภาลงเท่าที่จะทำได้ ต่อจากนั้น ไปถ้าราษฎรตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบของตนที่มีต่อชาติบ้านเมืองในระบอบประชาธิปไตยดีแล้ว ก็อาจยกเลิกวุฒิสภาให้เหลือแต่สภาผู้แทนราษฎร”

“อันการจะปฏิรูปโครงสร้างของการปกครองในระบอบนี้ในทางใด ย่อมแล้วแต่สภาพการณ์ของแต่ละระยะว่ามีเหตุผลสมควรอย่างไร และจักต้องมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในระยะนั้น ๆ เป็นสำคัญ เพื่อให้การปฏิรูปการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข บรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นั่นคือความมั่นคงของชาติ และความผาสุกของประชาชน โดยยึดมั่นในสถาบันหลักของบ้านเมืองอัน ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์”

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 ต่างจากการปฏิวัติ

รัฐประหารที่เคยมีมาในข้อที่ว่า "หัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน" มิได้ขึ้นครองตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลเสียเอง แต่กลับดำรงตำแหน่งเพียงรัฐมนตรีว่าการกลาโหมภายใต้ นายกรัฐมนตรีพลเรือน จะมีพอเปรียบเทียบได้ อยู่บ้างก็เห็นจะเป็นในกรณีรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี 2500 โดยตั้งนายพจน์ สารสิน ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ครั้งนั้นก็มิได้เหตุผลด้านการต่างประเทศและเป็นเพียงเรื่องของการปรับตัวชั่วคราวเท่านั้น แต่มาในกรณีรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 เป็นที่เห็นได้ว่า คณะทหารที่ทำการยึดอำนาจ มีผู้นำฝ่ายทหารเรือเป็นหัวหน้า แสดงถึงปัญหาเอกภาพ และผู้นำของฝ่ายทหารบก ซึ่งคงจะยังค้ำค้ำอยู่หลังจากวิกฤต 14 ตุลาคม 2516 นอกจากนั้น ในทางปฏิบัติที่เคยกระทำกัน คณะปฏิวัติรัฐประหารก็มักประกาศบังคับใช้ระเบียบการปกครองในรูปของ "ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร" แต่มาคราวนี้ เป็นประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย" ซึ่งโดยหลักการถือเป็นรัฐธรรมนูญถาวร และลักษณะความถาวรนี้ก็สอดคล้องกันกับเจตนารมณ์ที่จะ "ปฏิรูปการปกครองแผ่นดินให้เหมาะสมโดยจัดให้มีการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนไปตามลำดับ" ดังกล่าวแล้ว ในจุดนี้มีทางชวนให้เป็นไปได้ว่า ฝ่ายสถาบันทหารมิได้เป็นพลังชี้ขาดการเปลี่ยนแปลงอำนาจดังเช่นแต่ก่อน ฐานของ "ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข" เริ่มก่อตัวเป็นจริงเป็นจิงขึ้นในขณะที่พลังฝ่ายทหารเสื่อมคลายลงหลังจากวิกฤต 14 ตุลาคม 2516 รวมทั้งการก่อตั้งขึ้นของพลังเศรษฐกิจสังคมอันประกอบเป็นกลุ่มชนชั้นกลางภายนอกกระบวนการและในสัมพันธภาพทางอำนาจที่ปรับเปลี่ยนใหม่นี้เองที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินถูกกำหนดขึ้นภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2519 ในลักษณะที่ว่า :-

“สำหรับคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั้น ในระยะสี่ปีแรก ยังคงมีอยู่ต่อไป แต่แปรสภาพเป็นสภาที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี โดยมีได้มีการแสวงหรือเสวยอำนาจ หากแต่เพื่อประคับประคองรัฐบาลในด้านความมั่นคงเสมือนเปลือกหอยที่เป็นเกราะคุ้มกันตัวหอยมิให้ได้รับอันตรายนั่นเอง ทั้งรัฐบาลปัจจุบัน และสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินก็ควรสิ้นวาระไปเมื่อครบกำหนดสี่ปีแรก”⁴⁹

โดยนัยนี้ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจึงถูก “แปรสภาพ” ให้เป็นเพียงสภาที่ปรึกษา และในที่สุดเป็นสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินทำหน้าที่นิติบัญญัติ “ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน ไม่น้อยกว่าสามร้อยคน แต่ไม่เกินสี่ร้อยคนซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง (มาตรา 10) ในขณะที่อำนาจบริหารตกอยู่กับฝ่ายนายกรัฐมนตรี⁵⁰ พร้อมด้วยอำนาจพิเศษเสมือนหนึ่งอำนาจของหัวหน้าคณะปฏิวัติ (มาตรา 21) อย่างไรก็ตาม การจืดระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจเช่นว่านี้สามารถดำเนินไปได้ไม่ทันถึง 6 เดือนก็เริ่มเกิดปฏิกิริยาปะทุขึ้นจากทางด้านทหารเอง โดยกลุ่มทหารบกจากกองพลที่ 9 จังหวัดกาญจนบุรีพากันเคลื่อนกำลังเข้ายึดศูนย์ปฏิบัติการกองทัพบกสวนรินฤดี เพื่อก่อการยึดอำนาจการปกครอง พร้อมทั้งกุมตัวนายทหารระดับรองผู้บัญชาการทหารบกและฝ่ายคุมกำลังสำคัญเป็นตัวประกัน⁵¹ ผลจากเหตุการณ์ขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้ กองทัพบกต้องสูญเสียนายทหารระดับนายพลไป 2 นาย คือ ระดับพลตรี ผู้บัญชาการกองพลที่ 1 ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งถูกยิงเสียชีวิตจากการพยายามขัดขืนต่อต้านขณะถูกฝ่ายก่อการกุมตัวอยู่ และระดับพลเอกซึ่งนายกรัฐมนตรีใช้อำนาจพิเศษตามรัฐธรรมนูญ

บุญ มาตรา 21 สั่งประหารชีวิตฐานเป็นผู้นำอยู่เบื้องหลังฝ่ายก่อการ⁵² ครั้นแล้วจากนั้นอีกเพียง 7 เดือนเศษต่อมาในเดือนตุลาคมปีเดียวกันนั้น คณะทหารชุดเดียวกันกับคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั่นเอง ก็เข้าทำการ“ปฏิวัติ”ยึดอำนาจการปกครองอีกคำรบหนึ่ง ด้วยเหตุผลว่า “เสรีภาพจะมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนถูกปิดกั้นเกินควร การพัฒนาประชาธิปไตยก็ไม่เป็นไปตามทิศทางความต้องการของประชาชนดังที่ได้มอบความไว้วางใจให้...”⁵³ อีกคำรบหนึ่งที่เป้าหมายเพื่อประชาชนและประชาธิปไตยถูกนำมาอ้างอิงในการปฏิวัติรัฐประหาร แต่ข้อแตกต่างสำหรับในตอนนี้ คงจะอยู่ตรงที่เริ่มเกิดสามัญสำนึกให้การยอมรับขึ้นถึงความหมายความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองภายนอกวงอำนาจราชการ และทั้งด้วย“ตระหนักว่า การที่จะพัฒนาระบอบประชาธิปไตยโดยแบ่งออกเป็นสามขั้นตอน ๗ ละ 4 ปี เป็นเวลานานเกินความจำเป็น และไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน คณะทหาร ตำรวจและพลเรือน เห็นสมควรปรับปรุงระยะเวลาที่จะพัฒนาระบอบประชาธิปไตยเสียใหม่ โดยกำหนดเป้าหมายให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในปีพุทธศักราช 2521...”⁵⁴

แต่จะอย่างไรก็ตาม แนวทางและกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรคงเป็นไปภายใต้การกำกับควบคุมของฝ่ายทหาร ทั้งนี้โดยผ่านทางกลไกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร 9 พฤศจิกายน 2520 ให้ทำหน้าที่ทั้งในด้านจัดทำรัฐธรรมนูญและพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ ภายใต้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร 2520 นี้ คณะปฏิวัติแปรสภาพตนเองไปเป็นสภานโยบายแห่งชาติ โดยหัวหน้าคณะปฏิวัติซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายกองทัพเรือ เป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐ และให้ข้อคิดเห็นแก่คณะรัฐมนตรีเพื่อบริหารการให้เป็น

ไปตามแนวนโยบายแห่งรัฐ ส่วนตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตกให้แก่เลขาธิการคณะปฏิวัติ ซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายกองทัพก โดยนัยนี้ คณะปฏิวัติจึงเข้ามาครองอำนาจโดยตรงต่างจากกรณีของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็นเพียงสภาที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีและในที่สุดกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน การจัดสรรตำแหน่งอำนาจระหว่างสภานโยบายแห่งชาติและนายกรัฐมนตรีสะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงภายในคณะปฏิวัติเอง และทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าดุกล่าล้างอำนาจฝ่ายทหารเริ่มโน้มเอียงไปทางฝ่ายกองทัพกตามประเพณีทางการเมืองที่เป็นมาแต่อดีต ทั้งหมดเหล่านี้ประกอบเป็นโครงสร้างอำนาจทหารการเมืองซึ่งเริ่มฟื้นตัวขึ้นหลังจากวิกฤต 14 ตุลาคม 2516 แต่ทั้งนี้ก็มีได้หมายความถึงว่าพลังฝ่ายทหารจะสามารถหวนกลับไปสู่ระบอบเผด็จการผูกขาดอำนาจดังเช่นแต่ก่อน ในทางตรงกันข้าม พฤติการณ์บริหารอำนาจรัฐในช่วงของการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มเอียงของกลุ่มผู้นำทางทหารรุ่นใหม่ที่จะพยายามผ่อนคลายสิทธิเสรีภาพขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกรณีนิรโทษกรรมบรรดา “ผู้ต้องหาคดี 6 ตุลาคม 2519”

แต่ทว่า ในบรรยากาศระบอบและผ่อนปรนทางการเมืองของฝ่ายทหารดังกล่าวนี้ ก็ยังแฝงไว้ด้วยเจตน์จำนงแน่วแน่ที่จะสงวนรักษารัฐาณะบทบาททางการเมืองของสถาบันทหารให้คงอยู่ตลอดไป ประสพการณ์จากวิกฤต 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 รวมทั้งระบอบเผด็จการพลเรือน คงจะมีส่วนสำคัญกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงและแสวงหาทางความคิดกันอย่างกว้างขวางตามสมควรในหมู่ผู้นำทางทหารรุ่นใหม่ ในด้านหนึ่ง ประสพการณ์ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เผด็จการผูกขาดอำนาจจริงแต่จะทำการสุ่มเสี่ยงสูญเสียแก่สถาบันทหารได้ในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันทหารก็ไม่อาจยอมรับอำนาจสูงสุด

ของฝ่ายพลเรือนอันเป็นหลักการมูลฐานของระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย 2517 ได้เช่นกัน ในระหว่างทางสองแพร่งนี้ กระแสความคิดใหม่ ๆ จึงเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเช่นกลุ่ม “ทหารประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นตัวนำกระตุ้นให้มีการแสดงออกทางการเมืองอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา ยืนยันในภารกิจของฝ่ายทหารในประวัติศาสตร์การสร้างระบอบประชาธิปไตยของไทยอันมีมานับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเดือนมิถุนายน 2475 และเพราะฉะนั้นจึงย่อมเป็นภารกิจที่ทั้งประชาชนกับทหารจะต้องร่วมมือกันสร้างต่อไป⁵⁵ รวมความแล้ว ก็คือสถาบันทหารโดยภาระหน้าที่โดยตรงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันกับที่ย่อมรับสภาพอันจำกัดของอำนาจ รวมทั้งความจำเป็นที่จะต้องประสานร่วมมือกันกับกลุ่มชนส่วนอื่น ๆ ของสังคมการเมืองไทย

ที่ว่านี้ คือ กรอบและบรรยากาศทางการเมืองและการทหารและการเมืองของการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวร รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 22 ธันวาคม 2521 อันเป็นผลออกมา จึงเป็นภาพสะท้อนของบรรยากาศและแนวทางแห่งความผ่อนปรนและรอมชอมจากแง่มุมของสถาบันทหารต่อกลุ่มพลังภายนอก และนี่คือ นัยของระบอบรัฐธรรมนูญใหม่ที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ถ้าจะพิจารณาโดยเปรียบเทียบแล้ว รัฐธรรมนูญ 2521 ก็อยู่ในสายกลางระหว่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2511 และฉบับ 2517 โดยเฉพาะในประเด็นหลักการซึ่งได้เน้นไว้พระราชปรารภแห่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เกี่ยวกับ “สถานภาพของรัฐสภาและสัมพันธภาพระหว่างอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร” และประเด็นหลักการที่ว่านี้โดยสาระก็คือ ปัญญาสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างสิ่งที่โฆษกระบอบปฏิวัติตุลาคม 2501 เรียกว่า “นักการเมืองข้าราชการ” และ “นักการเมืองอาชีพ” นั่นเอง ข้อแตกต่างอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคม ก็คือ

ว่า ฝ่าย "นักการเมืองอาชีพ" ซึ่งในสมัยก่อนค่อนข้างจะจัดกระจายและต่างต้องวิ่งเต้นแสวงหาผู้นำอุปถัมภ์ในวงอำนาจของทางราชการนั้น มา ณ บัดนี้ สามารถรวมตัวจัดตั้งกันขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นกลุ่มเป็นก้อนตั้งแต่ในระดับของกลุ่มและสมาคมผลประโยชน์และวิชาชีพขึ้นไปจนถึงระดับพรรคการเมือง ดังจะเห็นได้จากผลการเลือกตั้งปี 2518 และ 2519 ซึ่งจะปรากฏมีพรรคใหญ่ ๆ เป็นตัวยืนอยู่อย่างน้อย 3 พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคกิจสังคม และ พรรคชาติไทย นอกนั้นอาจยังจะต้องจัดกระจายล้มลุกคลุกคลานไปตามกระแสอำนาจและผลประโยชน์ที่ตนเองที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาแต่ก่อน แต่แนวโน้มคงจำเป็นต้องรวมตัวกันยิ่งขึ้นไปตามลำดับ อย่างน้อยก็เพื่อความอยู่รอดในเวทีการเมืองในระบบรัฐสภา ในกรณีใดก็ตามรัฐธรรมนูญ 2521 เองก็บรรจุบทบัญญัติบังคับในเรื่องพรรคไว้อย่างรัดกุม ตั้งแต่กำหนดให้ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองจึงจะมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง (มาตรา 94(3)) ต้องหมดสมาชิกภาพของสภาผู้แทนฯ ถ้าขาดจากสมาชิกภาพที่ตนสังกัด เพราะลาออกจากพรรคหรือถูกคำสั่งศาลยุบเลิกพรรค(มาตรา 103(7)และ(9)) ไปจนถึงบทส่งเสริมให้รวมตัวกันเป็นพรรคใหญ่ ๆ กล่าวคือ กำหนดให้แต่ละพรรคการเมืองต้องส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้งทั้งหมดรวมกันไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนฯทั้งหมด กำหนดให้เลือกตั้งโดยวิธีรวมเขตทั้งจังหวัด (มาตรา 90 วรรค 2) และกำหนดให้ออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งเป็นคณะตามบัญชีรายชื่อของพรรค (มาตรา 91 วรรค 1) ตลอดจนกำหนดให้การเสนอร่างพระราชบัญญัติและญัตติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาฯ ต้องผ่านมติเห็นชอบของพรรคที่สังกัด (มาตรา 125 วรรค 2 และ 194(1)) ในวาระเริ่มแรกของการใช้รัฐธรรมนูญนี้บทบัญญัติเหล่านี้ยังไม่บังคับใช้ทันที ตามบทเฉพาะกาล (มาตรา 204(1) และ (4)) แต่โดยกฎเกณฑ์แห่งรัฐธรรมนูญ บรรดา "นักการเมืองอาชีพ" ก็จำเป็นต้องปรับตัวและรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ

ก็ลักษณะจริง ๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพของกลุ่ม ส.ส.อิสระอย่างที่ปรากฏจากผลการเลือกตั้ง 2 ครั้งในปี 2522 และ 2526 ซึ่งยังอยู่ในช่วงบทเฉพาะกาล ก็จะต้องหมดไป แต่เป็นในช่วงบทเฉพาะกาลเอง แนวโน้มของการรวมตัวเป็นพรรค และการลดน้อยถอยลงของ ส.ส.ประเภทไม่สังกัดพรรคก็เป็นที่เห็นได้ชัดดังตารางที่ 2 ในประการสำคัญ แนวโน้มการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยังให้ภาพสะท้อนกระแสการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมดังที่กล่าวถึงในบทก่อนแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของส.ส.ประเภทนักธุรกิจการเงินที่จะเข้ามาสู่กระบวนการทางการเมือง และการกำหนดนโยบายของรัฐในอัตราที่สูงขึ้นตามลำดับ เมื่อเทียบเคียงกับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ดังปรากฏตามตารางที่ 3

ตามที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ ประกอบเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจการเมืองซึ่งจะต้องคำนึงถึงในการพิจารณาเกี่ยวกับ "สถานภาพของรัฐสภาและสัมพันธภาพระหว่างอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร" อันเป็นแก่นสารของระบอบรัฐธรรมนูญปัจจุบัน ความจริง ระหว่างพิจารณาจัดทำร่างรัฐธรรมนูญก็ได้

ตารางที่ 2 จำนวน ส.ส.สังกัดพรรค

พรรค	เลือกตั้ง 2522	เลือกตั้ง 2526
ประชาธิปไตย	32	56
กิจสังคม	88	92
ชาติไทย	37	73
ประชากรไทย	32	36
เสรีธรรม	17	-
ชาติประชาชน	13	-
พลังใหม่	7	-
เกษตรสังคม	3	-
กิจประชาธิปไตย	3	-
กิจธรรม	1	-
ธรรมสังคม	1	-
กลุ่มสยามปฏิรูป	1	-
กลุ่มประชาชนประเทศชาติประชาธิปไตย	1	-
รวมไทย	1	-
สยามประชาธิปไตย	-	18
ชาติประชาธิปไตย	-	15
ก้าวหน้า	-	3
ประชาไทย	-	4
ประชาเสรี	-	1
สังคมประชาธิปไตย	-	2
ไม่สังกัดพรรค	64	24
รวม	301	324

ที่มา : รายงานการวิจัย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (พ.ศ.2522 และ 2526)
(กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

ตารางที่ 3 พื้นฐานอาชีพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ร้อยละ)

ปีเลือกตั้ง	จำนวนส.ส.	ธุรกิจ	อิสระ	รับราชการ	รับจ้าง	เกษตรกร	อื่น ๆ
2476	78	19.2	33.3	34.6	-	10.3	2.6
2480	91	19.8	19.7	53.9	-	5.5	1.1
2481	91	21.9	29.7	39.6	-	7.7	1.1
2489(1)	96	20.8	20.8	45.8	-	7.3	5.2
2489(2)	82	10.9	18.3	62.2	-	4.9	3.6
2491	99	22.2	31.3	34.4	-	6.1	6.1
2492	21	33.3	28.6	23.9	-	4.8	9.5
2495	123	20.3	39.0	31.8	-	3.3	5.7
2500(1)	160	26.3	28.6	31.9	-	6.9	6.3
2500(2)	160	21.5	30.0	29.4	-	8.1	5.0
2512	219	45.7	19.1	22.0	-	5.5	7.8
2518	269	34.6	23.4	19.7	-	8.6	13.7
2519	279	29.0	17.5	30.8	-	5.7	16.8
2522	301	40.8	16.3	25.9	7.3	6.0	3.7
2526	324	49.7	15.1	20.7	4.3	4.0	6.2

- ที่มา : (1) ข้อมูล พ.ศ.2476-2519 คัดจาก ประวัติสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2519 และสถิติเปรียบเทียบ รวบรวมโดย งานทะเบียนประวัติและสถิติ กองกลาง สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา
- (2) ข้อมูล พ.ศ.2522 ประมวลจาก รัฐสภาสาร (ฉบับพิเศษ) ปีที่ 29 ฉบับที่ 9 กันยายน 2524
- (3) ข้อมูล พ.ศ.2526 ประมวลจาก รัฐสภาสาร(ฉบับพิเศษ) ปีที่ 33 ฉบับที่ 6 มิถุนายน 2528

หมายเหตุ ช่อง "อิสระ" รวมเอกชนผู้ประกอบวิชาชีพอย่างเช่นทนายความ แพทย์ วิศวกร ฯลฯ

ช่อง "รับราชการ" รวมข้าราชการประจำ ข้าราชการบำนาญ และครูอาจารย์ ที่สังกัดหน่วยราชการ กรณีครูอาจารย์ในสถาบันศึกษาเอกชน จัดให้อยู่ในประเภท "รับจ้าง"

เคยมีการดำริที่จะนำเอาระบบสภาเดี่ยวประกอบด้วยสมาชิกสภา 2 ประเภท คือ ประเภทเลือกตั้งและประเภทแต่งตั้งแบบรัฐธรรมนูญปี 2475 มาใช้ ด้วยเหตุที่จะช่วยให้การควบคุมฝ่ายสภานิติบัญญัติได้ง่ายและสะดวกขึ้นดังเช่นที่รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามถึงกับต้องปิดฝุ่นเอามาใช้อีกวาระหนึ่งในปี 2494 มาถึงสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร หลังจากทำการรัฐประหาร 17 พฤศจิกายน 2514 แล้ว ก็ยังคิดอ่านจะรื้อฟื้นนำเอามาใช้เช่นกัน แต่เผชิญเกิดวิกฤติ 14 ตุลาคม 2516 เสียก่อนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความดำรินี้ในแนวทางนี้ก็ตกไปในที่สุด และต้องยึดเอาระบบสองสภาเป็นหลัก หากแต่โดยแตกต่างจากระบบรัฐธรรมนูญ 2517 ในข้อสำคัญที่ให้อำนาจสภาอันเป็นสภาแต่งตั้งอยู่ในฐานะเหนือสภาผู้แทนฯ ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง โดยประการแรกทีเดียว ก็กำหนดให้ประธานวุฒิสภาเป็นประธานรัฐสภา และประธานสภาผู้แทนฯ เป็นรองประธานรัฐสภา (มาตรา 75) แบบเดียวกันกับรัฐธรรมนูญ

“ประชาธิปไตยแบบไทย” เมื่อปี 2511 และในประการต่อมา รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันกำหนดให้ร่างพระราชบัญญัติต้องเสนอต่อสภาผู้แทนฯ ก่อน (มาตรา 126) แต่วุฒิสภาก็มีอำนาจยับยั้งร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านสภาผู้แทนฯ อย่างค่อนข้างจะเด็ดขาด กล่าวคือ วุฒิสภาสามารถยับยั้งไว้ได้ถึง 6 เดือน และหลังจากนั้น ถ้าทางสภาผู้แทนฯ ต้องการจะยืนยันร่างพระราชบัญญัตินั้น ๆ ใหม่ ก็จะต้องได้มติยืนยันด้วยคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภา (มาตรา 127, 128 และ 129)

สำหรับในด้านสัมพันธ์ถาวรระหว่างอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร สถานภาพของฝ่ายนิติบัญญัติค่อนข้างด้อยลงไปจากรัฐธรรมนูญปี 2517 โดยไม่มีการกำหนดเอาเลยที่ว่าตัวนายกรัฐมนตรี หรือ รัฐมนตรีส่วนหนึ่งส่วนใดต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนฯ (มาตรา 146) ซึ่งหมายความว่า เป็นการเปิดช่องทางให้ฝ่าย “นักการเมืองข้าราชการ” เข้ามามีบทบาทได้อย่างเต็มที่และในทางปฏิบัติก็เป็นเช่นนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งจะตกได้แก่ผู้นำฝ่ายทหารมาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยเหตุจากความแตกแยกภายในโครงสร้างพรรคการเมืองเอง และโดยอาศัยพลังอำนาจ “แฝงเร้น” ภายนอกสภาประกอบกัน ยิ่งกว่านั้น ในการแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภาก่อนเข้ารับบริหารงาน ก็ไม่ให้มีการลงมติความไว้วางใจ (มาตรา 151) กระนั้นก็ตาม รัฐธรรมนูญปัจจุบันก็ไม่ถึงกับตัดความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารเสียทีเดียว หากยังให้มีการถ่วงดุลย์ระหว่างกันโดยเปิดช่องให้ฝ่ายสภาผู้แทนฯ มีสิทธิตั้งกระทู้ถามหรือเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะได้ตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ (มาตรา 137) และถ้าถูกลงมติไม่ไว้วางใจก็ต้องพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีไป (มาตรา 154 และ 155) ในทางกลับกัน ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาเพื่อให้มีการ

เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนฯ ใหม่ได้ (มาตรา 101) ระบบการถ่วงดุลย์อำนาจดังกล่าวมานี้มีผลเท่ากับบังคับให้ฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารจำเป็นต้องหาทางประสานร่วมมือประกอบเป็นคณะรัฐบาลบริหารงานร่วมกัน แม้ว่าบทบาทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะมีได้กำหนดบังคับไว้เช่นนั้นก็ตาม

ถึงยุคนี้ ก็คงพอจะเห็นได้ถึงนัยความสำคัญของเงื่อนไขการผ่อนปรนและรวมขอมภายใต้ระบบรัฐธรรมนูญ 2521 ในด้านหนึ่ง ความสามารถดำรงคงอยู่ของระบบจะขึ้นอยู่กับฐานะบทบาทของพลังฝ่ายทหารที่จะมีส่วนกำกับความควบคุมกลไกปฏิบัติงานทั้งทางฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติ ลักษณะแนวทางปฏิบัติในการเลือกตัวบุคคลขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็ดี หรือองค์ประกอบของวุฒิสภาก็ดี ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นชัดถึงพลังอิทธิพลและอำนาจของฝ่ายทหาร ซึ่งก็สอดคล้องเป็นอย่างดีกับอุดมการณ์ "ทหารประชาธิปไตย" อันถือเป็นภารกิจของสถาบันทหารที่จะต้องมีส่วนร่วมในภารกิจสร้างระบอบประชาธิปไตย ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มพลังและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจยังประกอบเป็นฐานที่อำนาจทั้งความชอบธรรมและประสิทธิภาพในการกำหนดแนวนโยบายของรัฐซึ่งผูกพันอยู่กับภาคเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่เป็นหลักใหญ่ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการพัฒนาความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือว่าในด้านของการแจกแจงผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้จากผลความสำเร็จ (หรือความล้มเหลว) ของการพัฒนาประเทศ พิจารณาในแง่นี้ระบอบรัฐธรรมนูญ 2521 แทบจะไม่ได้ให้อะไรมากไปกว่าแนวทางเศรษฐกิจและสังคมอันต่อเนื่องมาจากระบอบปฏิวัติตุลาคม 2501 ความแตกต่างที่พอจะเห็นได้ คงได้แก่ทัศนะท่าทีและปฏิบัติการอันชาญฉลาดขึ้นในทางการเมืองด้วยการผ่อนปรนคลี่คลายมาตรการกดขี่สิทธิเสรีภาพซึ่งเป็นมาจากอดีต แต่ว่าในแง่ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้ว ยังเป็นการยากที่จะประเมินได้ว่า จะสามารถกระจายออกไปสู่มวลชนผู้ยากไร้และเสียเปรียบในวงกว้างได้อย่างแท้จริง

สรุป

ปัญหาของว่างทางเศรษฐกิจการเมืองที่ว่าเป็นเรื่องของอนาคตที่ระบบการเมืองไทยคงจะต้องพยายามแสวงหาความสมดุลย์กันต่อไป แต่อย่างน้อยที่สุด ณ ชั้นนี้ จุดสำคัญอยู่ที่การทำความเข้าใจกับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่อันมีพัฒนาการมาจากอดีต งานศึกษานี้พยายามทบทวนถึงช่วงพัฒนาการย้อนไปจนถึงสนธิสัญญาเบาริงอันเป็นช่วงเวลาผ่านไปถึง 130 ปีเศษมาแล้ว ทั้งนี้โดยถือตามหลักข้อเท็จจริงที่ว่า การเปิดประเทศในครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงอันก่อให้เกิดการขัดแย้งและถกเถียงกันในปัญหาเรื่องรัฐธรรมนูญ จนถึงกับมีการเคลื่อนไหวของคณะเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นให้ “จัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีเก่าให้เป็นประเพณีฤๅคอนสติตวิชันใหม่ตามทางชาวยุโรป”⁵⁶ วัฏจักรการเมืองไทยยุคสมัยใหม่ กล่าวได้ว่าตั้งต้นไปจากจุดนี้ และยุติลงด้วยการปฏิวัติมิถุนายน 2475 จากนั้นวัฏจักรใหม่ของการเมืองไทยจึงเริ่มต้นใหม่อีกครั้งในรูปของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจของกลุ่มพลังต่าง ๆ และสรุปลงด้วยอำนาจเปลี่ยนมือไปสู่กลุ่มผู้นำทางทหารกลุ่มใหม่และระบอบเผด็จการทหารและการสร้างฐานพลังและความชอบธรรมขึ้นภายในระบบราชการ ในกรอบสัมพันธ์ภาพทางอำนาจเช่นว่านี้ ทั้งรัฐธรรมนูญและสถาบันรัฐสภามีฐานะบทบาทเป็นเพียงกลไกภายใต้การกำกับควบคุมของฝ่ายบริหาร คือฝ่าย “*นักการเมืองข้าราชการ*” เป็นสำคัญ วัฏจักรที่สองมาสิ้นสุดลงด้วยวิกฤต 14 ตุลาคม 2516 อันเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมและกระแสการตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพทางการเมือง จากนั้นก็เป็นเรื่องของ การพยายามฟื้นตัวของพลังฝ่ายทหารและการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นับเป็นการเริ่มต้นของวัฏจักรขึ้นใหม่ภายใต้

รัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ปัจจุบันอันสะท้อนถึงการประสานพลังอำนาจระหว่างฝ่ายราชการกับฝ่ายเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว

วัฏจักรการเมืองที่สิ้นสุดลงและเริ่มต้นใหม่ดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่แยกตัดตอนออกจากกัน หากโดยแท้จริงแล้วมีความเกี่ยวเนื่องและต่อเนื่องซึ่งกันและกันมาโดยตลอด งานศึกษานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และรัฐธรรมนูญ และเพราะฉะนั้นจึงตั้งประเด็นเพื่อวิเคราะห์อธิบายจากแง่ของปัญหาการสร้างสถาบันการเมือง ในแง่ของการสร้างสถาบันนี้ก็จะเห็นได้ถึงลักษณะความต่อเนื่องของสถาบันประเพณีต่าง ๆ ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันทหารและสถาบันข้าราชการ เป็นแต่ว่า บรรดาสถาบันเหล่านี้จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกันไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก สถาบันรัฐสภาโดยพื้นเพทางประวัติศาสตร์ต้องนับว่าเป็นปัจจัยใหม่แต่ก็มีความสำคัญอย่างสูงในฐานะที่ก่อกำเนิดขึ้นมาในกระแสของการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้โดยเริ่มต้นจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ลัทธิเสรีภาพและประชาธิปไตย และด้วยแรงกระแสนี้เองที่สถาบันรัฐสภาสามารถดำรงคงอยู่แม้ในท่ามกลางกระแสต้านจากพลังอนุรักษ์นิยมปฏิบัติทั้งหลาย วัฏจักรใหม่มีความหมายสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ว่านอกเหนือไปจากพลังอุดมการณ์ประชาธิปไตยอันสะสมมาแล้ว สถาบันรัฐสภาปัจจุบันภายใต้รัฐธรรมนูญ 2521 ยังมีฐานะบทบาทเป็นช่องทางเข้าสู่กระบวนการทางการเมือง และอำนาจการกำหนดแนวนโยบายของรัฐสำหรับกลุ่มพลังและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นจากทศวรรษที่ผ่าน ๆ มาด้วย รวมความแล้วในกรอบของความต่อเนื่องทางสถาบัน บรรดาสถาบันหลักต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมต้องมีการปรับตัวปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจต่อกันรวมทั้งภายในสถาบันรัฐสภาเอง ก็คงจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกระแสอุดมการณ์ และพลัง

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในทำนองเดียวกัน ซึ่งเป็นข้อที่ควรค่าแก่การศึกษา
กันต่อไป

ถ้าหากเราจะให้ความเข้าใจรัฐธรรมนูญในความหมายกว้าง กล่าว
คือ ไม่ใช่เพียงในแง่เป็นตัวบทกฎหมาย หากหมายรวมถึงกระบวนการทางการเมือง
และสัมพันธภาพทางอำนาจแล้ว⁵⁷ ก็คงจะช่วยให้ได้เห็นชัดเจนขึ้นถึงแก่น
สารอันแฝงอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ”
เพราะจากความต่อเนื่องทางสถาบันดังกล่าวนี้เอง จึงมักเกิดปรากฏการณ์อย่าง
เช่นที่เป็นข่าวอยู่เนือง ๆ เกี่ยวกับเรื่อง “อำนาจแฝง” หรืออะไรทำนองนี้
ซึ่งเข้ามาสอดแทรกอยู่ในกระบวนการทางรัฐสภา ถ้าหากจะตีความหมายรัฐ
ธรรมนูญในฐานะเป็นตัวบทกฎหมายโดยเคร่งครัดแล้ว ปรากฏการณ์เช่นว่า
นี้ก็ย่อมไม่อาจแปลความได้เป็นอย่างอื่น นอกจากจะต้องถือว่าเป็นขบวนการ
หรือปฏิบัติการนอกกฎหมายทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ในบริบททางการเมืองและกฎ
หมายของไทย ปัญหาความผิดหรือถูกในข้อนี้ดูจะไม่ใช่ประเด็นสำคัญเท่าใด
นัก ซึ่งก็เท่ากับสะท้อนให้เห็นอีกด้านหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองในส่วนที่
เกี่ยวกับทัศนคติต่อผู้ทรงกำลังอำนาจ แต่ประเด็นปัญหาจริง ๆ ก็เห็นจะอยู่
ที่ความไม่ยึดมั่นในกฎเกณฑ์การต่อสู้ในหมู่ชนชั้นนำเสียมากกว่าอย่าง
อื่น⁵⁸ และในความรวนเรไม่มั่นคงของกติกาทองการเมืองที่ก่อให้เกิดระ
บบอำนาจซ้อนอำนาจขึ้นในกระบวนการดำเนินงานของรัฐธรรมนูญ 2521
สำหรับพลัง “นักการเมืองข้าราชการ” ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนที่ได้รับการ
เลือกสรรให้เข้ามาสู่ตำแหน่งการเมืองอย่างเช่น วุฒิสภา คณะรัฐมนตรี
หรืออื่น ๆ เหล่านี้พอเป็นที่เข้าใจได้จากแง่มุมของกฎเกณฑ์รัฐธรรมนูญ แต่
ในกรณีของการใช้พลังหรืออิทธิพลกดดันนอกระบบของกระบวนการทางรัฐสภา
อย่างที่เรียกกันติดปากว่า “อำนาจแฝง” นั้น นับเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อศรัท
ธาและเจตน์จำนงของสาธารณชนทั่วไป ซึ่งเริ่มเกิดสำนึกมีส่วนร่วมได้เสียกับ

การดำรงคงอยู่ของสถาบันรัฐสภาอย่างกว้างขวางขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์เช่นว่านี้ในตัวเองเป็นเครื่องบ่งบอกถึงสภาพความเป็นจริงที่ยังคงสิ่งสถิติอยู่ในการเมืองไทยมาแต่อดีตว่า “อำนาจอยู่กับบุคคลกลุ่มเล็กและนโยบายทางการเมืองของผู้นำเป็นตัวแปรผันทำการจัดระเบียบและสูตรทางการเมือง⁵⁹ ระบอบรัฐธรรมนูญ 2521 ก็ยังไม่อาจพ้นไปจาก “ตัวแปรผัน” ที่ว่านี้ แต่มีปัญหาว່ว่าขอบเขตของความสมดุลย์อยู่ที่ตรงไหนและจะกำหนดกรอบกันอย่างไร

ไม่แต่ปัญหาอำนาจแทรกซ้อนจากภายนอกกระบวนการรัฐสภาเท่านั้น ระบอบรัฐธรรมนูญยังต้องรับสืบทอดเอา “มาตรการบังคับนอกรัฐธรรมนูญ” ของเผด็จการทหารในรูปของกฎอัยการศึก และประกาศของคณะปฏิวัติมาด้วยรวมทั้งหลักนิติธรรมแบบจำลองตามคตินิยมทางนิติศาสตร์และตุลาการไทยจากยุคปฏิวัติรัฐประหารโดยมิได้มีที่ท่าว่าจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงกันอย่างไร ปัญหาไม่ใช่เพียงเรื่องของการจำกัดสิทธิเสรีภาพประชาชนเฉพาะเรื่องเฉพาะรายเท่านั้น⁶⁰ หากแต่เป็นเรื่องของสถานภาพและหลักการแห่งอำนาจสูงสุดของรัฐธรรมนูญเองซึ่งน่าที่จะได้รับการตีความที่เข้มงวดและเคร่งครัดขึ้น ข้อนี้ก็อีกเช่นเดียวกัน ดูจะไม่มื่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าขึ้นมาจากยุคของ “ระบอบปฏิวัติ” เมื่อ 10-20 ปีก่อน จุดสำคัญอยู่ที่ว่าตราบท่าที่หลักนิติธรรมและกระบวนการยุติธรรมยังไม่สามารถได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างเป็นอิสระจริงจัง ตราบนั้น ย่อมเป็นการยากยิ่งที่สิทธิ เสรีภาพทางการเมืองจะได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมอย่างแท้จริง และนั่นหมายถึงว่ากฎเกณฑ์หรือกติกากการแข่งขันต่อสู้ทางการเมืองย่อมไม่อาจเป็นไปได้ ในสภาพการณ์เช่นนี้ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” จึงยังคงหมิ่นเหม่ต่อความเป็นไปได้ที่จะหวนกลับไปสู่วัฏจักรของกำลังอำนาจ และโดยกลับกัน สถาบันแห่งกำลังอำนาจเองก็หมิ่นเหม่ต่อการล่มสลายตนเองในที่สุด

และในท้ายที่สุด ปัญหาการสร้างสถาบันการเมืองไม่ใช่จะจบสิ้นไปโดยอัตโนมัติเพียงเพราะได้มีรัฐธรรมนูญและรัฐสภา รวมทั้งสิทธิ เสรีภาพต่างๆ ทางการเมือง หากยังขึ้นอยู่กับแนวการดำเนินงานของตัวสถาบันรัฐสภาและพรรคการเมืองเองด้วย ได้กล่าวมาแล้วถึงสภาพปัญหาช่องว่างทางเศรษฐกิจการเมืองอันเป็นผลจากนโยบายและยุทธศาสตร์การเร่งรัดผลักดันการพัฒนาประเทศของยุคเผด็จการทหาร โดยอาศัยฐานการสนับสนุนของข้าราชการ นักวิชาการรุ่นใหม่ ระบอบรัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” เปิดสิทธิเสรีภาพทางการเมืองให้อย่างกว้างขวาง แต่สิทธิเสรีภาพทางการเมืองย่อมจะขาดความหมายในทางปฏิบัติเกือบโดยสิ้นเชิง หากปราศจากเสียงซึ่งสมรรถนะทางเศรษฐกิจและสังคม อันจะเป็นปัจจัยช่วยให้คนส่วนใหญ่สามารถพัฒนาและพึ่งตนเองได้ สถาบันและกระบวนการเมืองที่จะทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมระหว่างองค์กรตัดสินใจและกำหนดแนวนโยบายกับกลุ่มชนส่วนใหญ่ในระดับรากฐานก็ได้แก่พรรคการเมือง แต่แล้วระบอบรัฐธรรมนูญเองก็ดูจะมุ่งเร่งรัดพัฒนาส่งเสริมแต่ระบบพรรคใหญ่ ๆ เสียมากกว่าที่จะให้โอกาสและเวลาสำหรับการก่อตัวเติบโตของระบบพรรคจากพื้นฐานชุมชนเล็ก ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบท ในลักษณะโครงสร้างพรรคการเมืองเช่นนี้ ย่อมเห็นได้ชัดว่า ระบบพรรคมีแนวโน้มเพียงที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มธุรกิจการเงินใหญ่ ๆ แทนที่จะก่อตัวและควบคุมขึ้นมาจากฐานล่างระบบการเลือกตั้งก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน การจัดระบบโครงสร้างพรรคทำนองนี้ จะมีเหตุผลในด้านมาตรฐานระเบียบวินัยพรรคอย่างไรก็ตาม แต่กลับจะกลายเป็นการสร้างช่องว่างทางการเมืองขึ้นและตอกย้ำซ้ำเติมช่องว่างทางเศรษฐกิจสังคมที่เป็นอยู่ให้เลวร้ายหนักขึ้นไปอีก และถ้าหากปล่อยให้การณเป็นไปเช่นนั้นแล้วไซ้ ระบอบรัฐสภาเองก็จะกลายเป็นเครื่องบ่อนทำลายเสถียรภาพทางสังคมและการเมืองไปในที่สุด แทนที่จะเป็นทางเลือกเท่าที่พอจะมีอยู่สำหรับอนาคตทางการเมืองของไทย

บันทึกบทที่ 4

1. Aristotle, *The Politics* ฉบับแปลโดย Earnest Barker, Oxford, - The Clarendon Press, 1952 หน้า 180 คัดแปลโดยผู้เขียนเอง
 2. บันทึกบทที่ 3 เลขที่ 81
 3. นโยบายทั่วไปของคณะปฏิวัติ กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์วิทยากร พ.ศ.2509 หน้า 84
 4. บันทึกบทที่ 3 เลขที่ 44
 5. บันทึกบทที่ 2 เลขที่ 102
 6. บันทึกบทที่ 2 เลขที่ 73
 7. บันทึกบทที่ 3 เลขที่ 120
 8. ปรีดี พนมยงค์: บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบบประชาธิปไตย กรุงเทพฯ โรงพิมพ์นิติเวช พ.ศ.2516 หน้า 2
 9. บันทึกบทที่ 1 เลขที่ 9
 10. บันทึกบทที่ 3 เลขที่ 57-58
 11. Lawrence L. Stifel, "Problems and Prospects for the Economy of Siam" *Solidarity*, Manila, Vol. V. No.4 April-1970 หน้า 19 คัดแปลโดยผู้เขียนเอง
 12. บทความของสถานีวิทยุสองศูนย์ เรื่อง "ความเชื่อมโยงภายในกลไกของรัฐ และระหว่างกลไกรัฐกับกลไกพรรค" ออกอากาศ 29 มิถุนายน 2511 ใน *สนับสนุนรัฐธรรมนูญ* กรุงเทพฯ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายก
-

หมายเหตุ

สู่ “ประชาธิปไตยครึ่งใบนี้” ปรากฏอยู่ในเล่มที่ จ้ามริก. การเมืองกับการพัฒนาการ
รัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์ การพิมพ์. 2529. อาจารย์เสน่ห์เป็นผู้แนะนำ
ให้นำมาตีพิมพ์เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจพัฒนาการทางการเมือง ประกอบทฤษฎีหรือ
ปรัชญา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณาธิการ

๒๗ ๑๗ ๑๙๘๕

.....เรื่องราวและปัญหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเต็มไปด้วยความ
สลับซับซ้อนเกินไป ยากที่จะเพียงแค່เรียนรู็และยึดถือตัวแบบหรือ
หลักอุดมการณ์ในเชิงนามธรรมเท่านั้นหากยังจำเป็นต้องขยายขอ
ข่ายการเรียนรู้เฉพาะกรณีของแต่ละสังคม ๗ ไป ซึ่งอาจเป็นช่องทาง
ให้ได้เห็นและเข้าใจถึงสมุฏฐานของปมปัญหาที่แท้จริง รวมทั้งจุด
และหนทางที่จะแก้ไขและเปลี่ยนแปลง.....

เสน่ห์ จามริก

(บางตอนจาก "พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย")